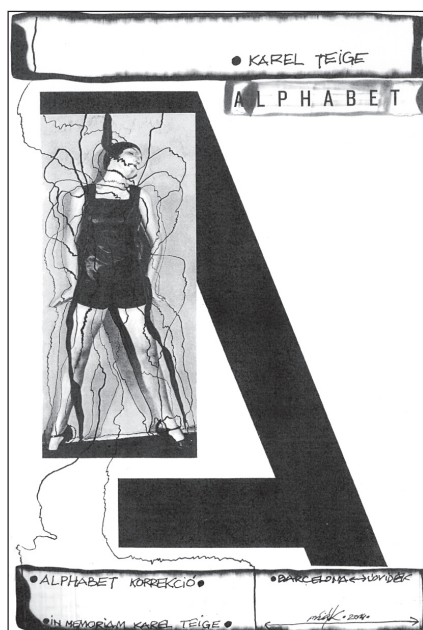


Tartalom

LOVAS Ildikó: Cenzúra alatti (regényrészlet)	3
MAURITS Ferenc: Barcelonai séták (Tàpies, Gaudí, Miró és Dalí dicsérete) (versek)	10
MIZSUR Dániel: Az utolsó tájkép ■ Séta reggel ■ Nyelv és kavics ■ Új város ■ Első szavak ■ Mozdulatlan (versek)	37
LÁBADI Dávid: Cím nélkül (rövidpróza)	40
A NAGY HÁBORÚ	
CSORBA Béla: Szolnoktól Sabácig (Koczka József naplója [1914]) II. . .	41
* * *	
BALOGH Ákos: Faludy György újságírói szerepe Magyarországon, 1946–1950 (tanulmány).	76
* * *	
FEHÉR Viktor: A házasság (Az emberélet második fordulójához kapcsolódó szokások és hiedelmek Egyházaskéren: A házasság előtt) (tanulmány)	87
SZŐKE Anna: Szemléleti láncszemek egy tanulmánykötetben (<i>Óbecse a polgárosodás útján</i>).	114
BÁLINT István: Illúzió, álom vagy kényszer (Major Nándor: <i>Egy állameszme tündöklése és bukása</i>).	127
* * *	
PRESSBURGER Csaba: Jaj Szophoklésznek, ha kontextualizálni akarják (Kosztolányi Dezső Színház: <i>Antigoné/Iszméné</i>)	135



Számunkban Maurits Ferenc alkotásait közöljük

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940); 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2014. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2014-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Cenzúra alatti

Regényrészlet

Volt, hogy kiültem a makramébagoly alá és sírtam.

Szerettem volna többet megtudni Jávor Pálról.

Hej, ripityom, tyom-tyom-tyom! Juszt is ripityom!

Ez valahogy túl kevésnek tűnt. Mintha egy filmgyári kulisszától várnám, hogy remek vacsora illata töltse be a teret. Amire először rábukkan-
tam, az Alföldi Géza cikke volt 1949-ből, amelyben Jávor Pál a Teghze
Gerber Miklós zeneszerző árvái javára adandó koncertet hiúsította meg,
még hozzá fenyegetések közepette, melyeket a botrányairól ismert színész
és feleségének baráti környezete adott elő, mondván, ha meg merik tartani
a rendezvényt, a New York-i magyarok bojkott alá veszik a vendéglőt.

– Ha én gazdag lennék (If I Were a Rich Man), előadja Bessenyei Fe-
renc.

Elképzeltem „mindenki Paliját”, amint attakot indít egy amerikai ma-
gyar egyesület rendezvénye ellen.

A hatvanhét mozifilmben szerepelt, ünnepelt sztárról egyszerre olvas-
ható, hogy a nehéz időkben sem hagyta magára a feleségét, és hogy „köz-
ismerten” a forrófejű nacionalisták közé tartozott, a magyar színpad elzsi-
dósodása ellen a hitleri Németország nürnbergi intézkedéseikor nálánál
jobban senki nem tiltakozott. Aztán Pestre került, és fölfedezte magában
a baloldalt, de csak azért, hogy egy gazdag lipótvárosi asszony és környe-
zete nagy színészt csináljon belőle.

Ilyeneket olvastam, a nagyanyám mindeközben motoszkált csak körü-
löttem, ha megkérdeztem, szerette-e Jávor Pált, felcsillant a szeme, a leg-
nagyszerűbb színész, a mi Clark Gable-ünk, nála jobban senki nem ismeri
a magyar lelket! Ilyesmit mondott volna, mert mindig ilyesmit mondtak,
amikor Józsi bácsiéknál összejött a család.

Szerették a botrányos életű Palikát, aki nyilvánvalóan segített a nagypapámnak. Ivott, ingerlékeny volt, állandóan összerúgta a port a sajtóval. Túl sokat engedett meg magának. A kedvenc mulatóját is pusztá kézzel verte széjjel.

Megvakult.

Autóbalesetet szenvedett.

Kurvapécér volt.

Megvert egy cirkuszi lovászt, amiért kéthavi fegyházra ítélték.

Álomférfi.

„Kutyakorbácsot kellett volna magammal hoznom! – kiáltotta Jávor. – De talán az öklöm is elég lesz!

Azzal Falus István felé sújtott, aki az ütést kivédve helyéről felugrott, és kétszer egymás után inzultálta Jávort.”

Én azt képzelem, miközben a makramébagoly szótlanul figyel, hogy nem hagyta cserben Landesmann Olgát és a társait sem, ezért vitte a Gestapo Sopronkőhidára, majd Németországba. A felesége csak 1946 közepén, hosszas nyomozás után talált rá.

És azt képzelem, hogy kiemelkedő tehetség volt. Páratlan.

„*Hétfőn izgalmas tárgyalás után igazolták Dévay Kamillát.*

»Tünde« üldözötteteket bújtatott és nem volt nyilas!

Hétfőn izgalmas tárgyalás után igazolták Dévay Kamillát.

A színiakadémia igazolóbizottsága hétfőn délután folytatólagos tárgyaláson foglalkozott Dévay-Duda Kamilla negyedévfolyamú növendék ügyével. Dévay Kamillát ugyanis az akadémia vezetői Tünde szerepének eljátszására ajánlották a Nemzeti Színház igazgatójának. Újszerű és érdekes Tünde lett volna a fiatal színésznő, aki tehetségével a próbákon is általános feltűnést keltett.

Ekkor azonban feljelentés érkezett ellene. A vád az volt, hogy nyilasokkal tartott fenn összeköttetést, kémnő volt, és zsidó vagyont tulajdonított volna el. A politikai rendőrségnek is foglya volt, és később rendőri felügyelet alá helyezték. A rendőrség megszüntette ellene az eljárást, és napokkal ezelőtt feloldotta a rendőri felügyelet alól is. Az akadémia igazolóbizottsága pedig teljes egészében kivizsgálta az ügyet.

A tegnapi tárgyaláson Breznai Ferenc elnöklete alatt az igazolóbizottságnak Márkus László, Galamb Sándor dr., Földes Gábor és Mészáros Sándor voltak a tagjai. Mint hallgató megjelent Hont Ferenc, az akadémia igazgatója, és a növendékek közül igen sokan. Ternai Albert taxivállalkozó szerepelt mint feljelentő. A feltett kérdésekre elmondotta, hogy a felesége és Dudané háztartási ügyből kifolyólag összevesztek, és emiatt ellenséges hangulat keletkezett a két család között. Ternai az utcán boxerrel fejbe

vágta Duda Ferencet, aki később megbetegedett és meghalt. Dudáék emberölésért feljelentették Ternai Albertet, de az eljárást megszüntették ellene. Ternai kijelentette, hogy régi kommunista, öt évig volt a francia idegenlégióban, a francia kommunista pártnak volt a tagja, és a felszabadulás után mégsem állt bosszút Dudáékon, ugyanis nekik tulajdonítja, hogy őt a nyilasok zaklatták. Most azonban megtehetette a feljelentést, mert helyteleníti, hogy Duda Kamilla legyen a Nemzeti Színházban a Tünde.

Ezután egymás után vonultak fel a tanúk: Vitényi Iván, dr. Gáldi György, Stengel Lajosné, Klein Rózsi, özv. Kapóczy Gyuláné, Silbstein Sándor és mások. Ezeknek a vallomásából kitűnt, hogy Duda Kamilla nyilas- és németellenes volt, üldözötteket bűjtatott, partizánok jártak Dudáék lakásába, és Dudáékat a nyilasok üldözték. A Színművészeti Akadémia növendékei is ugyanezt vallották.

Az igazolóbizottság a tárgyalást befejezte, s rövid tanácskozás után egész ünnepélyes formák között rehabilitálták Dévay Kamillát, és Breznai László elnök feltűnést keltő beszédet mondott:

– Súlyos vádak érték önt! A demokrácia nem tűr bűnöst, de bosszút sem. Csak igazságot! Sok meghurcoltatásban volt önnek része, sok igazságtalanságban. Az igazolóbizottság kivizsgálta az ügyét és megállapította, hogy a vádak alaptalanok. Emiatt a vádak miatt elvették öntől legutóbbi szerepét, de ön fiatal, ezt ki fogja heverni, és az igazolóbizottság bízik abban, hogy tehetsége révén pályáján sok sikerben lesz része. Az igazolóbizottság önt a Magyar Köztársaság nevében igazoltnak jelenti ki.

Az igazolóbizottság ítéletét tapssal fogadták.

Értesülésünk szerint jövő héten Csongornak új Tündéje lesz a Nemzetiben...”

Szerettem volna azt is megtudni, ki volt Alföldi Géza.

Az egyetemre is bejártam, osontam a folyosókon, ráakadtam egy kurzusra, amelynek anyagához a könyvtáros segített hozzájutni. Bevezetés az 1945 előtti magyar filmes intézményrendszer történetébe.

Alföldi Géza 1908-ban született Cegléden, eredeti neve Schilong József volt, 1944 novemberében miniszteri engedéllyel vette fel hivatalosan is írói álnevét, az Alföldi Gézát a honvédelmi minisztériumban mint a nemzetvédelmi propagandaosztály vezetője.

A filmipari alap igazgatósági tagja lett.

Egyik tagja a filmcenzúra ötös tanácsának.

A magyar–német bajtársi rádióórak előadója.

1948-ban egy németországi faluban útjára indítja a Hídverők című újságot, amelyet írásaival támogat Nyíró József mellett Padányi Viktor, Milotay István és mások. Ebben az újságban jelent meg Alföldi cikke,

amely szerint Jávor Pál egy utolsó senkiházi, gyáva és kétszínű, barátait és színésztársait orvul eláruló beijedt ripacs, aki azonban meggátolja a *Ha én gazdag lennék* című nóta zeneszerzője árváinak megsegítésére szánt rendezvény megtartását.

„Az 1945–1948 közötti magyarországi viszonyok megítélésében két, egymástól eltérő felfogás és egymással szemben álló emigrációs réteg működött a nyugati országokban. [...] A nyugatra került konzervatív és horthysta politikusok gyengéje az volt, hogy nem voltak világos és határozott határvonalat maguk és a nyilasok érvelése között. A liberális, radikális és szociáldemokrata emigránsok közül viszont sokan azt a hibát követték el, hogy a kommunista önkényre csak akkor figyeltek fel, amikor az már magyarországi elvbarátaikat is elérte.”

Számos lapot indítottak: Iránytű (katolikusok lapja), Harangszó (protestánsok lapja), Hídverők (magyar nemzetiszocialisták lapja).

Látóhatár. Márai Sándor, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Jászi Oszkár, Kerényi Károly, Fejtő Ferenc, Tábori Pál.

„Kétségtelen, hogy a korabeli irodalmi és politikai színpépen a Látóhatár baloldalt foglalt helyet, de nem azért, mintha a klasszikus baloldal eszméit hirdette volna, hanem azért, mert az 1951–1953-ban megjelent emigráns lapok többsége erősen jobboldali és szélsőjobboldali volt. E lap baloldalisága abban nyilvánult meg, hogy igyekezett következetesen demokrata maradni. Liberális gondolatokat népszerűsített, a két világháború közötti társadalmi viszonyokat kritikával illette, és rokonszenvezett az 1946-ban megteremtett magyar köztársasággal. Jóllehet e törekvések sokakban megbocsáthatatlan vétkeknek minősültek, a lap, különböző személyi ellentétek és címmódosulások ellenére, Új Látóhatár néven egészen 1989-ig létezett.”

Jávor Pál megérdemelte, hogy népművelő legyen. Elboldoguljak a könyvtárakban. Szabómagdásodjam. Megfelelő és elfogadható kompromisszumokat kössek. Segített a nagyapámnak egy embertelen időben.

1938 és 1944 között a filmszakmában is lezajlott az őrségváltás, létrehozták a Színház- és Filmművészeti Kamarát. A Bajza utcában voltak a helyiségei, ahol a dolgok jó irányba tartása céljából több alkalommal is történt miniszteriális látogatás. Erről a Magyar Film Filmkamara és Mozi Egyesületi Szaklap is beszámol.

A Filmújságban a zsidókérdés problémájának a filmiparban történő megoldása kapcsán azt olvashatjuk, hogy a döntéshozók „nem számoltak ezekkel a hatalmas tömegekkel, s ami a legfontosabb, nem számoltak az-
zal, hogy ma még nem áll elegendő keresztény szakember, üzletember rendelkezésre. Kezdjük a gyártáson. Köztudomású, hogy a jelenleg működő

magyar filmrendezők közül elismert és versenyképes rendező alig három-négy akad, a sikert aratott zsidókkal szemben. Az is köztudomású, hogy egyik napról a másikra rendező nem lehet senki, tehát azt évekig tanulni kell, míg valaki teljesen tisztában lesz a rendezés film- és rendezéstechnikai, valamint irodalmi problémáival. Köztudomású, hogy szövegkönyvírók sincsenek, akiknek számuk keresztény oldalon szintén alig haladja meg a rendezők számát. Az operatőrgárdánál különösebb baj nincs, mint ahogyan nincs baj az íróknál sem, hiszen a legújabb gyártási rendszer szerint majdnem kivétel nélkül ismert keresztény magyar írók irodalmilag elismert munkáit dolgozzák fel. A filmépítészeknél megint baj van. Semmi utánpótlás nincs, tehát itt megint nevelni kell az évek folyamán keresztény gárdát. A produkcióvezetők 80%-a is zsidó. Alig három-négy olyan keresztény produkcióvezető van, aki megfelelő szakmai múltra tekinthet vissza, s aki megállja a helyét a zsidókkal szemben.”

– Dermedt horkolásban töltött ötven év, de ebből nem következik, hogy a nagyapád liberális érzelmű lett volna, csak nem értette, miért nem iparkodnak, kapaszkodnak. Mindig ezt mondta a nagyanyám. Józsi bácsi meg, a családi ebédek alkalmával, amikor az asszonyok Tóni szóhasználata miatt sápítoztak, csak bólintott, és elmondta, akár egy szentenciát, hogy kell vetkőződni ebből az urambátyámos, pecsétgyűrés kivagyiságból, és nekiállni iparkodni.

A legnagyobb filmgyár a csőd szélére került, összevesztek a szakmai szervezetek, kiépült a Strohmann-rendszer. És megnyílt az első pincemozi, ahol a nagyapám lett a mozigépész.

Jávor Pál főszereplésével bemutatták az Uz Bencét.

De én nem azt szeretem, hanem az Ida regényét.

„Végre az első magyar film, amely átcsúszik az objektív kritika vizsgáján. A film még kissé dadogva mondja el azt, amit el kell mondania, de elmondja, mert tudja, s így felsőbb osztályba léphet. Végre az első magyar film, amely »nemzeti külsőségek« nélkül is tud magyar lenni, mert belülről magyar, s mert belülről – művészet.”

Odavagyok magáért.

A nagyapám – így képzelem – a kávéház előtt várta gyerekkori barátját, aki odabent a biliárdasztal mellett múlatta az időt, itta a bort. Amikor kilépett, nem ismert rá aradi gyerekkorának társára. – Nofene! – ezt mondta felhúzott szemöldökkel –, te vagy az? Igazán te?! És megveregette a vállát.

Aztán a nagyapámból mozigépész lett, a nagyanyám pedig egy életen át gyűlölte a Fiumét.

Egyik reggel a nagyanyám odaállt az ágyam mellé és tisztán, érthetően a következőt mondta: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.* És erélyesen

bólintott mellé. Az első pillanatban azt hittem, oroszul mondott valamit, bár furcsa volt a sok szó, ennyit nem szokott egymás után kimondani. El is feledkeztem róla, mire megittam a reggeli kávémat. Úgy tűnt, a nagyanyám is. Kicsoszogott a konyhába, kinyitotta az ablakot, megöntözte a muskátlit, kinyitotta a frizsidert, kipakolta az ebédhez valókat, bólogatott hozzá, aztán bement lepihenni. Előtte már hosszan szellőztetett, és az ágyneműjét is felrázta, a nehéz tollpárna duzzadtan és elégedetten pihegett az ágyon. Mire én elkészültem, ő már csukott szemmel, mozdulatlanul feködt. Nem zavartam meg. Furcsa volt őt így látnom. Ilyenkor már olvasni szokott, egy regény három nap, akár vékony, akár több száz oldalas. Kivételesen, ha rendkívül vastag regényről van szó, akkor hat nap alatt falta fel. Vasárnapra mindig végzett, mint egy munkahéttel.

A nagyanyám névnapja volt aznap, forró augusztusi nap. Az aszfalt, a házfalak ontották a meleget. Kicsit üldögéltem a Károlyi-kertben, lehunytam a szemem. Készülődtem a nyaraláshoz, anyám megküldte a pénzt, a nagyanyám bólogatott, azt akarta, hogy elmenjek nyaralni. Én nem voltam biztos abban, hogy el akarok menni. Nem a nagyanyám miatt, vagy ha igen, akkor csak részben. A havonta elvégzett laboratóriumi vizsgálatok eredményei szerint a nagyanyám teljesen jól van, a még februárban felírt gyógyszer a vérnyomását is megfelelő szinten tartotta, egy újabb galád támadással pedig, ha bekövetkezik, nincs mit kezdeni. Andi édesanyja azt mondta, odaköltözik a nagyanyámhoz, amíg én nem leszek itthon, de a nagyanyám akkora patáliát csapott erre a javaslatra, hogy majdnem elájultam. Kikérte magának. Amit onnan tudtam, hogy határozott mozdulatokkal rácsapott a mellkasára, majd pedig széles mozdulattal körbemutatott a lakáson. Világos és érthető volt az üzenet: mindent kézben tart, a fedélzetén még ő a parancsnok. Behúzott farokkal visszakoztam. Tóni azt mondta, legszívesebben szétrúgná a fenekem. Mondtam neki, mindenkinek megvan a maga baja. Az igaz, mondta Tóni, de a tiéd legalább oroszul beszél, és keveset. Ezen nagyon jót neveltünk, a könnyünk is kicsordult. Bár a helyzetemet nem oldotta meg. Mert azt nem döntöttem el, hogy elutazom. Viszont azt sem, hogy itthon maradok. A nagyanyám ez utóbbi esetben meglehetősen dühösen reagálna, és nem akarom felbosszantani, bár Gabi szerint ami történt vele, az nem felindultságból történt. De mégis. Az ember iparkodik nem cirkuszolni.

Nekem a nyárról mindig a gyerekkori olvasmányaim jutnak eszembe. Akkor még locsolókocsik járták a várost, az aszfalt illatosan gőzölgött. A nagyanyám hajnalban kelt, már három órakor szellőztetett, motoszka körülöttem, betakart a könnyű, narancssárga-bézs pléddel, aminek geometriai mintái virágokat formáztak. Kicsit lúdbőrös lett a karom a besurranó

szellőtől. Később, még mindig álmomban, hallottam a locsolókocsit, az utcaseprőket, a Kossuth Lajosról beszűrődő autózajt. Minden reggel maga volt a csoda, nem kellett iskolába menni. Nyáron templomba is ritkábban, hittan sem volt. Vasárnap, fehér térdzokniban, szorosra fogott copfokkal mentem a misére. Hazaértünk, szólt a rádió, a nagyanyám sohasem kapcsolta ki. A Kossuth fogad bennünket, ezt mondta mindig. Sercegett a hús, a petrezselyem zöldjétől illatozott a leves. Madártej is volt. Délután tévét néztünk, társasoztunk. De hétközben egész álló nap olvastam. Ahogyan Szabó Magda regényei a telet idézik, novemberi esőket, türelmetlenül várt havazást, úgy a nyár a sárga borítós könyveket idézi: *Vakáció a halott utcában*, *Tarzán és az aranyszőrű oroszlán*, *Nyár a szigeten*, *Fekete gyémántok*. Talán nem mindegyik volt sárga, de úgy emlékszem, az volt az uralkodó szín. Meleg, omló, bársonyos, kényeztető, kalandos, titkos.

Barcelonai séták

Tàpies, Gaudí, Miró és Dalí dicsérete

*„mire
megérkeztem
barcelonába
meghalt
nagy
absztrakt
mesterem
tàpies”*

•
hipermangánnal
leöntött
test

a
fekete
négyzetben

összezsugorodik

csak
egy
pont
marad
belőle



•
tápies
katalán
fém-
zokniiban

büszkén
kilép

az
istenadta
kietlen
világba

•
bedagadt
vászon-koponyából

rózsaszín
fluid
glazúr

szétfolyik
európán

•
kifordított
préselt
tájak

agyoncsapott
folyók

sikongó
jajgató
angyalok

ege
alatt

•
jó
feketén
szétmaszatozni

a
beteg
viaszsárga
mezőket

sűrű
matt

csikorgó
akrillal

•
tápies
mozdul
hirtelen

máris

szétütötte
a
képet

•
lelógatni
a
halálsápadt
kórházi
ágyat

a
modern
múzeum
hófehér
plafonjáról



- egy
sötétszürke
kissámlí
- szűkít
a
képszélen
- hórihorgas
ordítózó
alak
- szétüti
- az
orgonalilán
kuporgó
síró
aktot
- egy
elmebeteg
- összegyűrt
húgyflekkes
lepedője
- felnagyítva
rozsdás
vasággal
- a
mamut-raszteres
fényképen

MAC
BA

MUSEU
D'ART CONTEMPORANI
DE BARCELONA

**Centre
Internacional
de Fotografia
Barcelona
(1978-1983)**

EXHIBITION
27 JANUARY – 20 MAY 2012

MACBA INVITES YOU
TO PARTICIPATE ON FLICKR

Lucio Poirat's workshop at CIFB, c. 1978, Eduard Olivella Collection

•

gaudí
y cornet
antonio

katalán
építész

szeretett
városában

barcelonában

halálra
gázolt
egy
sárga
villamos
1926-ban

•

sagrada
familia

vertikális
könyörgés

az
éghez

•

a
la
pedrera
(casa
milà)
tetőzetén

karcsú
pihenő
okker
angyalok

a
kémények

ámultan
sétáltam
közöttük

egész
délután

•

a
güell-park
magaslatairól

barcelona
egy
hatalmas
ezüst-
tálcán

vibrál

mélyzúr
éggel

•

a
joan
miró
park

óriás
szobra

néhány
tonnás

színes
figura

kapaszkodik
a
holdba

•

miró
ragyogó
mély
kerámia-
edénye

elringat
mint
egy
alpesi
tó

párizsikéken

•
a
hófehér
joan
miró
múzeumban

miró
gyönyörű
nagymeretű

festményei
és
grafikái

élő
és
égő

csendéletek

•
cirmos
vörös
alma

csattan

a
méregzöld
füvön

•
bársony-fekete
ég

kigyullad

a
fluoreszcens
csillagoktól

- lomha narancssárga előlvi
- a remegő fénylő reggelt
- elolvas lassan a hidegezüst telihold
- a kegyetlen sötétlila horizonton
- a la rambla barcelona leghosszabb és legintenzívebb korszója
- a catalunya tértől a kolumbusz-emlékműig
- a tengerig terjed



•

a
la
ramblán

vettem
egy
színes
levelezőlap-aktot

amelyről
üde
molett
madonna

tündökölve
pózolt
nékem

•

a
la
ramblán
laktam

(a
nyíllal
megjelölt
helyen)

a
harmadik
emeleten

fentről
nézhettem

a
fáradhatatlan
zsongó
ember-áradatot

éjjel-
nappal

feledhetetlen
zsibvásár

•

vett
nékem
mirjana
egy
mokaszint

szteppeljek
festő
létemre

bambán

a
ramblán

•

kolumbusz
kristóf

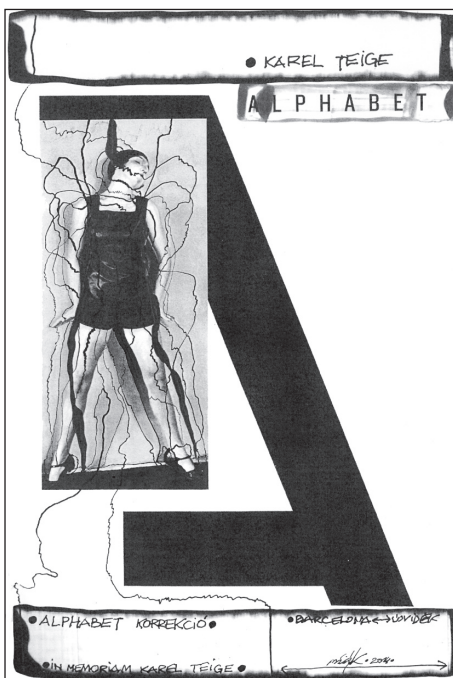
a
barcelonai-
öbölben

jó
magasan
az
emlékművén

felesel

a
mediterrán
tengerrel

•
 a
 la
 pedrera
 földszinti
 könyvesboltjában
 megvettem
 karel
 teige
 avantgárd
 lengyel
 művész
 az
alphabet
 című
 kitűnő
 fotómontázsokat
 tartalmazó
 könyvét:



a
 betű
 és
 a
 test
 viszonya

hogyan
 fér
 a
 test
 a
 betűbe

hogyan
 fér
 a
 betűbe
 a
 fekete



selyem
tornadresszben
gyakorló
női
figura

hogyan
alakul
erőtéljes
kreatív
mozdulataiból
a
betű
architektúrája

belülről



„...azt kívánom, hogy a múzeumom
egyedülálló, tökéletes forma legyen,
nagy szürrealista objektum, labirintus,
vagyis: egy totális színházi múzeum!”

salvador dalí

teatro-museo dalí-katalógus

•
kétórai
verőfényes
vonatozás
barcelonától

észak-
katalónia
gyönyörű
lankáin

paralel
a
tengerrel

figueresig
dalí
múzeumvárosáig

•
fantasztikus
vizuális
erődítmény

dalí
színház-múzeuma

•
éveken
át
rakosgatta
magát
dalí



kitartóan
precízen
következtesen

halálpontosan
építkezve

bele
a
végtelenbe

•
befalaztam
holdam
a
kőtoronyba

halványlila
hideg
neonfénye

világítja
váram

•
cipelem
vállamon

e
kurva
tarka
világot

le
a
pincébe

•
a
minótauroszt



egy
ecsetvonással
leszúrom

viruló
pázsiton

•

szétesik
vállamtól
fenekemig
a
testem

annyit
tekeregtem

•

traktorgumi-
oszlopon

nagyokat
horkol

a
gondolkodó
szobor

•

kilépek
az
üvegkalitkából

azonnal
elolvadok

•

húsdaráló
agyam
csikorog



kiugrik
számon
az
ezüstkanelam

•

megterítve
a
szent
asztal

angyalokkal
körítve

•

arcom
kifeszítve

orrom
és
szám
közé
fér

kovácsolt
bajszom

•

mózes
egy
kobaltkék
polippal
a
hátán

őrt
áll
a
borostyán-
kupolán



•
két
mezítlén
lábfej

tartja
az
eget

opál
meteor-
fényben

•
milói
vénuusz

fiókokkal
ellátva

a
mellén

a
hasán

a
térdén

•
melankolikus
nepóleon-
portré

forró
sivataggal

a
horizonton
futkározva
égő
hahotázó
aktokkal



•
veszett
hattyú
tépi
szét
önmagát

habféhérben

•
a
mellszobor
leütve
leverve

vörös
bársony-
mellényben

jajgat
a
parkettán

•
nyápic
citromsárga
agyam

ugyan
mit
ér

kalappal
fogásra
felakasztva



•
szeretett
pietám

még
árvább

itt
a
tenger
partján

•

a
ragyogó
hófehér
márvány
apollót

agyonmarja
egy
szirti
sas

•

lehajlok

szeretőm
fenekében
keresem
az
eget

•

bekötött
szemmel
jajgatva
lógok

az
elefántcsontfekete
oszlopon



•
fonott
kosárban

fénylő
kenyérszelet
pupuska

az
éhségtől
korom-
sötét
lesz
a
háttér

•
két
zsiráf
sírdogál
a
boltívben

gala
mennyei
arcképe
alatt

•
gala
narancssárga
bagettel
drága
fején

billeg
egyensúlyoz

az
erkélyen



•
gala
meglovagolja
a
hattyút

a
porcelán
fürdőkádban

•
gala
szűzmeztelen

csilingel

a
hullámzó
brokát
mennyezetén

•
gala
gyönyörű
kígyózó
teste

ha
megérint

felforr
agyam

minden
másodpercben

•
gala
háta
oly
csupasz



elviselhetetlen
lesz
az
egész
szoba

•

gala
felébresztette
az
eget

hegyoldalban
a
kerteket

a
gerlicéket

áldott
teste

itt
sugárzik
előttem

•

gala
csücsörített
szájjal

mutatja

selyemingét
kinyitva

briliáns
bal
mellét



•
gala
mediterrán
bársony
bárkája

felhasítja
az
éjszakát

•
gala
kilép
a
várfalból

boldogan
mutatja
fel

bíbor
katalán
kötött
sapkám

•
gala
lobbanó
szőke
hajával

délben

felgyújtja
a
ragyogó
arany-
kupolát



•
gala
a
gonosz
páncél-
lovag
ölében
elrepül

engem
itt
hagy

a
dísztéren
egyedül

•
egy
csokor
fehér
orgona

átvilágítja
gala
selyem-
fátylát

és
boldog
piruló
gyémánt
arca

felvillan
az
oltáron

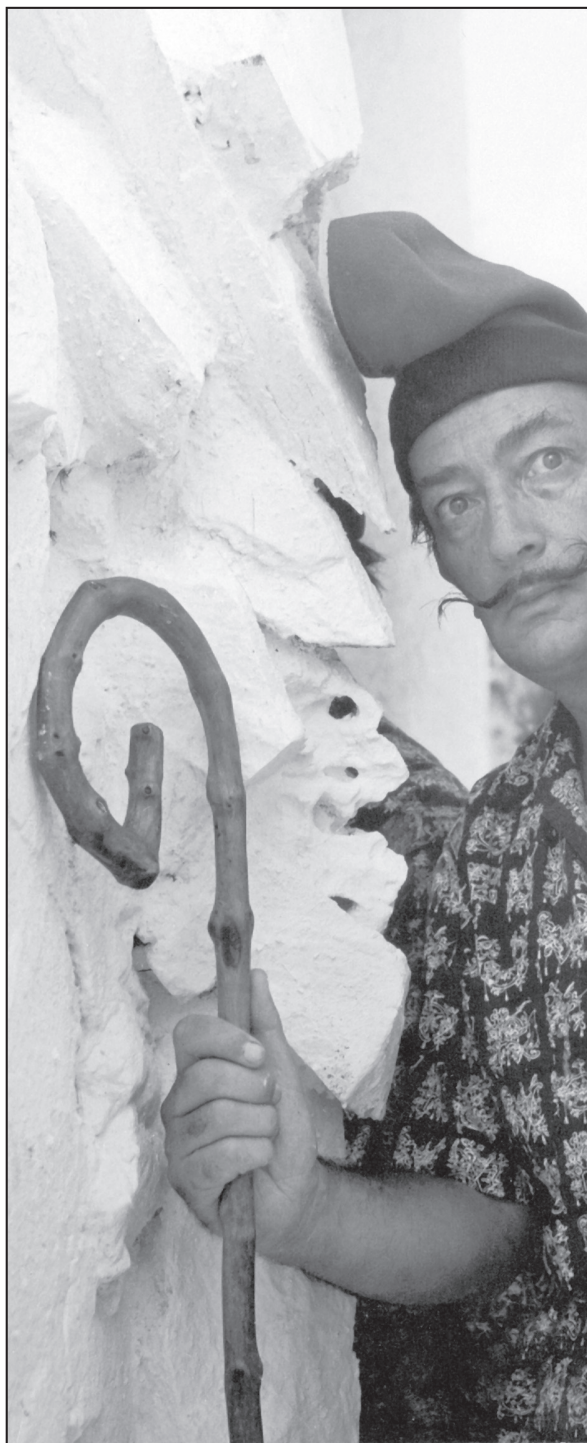


•
ha
befejeztem
építményem
és
földi
létem

helyeztetek
a
színterembe

jó
mélyre

vörös
márványlappal
takarva
virgonc
bajszomat



Az utolsó tájkép

Aztán már csak itt lenni. Ebben a tájban.
Mint valami ősminta, ahonnan minden indul,
mintha minden ide sűrűsödne.
Nagyon is egyszerű kép kell hogy legyen ez,
amelyet vékony fakeretbe szorítva,
egyszerűen a falra menekítesz, mert másként
már nem is tudod elképzelni, vagy közel jutni
hozzá. Csak mint kép. Átható kép.
Áthaladva a szobán, futó pillantást vetsz rá,
mielőtt végképp hozzáidomulna
a fal egyszerű mintájához.

Séta reggel

Sétáink szigorúan csak borús reggeleken zajlottak,
főként hétvégén, végső ráütésként,
rövid éjszakák utóhangjaként. Amikor egy nehezebb
front már visszahúzódóban. Látni az eget fellélegezni.

Ilyenkor érezzük igazán, hogy
– mint kihelyezett lombikban,
amelyet nem figyel senki sem –
forgolódunk csupán, gazda nélkül,
szabadon; hogy egyre nehezebb
a másikhoz férközni, hiszen a test
könnyű lepelként elfed mindent.
És a szem: elzárt út.
Néznél a másik arcába.
Marad a mozdulat, a gesztus:
zavaros jel, amelynek jelentését a múltból
igyekszel visszakeresni, hiába.

Nyelv és kavics

Nem jut el hozzád, csak a megszórt csend.
A város tompa zaja, folyó elnagyolt hulláma:
neked némafilm. Mire hozzád érnek,
elkopnak a hangok, elvesztik könnyed mozgásuk,
finom remegésük. Pedig nyelved mozdulna,
formálná újjá és újjá a szavakat, de csak
forognak, kopnak egymástól: kavicsok.

Egymáshoz verődve
a szavak is egyre gyengébbek.
Erőtlenül fordulnak át
a maguk vájta csendbe.

Új város

Eddig visszatartott látvány rendezi
újra a város mozdíthatatlan képét:
ismeretlen oldalról érkezik feléd
a hang, pedig ugyanott állsz.
Előretolakszik egy ház komor boltozatával,
hirtelen befoghatatlan magasságával,
recés éleivel. Látod, hogy egyre
nehezebb teherként nyomja a földet, mégis,
már régóta mozdíthatatlan.
Most fordulsz hozzá először,
de a szem és a tömör anyag
végérvényes találkozása elmarad.

Elfelejtet mindazt, amit eddig láttál;
már nem szűnik a felelősség,
hogyan a várost te rendezd újra,
hogyan megszüntesd minden tér
és minden utca elfelejtett felderítetlenségét.

Első szavak

A folyó éles határ. Idáig ér el hatóköröd. Mögötted a város gondosan elegyengetett, mégis vad szöveg. A folyó láthatóvá teszi az üres helyeket, vesszők és pontok életfogytig tartó hiányát, a kérdőjel utcakövekbe mart izzó helyét.

Van olyan, hogy újraírod. A bejárt mondatokat kihúzod, hogy az elsőként kiejtett, még vak, anyai szavak kerüljenek helyükre. Amelyekre még nem rakódott a megszokás vízhatlan rétege.

Mozdulatlan

Ennél mozdulatlanabb már nem is lehetnél. Igaz, maga a mozgás és annak minden olyan belátható következménye, mint a tervezett mozdulat, vagy a másikhöz vezető egyenes út, amely minél akadálytalanabb, annál inkább igyekszel a végsőkig nyújtani, megriaszt.

Más egyértelmű határokat kap. Mögéjük nem hatol semmi, ami átrendezhetné a táj parcellázott területét, ami simára csiszolná a lélek barázdált felületét.

Testük nem áttetsző, vizenyős burok, amely mutatná a lélek finom kitüremkedéseit. Pedig a test nyitott átjáró. És van, ha csak pillanatokra is, hogy eltűnik.

Cím nélkül

Az eső nem akar elállni. Három hónap, három hét és három nap óta folyamatosan esik. A hírekben már másról sem beszélnek, csak az esőről, az általa okozott kárról és arról, hogy mikor áll majd el, ha egyáltalán eláll valamikor.

Az utcák üresek, mivel a csatornákban megemelkedett a vízszint, és ott is éktelen a bűz, ahol nem öntött ki a szennyvíz. Mindenki otthon ül, csak akkor megy ki, ha nagyon muszáj. A boltok is már régóta üresek. Ha az emberek megneszelik, hogy valamelyikbe mégis érkezett áru, kíméletlenül megrohamozzák.

Sokan elővették a *Száz év magányt*, mert ott is esik, de sokkal kitartóbban. Próbáltak belőle ötleteket meríteni, ihletet nyerni, vagy csak simán megnyugtatónak gondolták, hogy mire eláll – ha eláll – az eső, akkorra mennyi mocskot visz el magával. Azok, akik így vélekedtek, nem értették a regénybeli eső metaforikusságát. Ez az eső nem viszi el azt a mocskot.

De a víznek mégiscsak volt valamilyen természetfeletti, elvont képessége, ugyanis a harmadik hónap harmadik hetének az elején (azaz tegnapelőtt) kifakultak a dolgok. Kimosta a színüket. A bűzlő szennyvízcsatornák felé csordogáló esővíz tele volt piros, kék, sárga, zöld, barna, fekete, ciánkék, bíbor, rőt, lila, mahagóni, orgona-, hússzínű, pink, rózsaszín, okker, iszapszínű, koromfekete, cinóber és még millió más árnyalatú csíkokkal. Mi pedig elkezdtünk fakulni. Mára már tiszta fehérek vagyunk, de nemcsak mi, hanem a padló, a falak, az utca kövei, a lámpaoszlopok és azok fényei, a toronyóra, a híd, a kutyák és a macskák. Minden.

Lehet, hogy az eső félreértette a „mocskok” fogalmát?

Szolnoktól Sabácig

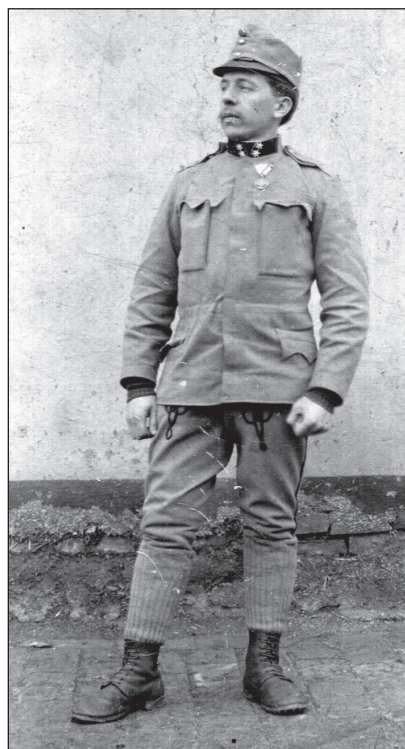
Koczka József naplója (1914)
II. rész

20-án. [Vasárnap]. R.(eggel) 8 órakor átmegyünk Pričinovičra. Az útról visszaküldenek bennünket, nem lehet átmenni. Sevaricen segítünk a Divisions sanitäts anstaltnak [a hadosztály szanitécalakulatának] az átszállítás- s átkötözéssel. Du. 1 órakor átmegyünk ismét, útközben meghozzák s bedekungunk parancsnokát, Vida freitert, folytonos tűzben megyünk át. Bent a templom mellett állítottuk föl a hilfplatzot. 10 perc múlva becsap az első srapel, s aztán sorban egymás után 10, mind a templomot és környékét [találja]. Ismét visszavonulási parancsot kapunk, s Leitnerrel együtt egy csomó sebesülttel visszamegyünk Sevaricere.

21-én. Hétfőn. Reggel Borbély Balázst leadjuk a Divisions san(itäts).-anst.(antalt)-nak, lymphadenitise [nyirokcsomó-gyulladás] van, aztán átmegyünk Pričinovičra, ott felállítjuk a hilfplatzot. Dolgunk hál' Istennek, alig akad. Kb. ½10-kor hozzák be Foser kapitányt, a karján 2 golyót kapott. A II. zászlóaljtól egész nap 1 sebesültünk van.

Este 7 órakor igen erős golyózapor és srapel-tűz. Emberéletben nem esik kár, egy lovat lőnek agyon az udvaron. Tüzereink lövésétől aludni sem lehet, folyton lőnek. A faluban kb. 30 ágyú van fölállítva, s odakint a svarmlineában [harcvonalban] is irtózatos tüzelés. Sebesültet azonban nem hoznak be egyet sem.

22-én. [Kedd]. Reggel az egész éjszakai harc eredményeképpen 2 súlyos sebesültet kapunk mi, s az összes 68-as talán 8-10. De. átmegyek egy kocsival Sevaričere, hogy a legénységünknek ennivalót szerezzek. Ott a 10. század megvendégel a tisztí étkezőről kakaóval és malacpecsenyével, azután Kremsiertől szerzek 25 db kenyeret, 24 konzervát, zwibackot [két-



Testvére, Andor katonaképe

szersültet], kávékonzervát, teát, cukrot, rumot, s azzal mentem vissza a hilfplatzra vele. Útközben már találkoztunk a 33-as népfölkelőkkel. Tarolják le a beláthatatlan kukoricatáblákat és bozótokat, a szerb dekungokat helyrehozzák, illetve megfordítják, hogy esetleges visszavonulásra mi használhassuk föl eredményesen, a hullákat és döögöket temetik el.

Este 6 órakor parancsot kapunk, hogy menjünk át Urevacra, s ott állítjuk föl a hilfplatzot. Ismét a 4-5 nappal ezelőtti helyen állítjuk föl. Ilonkától és Andortól levelet kapok. A bedekungot beosztjuk éjjeli őrségre, s lefekszünk aludni.

Erős ágyú- és kézfegyvertűz, a golyók füttyülnek az udvarban, nem eshetik kár semmiben, a lovak jó fődözetben vannak.

23-án. [Szerda]. Reggel 6-kor sebesülthöz költenek fel. Súlyos fejséb, [a] golyó valószínűleg a légzőcentrumot érte. Még kettőt hoznak, mindkettő a kezén sérült.

Kávét főzünk reggelire. Sebesültek elmentek Sevaricére. Kis itt van a municíós kocsikkal, velük beszélgetünk.

Menü: csirkeleves, malacpecsenye, pogácsa (tepertős), gyümölcs, feketekávé.



*Testvére, Ilona,
Andor leányával, Icusával*

Du. 2 sebesültet hoznak, 1 súlyos haslövés, másik könnyebb. Volt még egy, a bal mutatóujját lőtték le, apáti fiú, Farkas Lajos.

Este ismét erős golyózápor, csak dekungban lehet megmaradni. Vacsora: Hasche konzerv pirítós kenyérrel, tea és hozzá tojásos kétszersült. Szóval jól élünk. Kocsink későn jön vissza.

24-én. Csütörtök. Reggel 6 órakor 4 sebesült az éjszakai lövöldözésből. Később egy súlyos haslövés. Schimunekék de. 11-kor kiköltözködtek ide Uzičere [Uzveče]¹, a szomszéd házban ütötték föl tanyájukat, mindenáron ide akartak jönni, de átküldtük őket, ne zavarják itt a levegőt.

Rózsa, elteszem Icusnak.

Menü: paradicsomleves, csirkepecsenye alma- és szilvakompóttal, fekete-kávét. Csönd van egyébként, golyófütyülés alig van, egy-két ágyúlövés.

Egy embernek a 7-től [ti. a hetedik századtól] elharapta az egyik konyhaló a bal mutatóujját.

¹ Mácsvai falu Pričinovičtól északra.

Hausner a Hám gépfegyverétől bejön hozzánk. Hámnak nincs semmi baja. Valamelyik nap szép eredménnyel dolgoztak, vagy 60 halott fekszik a fegyverük előtt.

Este a golyózapor jön megint.

Roszzul alszunk. Sok a bolha.

25-én. *Pénteken.* Reggel ½6-kor felköltenek 6 sebesülthöz, mind jobb-és balkar lövés. 2-t át kell kötni. Mind I. B.(ataillon)-beli. Huszártisztektől kapunk egy 24-ei Est-et.² Tegnapelőtt írtam Ilonkának, ma odaadtam az egyik sebesültnek, vigye el magával, s adja föl valahol. Ma, ha lehet, megint írok nekik. Pistától levél.

Ebéd pazar, mint mostanában mindig. Vendégünk volt Tauber zászlós. Igen szép dolgokat beszél, s ha mindenütt úgy megy odakint, akkor jól állunk.

Egy vadász őrm.(ester) vágat végig a falun, s azt kiabálja, 8-kor vorwerts [előre], tehát a 8. hadtest is akcióba lépett. Állítólag Sabač és Belgrád a miénk. Belgrádba a 7. hadtest vonult volna be.

Du. kapunk 4 sebesültet, 1 tüdőlövés, jobb o.(ldali), 1 fejlövés a homloklebenyeken át.

Este nyugodtabb a hangulat. Kevesebb golyó füttyül, s kevesebb ágyúlövés.

26. *Szombaton.* Reggel 3 sebesült. Mind könnyebb. Beküldjük őket a tegnapi főbelőttel együtt. Ez még mindig él. Pulzus 120, légzés norm.(ális). Hányás, eszméletlenség.

A Dr. 3 Az Újságot kap, van mit olvasni.

Ebéd paradicsomleves csirkével, feketekávé. Csongoréktól, Szabó Kálmántól, Palkótól levél.

Kis hozza hírül, hogy ma este levált bennünket egy landstorm [népfölkelő] ezred. Jó volna Zimonyba visszatérni!

Du. 2 sebesült, könnyebb sebek. Estefelé megerősítik a hírt, hogy megyünk vissza, s helyettünk egy népfölkelő brigád jön, de hogy mi hová megyünk, semmi hír. Teljesen felkészülve fekszünk le, hogy bármelyik pillanatban készen lehessünk az indulásra. Már a vacsorát is úgy költjük el, hogy akármelyik pillanatban eldobjuk, s megyünk. Golyók füttyülnek, sőt srapel is hull a falura, ablakunkon berepül egy puskagolyó.

27-én. *Vasárnap.* Reggel 6-kor egy sebesült. 7-kor Hám fhgy a gépf.(egyveres) o(sztagá)-val már bent van, aztán egyenként jönnek a századok, s

mennek tovább Sevaricere. A honvéd népfelkelők már kimentek. 10 órákor indulunk mi is az 5. század után. Útközben kapok 2 lapot Palkótól s Gulyás B.-tól. Közel Sevaricéhez kb. 50 lépéssel előttem s 20-szal a Dr. előtt egy gránát robban fel, s aztán kapunk még többet is. Sevaricén az I. Marsbat.(aillon) legénységét felosztják, az egyes századokat kiegészítik. Hilfsplatzunk is kap 1 káplárt és 2 embert 1 feldtragéval tartalékba.

Menázi Sevaricen rizses gulyás disznóhússal.

Állítólag visszamegyünk Metkovičon [Metković] túlra Glučin [Glušci] ellen. Azt beszélük, Potioreket szorongatják a szerbek, s megyünk segíteni. Most megint repülnek fölöttünk a srapsapok, valahol mögöttünk messze robbannak. Egy azonban már nagyon közel, egy udvarban csapott le. Azt beszélük, 4 órákor indulunk.

A bakancsom talpa le akar válni, s másikat szerezni nem tudok, sem hazulról nem jön.

Egy szobában 18-an alszunk, persze földön és szalmán, s sok bolha a hálótársunk.

28-án. Hétfőn. Éjszaka nagy civakodások. Reggel egy rendelkezés, mely szerint ezentúl tiszti szálláson zászlós, kadét és önkéntes csak akkor alhatnak, ha jut hely, értsd, ha megengedik a tisztek nagy kegyesen. Ugyanúgy a tiszti kosztal is.

Nem Glučin ellen megyünk, hanem Tabanovič [Tabanović] ellen. Sabac már a mienk, s közben még ez a falu a szerbek kezében van, s ezt kell elfoglalni. Hogy igaz-e, nem tudjuk még. Zimonyból hallunk híreket, Belgrádba parlamentert küldtek át, adják föl a várost. Nem adták, s a 35 efm-es mörserekkel [mozsarakkal] másfél napig szakadatlanul lötték a várost. Rommá van löve. A Cigány-szigetet is elfoglalták, a 32. össz(esen) 1000 ember veszteséggel, sebesültek és halottakban. Köztük két alezredes.

Állítólag du. 6 órákor indulunk.

Már nem megyünk el, mert a konyhák parancsot kaptak vacsorafőzésre, s 6 óra.

A doktor a besprechungon [megbeszélésen] a köv.(etkezőt) tudta meg. R.(eggel) 2 órákor abmars Tabanovits felé. A Hilfspl-t Sevarice szélső házai egyikében fogjuk fölállítani. Csapatunk bekerítő mozdulatot tesz, s valószínű, hogy nagyobb ellenséges csapat lesz kénytelen a fegyvert lerakni. A legénységnek utasítása van, hogy az esetleges foglyokkal emberségesen bánjon. Az angriff [a támadás] 5 órákor.

29-én. Kedden. ¼2-kor auf [fö]l], de csak ¼4-kor indulunk. Mi a falu végén megállunk, s esőben várjuk, mikor mehetünk tovább. Kb. 10 órákor

kapunk értesítést, hogy kimehetünk egy majorba. Zászlóaljunk Brigade rezerva [tartalékbrigád], előttünk kb. 2 km-re. 12 után hívnak bennünket kiljebb (sic!), oda egy kb. 1½ km-re fekvő majorba a trágírral [hordággyal] és 3 kocsival megyünk ki. 3 B.(ataillon) H(ilfs)pl(atz)-a már itt van, sebesült van sok, de csak az I., II. és IV.-től. A sebesültek azt mondják, halott sok van. Meghalt Vetró zászlós az I.-ből.

Golyó meglehetősen jön, s az egyetlen rossz kis épület mögött alig tudunk elég helyet találni a kötözéshez és sebesültek elhelyezésére.

Este 7 órakor visszaindulunk, miután a sebesülteket mind elszállítottuk Drenovára.³ Az előbbi majorba térünk vissza. Ott az egyetlen épület már meglehetősen tele van, s az embereimmel a szalmaboglyák között csináltatok fekvőhelyet magamnak és Tótnak. Hűvös van, de van fölösleges köpönyeg és takaró, s a fölé meg szalmát raktak bőven a fiúk. Csak nem fázunk talán meg.

30. Szerdán. Az éjszaka egyszer beborult és kevés ideig esett, a sátorlap valamennyire megvédett bennünket. Reggel ½6-kor arra ébredtünk föl, hogy a lábunk fázik, a szalmát lerúgtuk egy kicsit magunkról.

Reggel 8-kor kiindulunk a hilfplatzra. Ott mindjárt egy törzsorvos nagy lármával fogad bennünket. Schimunek csinált már megint kellemetlenséget, bebeszélte a törzsnek, hogy rengeteg sebesültünk volt, s végül kisült, hogy egész ideig egyetlenegy emberünket kezelték, s szállították el a mi kocsinkon, ellenben mi mindjárt fedeztünk föl egy rozoga ólban egy III.-belit, aki már tegnap dél óta ott fekszik kötözetlenül.

Délben hívnak bennünket kb. 300 lépéssel kiljebb közvetlen a reserve [tartalék] mögé a 21-es vadászok segélyhelyére. Egy alig látható kis viskóban helyezkedünk el, s az embereinknek egy nyitott, szalmafedelű színt készítünk el, oldalát oszlopokkal, kukoricaszárral s földdel fedjük, hogy a golyótól védve legyen. A vadászok mellettünk vannak egy szalmafedelű téglastállóban. Egy ezredorvos s egy magyar fiú s a helyettes vitézségi ezüstéremmel. Cigány-szigeti működéséért kapta, ahol még mint patrul kommandós vett részt.

Este a golyó hatalmasan jön, itt kimozdulni igazán nem lehet, szinte biztos, hogy lelövik az embert, ha kilép. Meglehetősen hideg van, s a kulipintyónkon egy fia ajtó sincs, s az összes takaró a köpönyeg.

Október

1-(j)én. Csütörtökön. Reggel 4 ó(ra)-kor hidegre ébredtünk föl, s u.(gyan)-a.(kkor) jelentik, hogy van egy sebesült fejsebbel. 8-tól egy ember kisebb

bőrsebbel a homlokán. A Tóni csinál jobb ágyat, hoz be szénát a lábunkra és egy lópokrócot. Ezután már jobban aludtunk valamivel, legalább nem fáztunk.

Kb. 10 órakor parancsot kapunk, hogy menjünk hátrébb. Valami 4-5 száz lépésnyire jöttünk hátra, a golyó itt is jár, csakúgy, mint amott. Kút nincs, s gunyhó olyan, amibe(n) legfőljebb 4-5 ember fér el. Az embereink dekungot [fedezéket] csinálnak fadarabokból és földből. Egy vadász sanitáts fejlődést kap 1 órakor, s alig egy órával később hoznak be a rezervától egy sebesültvivőt megsebesülve. Különben nem csak az ő embereikre jár a rúd, egyet a mieink közül is meglóttak reggel. Erősebb fejhorzsolást kapott.

Ebédkor sokszor emlegetjük Uzvicsit [Uzveće], most meglehetősen sóványan élünk.

Este mind erősebben jön a golyó. Mindenkit bekergetünk a dekungba. A vadászok ezredorvosa az első dinerjét [tisztiszolgáját] délben küldte vissza kórházba, az új dinert este, mikor a vacsorájukat készíti be, lövik lábszáron. El lett határozva az előbbi helyre való visszatérés, mely, bár közelebb van, de sokkal jobb és több a hely.

2-án. Pénteken. Reggel 9 órára átköltöztünk az előbbi helyünkre. Gottlieb őrnagy ismét megjelent maródi vizitre. A Dr. kiállított neki egy bizonyítványt, hogy szolgálatra teljesen alkalmatlan. Kosztolásunk most vagy 3 napja igen rendetlenül megy, ma elküldjük sebesültekkkel dr. Váradit, hogy szerezzen élelmet akárhonnán és akármit. Ismét van két sebesültünk. Az egyik Horvát inf.(anterist) [gyalogos]. Öccse annak a zászlós Horvát-nak, aki Zimonyban meghalt. 3-an voltak testvérek, 1 meghalt, s most már a másik kettő is megsebesült. Ez most tüdőlovést kapott.

Este ismét 2 sebesültünk van, egyik haslövés, a másik egyik sebesültvivőnk, comblövés. Mikor kötözöm, óriási golyózápor jön, s magam is könnyen megsebesülhettem volna. Abba kellett hagyni a kötözést, s biztosabb helyre, az eddigi hevenyészett dekungnál elhúzódni. Lefekvés este ½10 órakor.

3-án. Szombaton. Reggel egy sebesülthöz költenek fel 6 órakor, utána jön Szél hadnagy megvizsgáltatni magát. Panaszoljuk neki elhagyatottságunkat. Alighogy kiment, már jön is az egyik sebesültvivőnk, hoz csokoládét, rumot, cigarettát stb. Nemsokára megjön Váradi is, hoz kenyeret, konzervát, kétszersültet, kávé, cukrot, theát, rumot stb. A svarmból [rajból] is küldenek még be csokoládét, konyakot, rumot, spirituszt stb. Mocselini z.(u)g(s)f.(ührer) [szakaszvezető] reggel följánlott több száz koronát, hogy helyeztessem át a hilfplatzra. Lekaptam csúnyán, de

hogy megszabaduljunk tőle, kivittem a Dr.-nál, hogy küldjük át a fenébe, csak nálunk ne maradjon. A Dr. utoljára kiosztotta csúnyán s elküldte a Reg.(iments) Stábhoz [az ezredparancsnoksághoz].

Ismét kaptunk 1 üveg bort és 2 üveg sört. Szóval este lumpolás lesz.

Ágyú- és puskatűz egész késő estig nem volt. 9-10 órakor fűtүүл egypár golyó.

Tauber zászlós vizitelt nálunk. Most sokkal pesszimistikusabb hangulatban van, mint Uzvičen volt. Azt mondja, a 16. századból csak 70 ember van meg. Igen sok tiszt elesett és meghalt. Sebesültünk nincs egész nap, hál' Istennek.

4-én. Vasárnap. Reggel 7 órakor maródi vizit és könnyebb sebesültek átkötözése 8-kor. Embereinket elküldjük földérítő körútra; krumplit és káposztát hoznak. Az örökös húsevés után jó lesz egy kis finom vasárnapi ebédnek paprikás krumpli.

Gyulától kapok lapot. Jelentkezett a számár a pilótaiskolába. A svarmliniában [harcvonalban] ½11-kor a Gott erhaltet [az osztrák császári himnusz] húzza valamelyik muzsik (sic!), s van utána nagy éljenzés. Ma van a király neve napja. Az éljenzés után végig az egész harcvonalon ropog a salvam [sortűz]. De csak legalább minden 100-ik golyó találna egy szerbet.

A menázsit és járulékot tegnap reggel óta bámulatos szépen kapjuk, mindent behoznak bőségesen a svarmból. Oka az, hogy a vadászok ezredorvosa észrevette tegnapelőtt koplalásunkat, s ő írt ki az ezredesünkhöz, hogy nekünk sehogy sem küldik a menázsit, azóta pontosan megy minden. Ebéd saját főzésű paprikás krumpli volt.

Du. az öreg kocsisunk egyik lovát meglövik. Orrát érte a golyó, rettenően vérezett, de úgy látszik, megmarad, a vérzés elállt, s estefelé már evett s ivott a ló.

Este ½9-kor rettenetes golyózapor, olyan erős, hogy az őrt sem lehet fölváltani, golyó golyót ér, a háztetőt, a falat folyton veri, aki kimozdul, biztosan a halál fia. A tüzelés egész késő éjszakáig tartott változatlanul, aludni is sokáig nem lehetett tőle.

5-én. Hétfő. Első kellemes meglepetés, hogy nincs fogkefém, az éjszaka a kocsin átlótték a borjúmat, s egy golyó pont a fogkefémét választotta ki, s összetörte a nyelét. Második, hogy szakad az eső, a ház körül tócsával áll a víz.

Sebesülés nincs, maródi összesen talán 5 van az egész zászlóaljtól. Az eső 9 óra tájban eláll, s kezd ritkulni a felhő. Javítottam a dekungot, s a lovaknak istállót csináltatok, az éjszaka pocsékul eláztak szegények.

Ebéd csirkeleves, krumpli rizzsel, utána feketekávé, csokoládé.

Ebéd után végigheverünk a díványon, de megzavar bennünket Hauser látogatása, megkínáljuk feketekávéval. Új híreket nemigen hoz, állítólag rövidesen vége lesz a mi dolgunknak. Bosznia felől erősen szorítják a szerbeket, s a bolgárok is betörték volna Macedóniába. Váradit beküldjük rekvirálni, hozzon mindent, ami használható. Nagy a csöndesség, golyó csak alig jön, az is igen magasan. Kiderült teljesen, gyönyörű szép este van. Várad egy kb. 80 kg-os disznót hozott, mindjárt meg is pörzsöltetjük, a fehérpecsenye és a 2 hátsó sonka a miénk, a többi szétosztatik a legénység között.

Vacsorát kívülről kapunk, grízes babot, sonkás tésztát s rizses levest.

Fölváltva olvassuk föl a 2. Az Ujságot.

6-án. Kedden. Reggelre szépen kitisztul. Köd és dér van, de remek, szép, napos idő. 8 óra felé a szerbek felől repülőgép jön. A jelzése után ítélve orosz biplán, tüzéségünk lő is rá, de nem találja. Sebesültünk nincs, maródit elküldünk 4-et. Tauber délben bejön. Ismét a lábával van baj, a cipő feltöri, s most már meg kell nyitni egy kisebb abscessust [tályogot]. Beszél a külső életről, most nem tud olyan érdekes dolgokat mondani, mint Uzvečen. Ő is a rezervában van. Korányi is felkeres bennünket.

Az éjszaka egy századnyi szerb szökött át hozzánk. Előző este átjött egy, s azt mondta, hogy átjönne több ember, ha biztosak lennének, hogy bántódásuk nem lesz. Egy levelet írtak vele, s egy káplár elvitte azt egy kúthoz, amit a szerbek szoktak használni. Visszajövet a káplár megsebesült, de ma reggelre egy egész század, tiszték is fegyver nélkül, itt voltak nálunk.

Jó hírek mindenfelől.

Este Tóthot iskolázzuk. Vonul megint egy sebesült 8-kor az 5. századtól.

7-én. Szerdán. Az éjszaka meglőtték egyetlen szállítólovunkat, a Szürkét. Fejlövést kapott, s mozdulatlanul ottmaradt. Beküldünk Leitnerhez, s kérünk kocsit. A Dr. is beteg. Influenza bronch [influenzás hörghurut], s most még ráadásul gyomorgörcsei is vannak. Úgy látszik, kibetegszik lassanként mindenki. Egyetlen használható emberünk, dr. Várad is lázas, és fáj a gyomra. Tífuszgyanús, elküldjük őt is. Így aztán nem marad egyetlen értelmes emberünk sem, akit valamivel meg lehetne bízni. A papunk megint meglátogat bennünket, s hoz ismét jó híreket. Bejárta az egész svarmlineát, s azt mondja, a legénység víg, s jól érzi magát.

A B(ataillon) kom.(mandatúra)-nak [zászlóalj-parancsnokságnak] ki-mutatást küldünk az egészségi állapotról, s óvintézkedéseket rendelünk el.

Estefelé újságolvasás, munkálkodás a ház körül. A fiúkkal a szalmatetejű színt egészen körül beépítetjük, s bent 70 cm mélyen kiásatjuk. Ott van hely a lovainknak is, embereknek is. Elfér benne szűken 6 ló és ezenkívül 10–15 ember. Jó meleg hely lesz, csak sötét. Úgy hallatszik u.(gyan)i.(s), hogy hosszasabban itt maradunk, s azért mindenképpen igyekszünk be rendezkedni.

8-án. Csütörtökön. Reggel a szokásos maródi vizitet tartjuk meg, 3 foghúzás. Hám f(ő)h(adna)gy és Fehér h(adna)gy meglátogatnak bennünket, de nemsokára szaladnak is vissza. Újságot kaptunk vagy 3-(a)t, s van mit olvasni. Én hosszú levelet írok haza, amit majd valami sebesülttől fogok elküldeni valamikor. Levélírás közben jön egy parancs, hogy azonnal vonuljunk tovább az ezred vonalának jobbszárnyára a bataillonnal együtt. Főlkészülünk s indulásra készen állunk. A B. komm. maga sem tudja, hova mennek. Az én tanácsomra a Dr. kiküldi Kocsis káplárt az elmarsolt 2 század után. Az V. és VI. marad helyén, s a másik kettő sem messze ment, tehát mi itt maradunk a további intézkedésig. Herceg megjött, hozott 3 ajtót, széket, lócát, edényt, s most folytatjuk a berendezkedést. Én is rögtön munkába fogok. Csináltuk az ajtót, külső és belső félére raktunk fel egyet-egyet, főlhajtható asztalt állítottunk be az egyik ablak alá. Kint, az istállólakáson is javításokat és pótlásokat eszközölnek a fiúk, s mellett a Tóni készíti a vacsorát. Lövés még 7 óraker is elvétve hallatszik, s mihelyt egy-két golyó elfütyül, megszólal mellettünk a tüzérség, s akkor ismét csönd.

8-kor hoznak egy sebesültet, az 5-nél a dekungban sérült meg könynyebben egy legény. Ily sokáig még egyszer sem voltunk fönt, 11-kor fekszünk.

9-én. Pénteken. Reggel 8 óraker maródi vizit. Ismét egy tifusz- és egy vérhas-gyanús. Összesen 3 beteget szállítunk el a Div. San. Anstallnak. De. 11-kor kilátogatok az 5. századhoz. Örömmel fogadnak, mint minden olyan embert, aki valami újat mondhat nekik. Én nagyon nem sok újat tudok mondani. Megkínálnak teasüteménnyel, csokoládéval, borral, cigarettával. Kérek tőlük holnapra egy maródis susztert, aki megcsinálhatja nyugodtan a bakancsom talpát. Pompás kis háza van minden bakának, a tiszteknek meg valóságos kis palotájuk van. A földbe építve ajtó, ablak rajta, kályha benne, a földbe ágy kivájva, a matrac persze szalma, és sátorlap a lepedő, köpönyeg a paplan. Egész kis város egy utcával. Bejutni valóságos labirintuson át lehet, a bevezető futóárok czik-czak vonalban megy, és a dekungok előtt egy hosszú, egyenes, mélyen bevágott út. A bevágás

maga oly mély, hogy a földszint vállig ér, s a kihányt föld kb. fél méterrel magasabban van a legnagyobb ember fejénél. Igazán csoda volna, ha itt a legnagyobb golyózárban is történnék sebesülés.

Alig érek haza, jön Hauser zászlós a Maschingev.(er) [gépfegyver] II-től, s utána a zugsführer hoz négy pontyot. A kötnivaló baka képes elmenni egy óra járásra, hogy halat foghasson a Bitvában. Valószínű ugyan, hogy iszapízű lesz, de azért halpaprikás lesz estére a vacsora. Kapott a doktor egy fél liter bort, tehát a hal úszni fog.

Alig ment el Hauser, jön Tauber egy vadász zászlóssal. Tauber kötés-váltásra jön, s orvosi honorárium egy üveg bor. Domány f. zöld szilváni, egy tábla csokoládé, egy csomó cigaretta. A jäger zászlós beszéli, hogy a mieink tényleg használnak exploziós [robbanó] lövegeket, de minden embernél legföljebb 10 db van, s ezt csak belövésre használják. Látják, hol robban, s úgy már 5 lövéssel be tudják löni magukat. Tauber mondja, hogy ma ismét 2 bolgár szökött át, s hozott magával megkötozve 2 szerbet is. Az utóbbiakat rögtön agyonlőtték, a bolgárokat meg jól tartották mindenfélel. Szegény fiúk, örültek. Beszélték, hogy hetek óta a napi kosztjuk egy fél kenyér és semmi egyéb, cigarettát, dohányt meg 2 hónapja most láttak először.

Tauber előléptetési mániában szenved, majd sürgette Kostyánt, hogy én még mindig nem vagyok k.(adet) asp.(iráns) [jelölt], s Tóth nem káplár, vagy legalább freiter. Késő este, 1/7-kor mentek el.

Közben volt 2 sebesült. Egyiknél combcsonttörés (coll. chirurg), másiknak bal lábfeje löve artériás vérzéssel. Azonnal elküldjük mindkettőt. Alighogy elmentek, erős tüzelés kezdődik, s sűrűn hull a golyó. Ugyan épen jön-e vissza ember és ló?

Nagy László magántanár meghalt az újvidéki kórházban. Nem tudjuk, sebesülés-e vagy valami járványos betegség vitte el. Mori Pali dr. 14 napi szabadságot kapott (az ő sógora volt).

Levelemet még mindig nem tudtam elküldeni, sebesültjeink egyike sem volt olyan, hogy rábízhattam volna.

A hal nem úgy sikerült, mint ahogy a Dr. számított rá, dühös volt, nem evett belőle. Persze hogy nem Tisza-parti halász készítette. T.(ulajdon)-képpen egy kis paprikás, sós, halízű forró víz volt, de legalább jó meleg volt.

10-én. Szombat. Szokásos időben maródi vizit. Utána a Dr-ral együtt kimegyünk Ziger hgy-ékhoz. Éppen akkor kapják a parancsot. Benne Antwerpen elestét, az orosz harctéren pedig balszárnyunk győzelmét közlik. Az eső folyton esik, s a futóárok fenéke bizony sáros. Parancs érkezett

különben, hogy a futóárkokat ki kell szélesíteni, s mindenütt 2 m mélyre kiásni.

Hazajövet elkezd fájni a fejem, s fáj a bevett migrenin dacára is örülten. Egész nap csak heverészttem, ebéd s később vacsora nélkül feküdtem le.

A suszter bent varr, csinálja a bakancsomat, egy bárka nagyságú komót bakancs van a lábamon.

11-én. Vasárnap. 8-kor a szokásos maródi vizit. Ismét egy pozitív és egy gyanús vérhas. Az ezredben már van egy kolera eset.

Az eső folyton esik, s a környék, különösen ahol a dekungok és futóárkok vannak, merő sár. Néhol bokáig süpped az ember a sárban. Du. bekérünk az 5. sz.-tól egy embert. Pesten civilben kályhás, s a konyhánkba pompás sparherdet [takaréktűzhelyet] készít téglából, a platnit Sevaricérről hoztattuk már pár nappal ezelőtt. Lehet ezentúl sütni, főzni, nem lesz tele konyhánk füsttel.

Tauber készül Újvidékre, s többrendbéli megrendelést adunk föl nála: gyertya, szappan, cigaretta, fogkefe stb. Odaadtam neki a levelet, ő biztosan el fogja küldeni.

Este ismét erősebb tüzelés, s a hozzánk közel álló tüzérséget gránáttal is lövik. Folyton dolgozik a világítópisztoly mindkét részről. Ma volt egy sebesült nálunk a Muzsiktól. [?] Vagy maga lőtte meg magát, vagy közvetlen közelből lőtték meg, mégpedig a mi fegyverünkkel. A seb bemeneti nyílásánál szinte kormos volt a bőr a puskaportól.

A téli pokrócokat megkaptuk. A Dr-nak 3, nekünk 2-2, a legénységnek egy-egy jutott.

12-én. Hétfőn. Megint egy pozitív vérhas. Mory már visszajött. Nagy Laci Uzvičen volt, s srappel találta, a sebesülés után mintegy 4 óra hosszáig élt még. Nagy a valószínűsége, hogy a mi előbbi helyünkön volt a hilfšplatza, s ott ment át a sebesültjeihez, mikor kapta a sebet.

Lassanként kifogyunk minden főznivalóból. Csirke, liba már nincs, s a disznófélét összefogdostatta a proviantura [élelmezési parancsnokság]. Nagyobb baj, hogy főzelékfélét nem lehet találni sehol. Oda tudnám adni egy tányér zöldfőzelékért az összes pénzemet. Hússal ellát bennünket a konyha bőven, az is a baj, hogy nagyon bőven.

Az eső kitartóan esik, s úgy neki van borulva, mintha sohasem akarna jó idő lenni. Egy a jó: mi aránylag jól el vagyunk látva. Hol innen, hol amonnan pumpolunk egyet-mást, s különösen bőven van tea, kávé, konzerv, cukor s rum jut az embereinknek és betegeinknek is, ha a konyhától nem hoznak, akkor is.

Az esti lövöldözés persze megint elkezdődött, s 6 óra után a házból kimozdulni egyenlő az öngyilkossággal. Ma dél felé különben erősen kereszték a szerbek az ágyúinkat gránátokkal, de mihelyest a mieink megszóltak, elhallgattak ők. Úgy látszik, azt tartják, az okosabb enged.

Hazulról megint semmi. Sem levél, sem csomag.

13-án. Kedd. Esőre ébredünk. Egészen csúnya, rideg idő van, hideg északi széllel. Azt mondják, gyönyörű szép és nagyon hosszú ősz szokott lenni. Különben reggel 6 órakor költöttek föl sebesülthöz. Megint egy, amit nem tudok megmagyarázni sehogy sem. Csúnya, nagy lőtt seb a jobb alkar felső részén. Sebesüléséről nem tud számot adni. Állítólag kihívták a dekungból, hogy menjen patrulba, s a sebesültvivők reggel találták meg, s nem volt nála semmi egyéb, mint a töltött fegyver, amiből egy lövés ki volt löve. A seb úgy néz ki, mint amit közvetlen közletről lőttek, de puskapornyomok nem voltak rajta.

A proviantura ellen megint rablóhadjáratot indítottunk, s kaptunk rumot, cukrot, kávé, szardíniát...

Mieink erősen ágyúzzák a szerbek állásait.

Téli ruha kiosztva! Mindenki kapott egy jó meleg alsóinget, nadrágot, kapcát, hósípkát és kesztyűt. Ez utóbbiba ugyan magam is beleférnék egészen, de jó lesz kesztyű fölé.

Hazulról megint semmi, már én kezdek aggódni! Nincs-e vajon otthon valami baj, s talán azért nem írnak?

5 órakor 3 sebesültet hoznak. 2 lábán, 1 a jobb kéz kisujján van sérülve. Dekungkészítés közben érte mindhármukat egy golyó. Kibetegszik lassanként mindenki. A Dr. megint rosszul érzi magát, lázas, a dinerje, Tóni is, és az egyik bandage-trägerünk, Herceg is beteg.

Kb. 6 órakor kezdődik a tüzelés, s ma különösen nagyon erős ágyútűz van, a szerbek is ugyancsak lőnek a mi állásainkra és ágyúinkra.

Vacsora paprikás krumpli, tea.

14-én. Szerdán. A Dr. az éjszaka rosszul volt. Reggel megint 2 vérhas és egy tifusz. Maródi vizit, közben 2 sebesültet hoznak. Az egyik fejlövés, a másik bal mell. Valószínűleg a pulmonalis [a tüdőt a szívvel összekötő artéria vagy véna] van átlöve. Ez utóbbi 10–15 perccel a bekötés után meghal. 11 órakor igen erős ágyú- és gépfegyvertűz. Mieink lövik a szerbeket. Valószínű, hogy valami jó cél van, mert a gépfegyverek szigorú parancsot kaptak, csak akkor lőni, ha jó célt látnak.

Temetés. Az eső elállt, és a felhő kezd szakadozni, talán szép idő lesz.

A du. egyhangúan, unalmasan telik, mint mindig, mióta ilyen szomorú idő van. Ülünk a sötétben saját magunk szerkesztette asztalunk mellett, s hallgatunk nagyokat. Akkor indulunk föl megint, mikor határozottan kezd tisztulni. Szinte jólesik ismét látni a csillagos eget.

Herceg helyett Leitner egy Erlich nevű zsidó gyereket küldött bandageträgernek. Nagy akasztófavirág, de legalább lesz, aki ismét tud egyet-mást requirálni.

Vacsora birkapaprikás, igazán jó volt, mint ahogy a Tóni előre bejelentette. Vacsora után majdnem 11 óráig eldiskurálgatunk, a téma persze a háború és – miről álmodik a baka – a béke.

15. *Csütörtök.* Gyönyörű szép napsütéses reggel. Az öreg szomszéd, a vadászok tábori ezredorvosa költ fel bennünket. Visszajött Burghard, s az öreg most a 92. gy(alog)e(zred)-hez megy cheftartznak [főorvosnak]. Búcsúzni jött.

Maródi viziten semmi új. Elküldünk egy maláriásat s egy Polyartr(itis) rheum.(atica) [heveny ízületi gyulladás]. Ehrlichet bízunk meg a szállítással, meglátjuk, mit tud.

De. rendezkedés a ház körül, sár eltisztítása, lépcsőkészítés, dekungok javítása stb. Bandagetrágereinkkel átpakoltatom a kosarakat, s míg a dr. átlátogat a jägerekhez, én kimegyek a III. B-hoz. Terjék Pali a II. sz. kommandánsa [parancsnoka]. Zsákmány szivar, cigaretta, kevés dohány. Egy napra megint biztosítva vagyok. Hazulról még mindig semmi, hacsak most nem hoz Ehrlich valamit.

Az ebéddel nagyon késik a konyha, s nekünk éppen ma nincs mit főzni, már $\frac{1}{2}4$, és még mindig nincs ebéd.

Ma nagyobb mozgalom volt észlelhető mindenfelé. Legalább a folytonos fegyverropogás és ágyútűzből arra lehet következtetni, hogy valami van készülöben. Este hat órakor erősödik az ágyúink tüzelése. Rengeg teg lövést leadnak, még itt is szinte reng a föld a gránátok robbanásától, s közbe(n)-közbe(n) megszólal a gépfegyver is. Úgy látszik, sikerült ágyúinknak kiverni a szerbeket dekungjaikból. S olyankor, mikor ezek kiugrálnak onnan, szólal meg a gépfegyver is, mert az csak egész biztos célra lő. Különösen 8 órakor egész erős a tüzelés, és ropog nagyon sokszor és tartósan a gépfegyver. Valószínű, hogy igaz az a hír, hogy 18-án általános támadás lesz a szerbek állásai ellen, s annak az előkészítése lehet ez a mozgolódás. Pedig ha ez bekövetkezik, nehéz napja lesz megint a 68.-nak is. A szerbek állásai mögött kb. 200 lépésnyire van a Jerez folyó. Ez mintegy 40 mét.(er) széles.⁴ Ha ők ki lesznek verve állásaikból, biztosan a Jerez mö-

⁴ Közvetlenül Sabácnál torkollik a Szávába, amelynek a mácsvai kerületben ez a legnagyobb mellékfolyója.

götti állásaikba. Addig ugyan igen nagy veszteségeik lesznek, de ha majd ott támadjuk őket, lesz nekünk kétszer annyi.

A nappalok csak jók, sőt, ha ilyen szép idő van, mint ma is volt, kedélyesek is, de az éjszakák, különösen így, hogy a helyzetről semmi biztosat nem tudunk, sokszor igen kellemetlenek. Sokszor elbeszélgetünk róla, hogy mi lenne, ha ilyen őrült golyózáporban kapnánk parancsot a visszavonulásra. Bámulatos csak az, hogy sebesültet csak alig-alig hoznak az ilyen őrült tüzelések után, s ennek csak az lehet a magyarázata, hogy igen magasán lőnek a szerbek, s az ilyen éjszakai tüzelésnél a mieink is biztosan, s a golyó(k) a rezervára, sőt inkább ide mireánk és még hátrább hullanak, úgyhogy itt életveszélyes kimozdulni, míg ott bátran dolgozhatnak, s mégsem történik baj.

Későn, kb. 11 órakor feküdtünk le, az ágyúdörej és a fegyverropogás még mindig tart, de olyan ismerős hangok már ezek, hogy egyáltalán nem zavarnak bennünket, elalszunk békével.

16. Péntek. Ismét gyönyörű szép őszi nap. Szinte jobban esik minden. Reggelinket is kint a napon fogyasztjuk el. Maródi is alig van. Két sebesültet küldünk be az anstaltnak. A doktort Szijj kapitány hívhatja 11 órára. Krebs látogat meg bennünket. Azt mondja, hogy a már második este megismétlődő nagy ágyúzás tényleg igen jó eredménnyel járt részünkről, s a gépfegyverek a kiugratott szerbekben igen nagy károkat tettek. A Jerez még kb. 1 km-re van a szerbek állásaitól. Most sappórok [szapórok, azaz árkászok] dolgoznak mindenfelé. Födött futóárkokat készítenek a szerbek állásai alá igen sok helyütt, s azokat fogják fölrobbantani, s akkor sturmolnak [rohamoznak] a mieink. Másképpen csak igen nagy áldozatok árán lehetne őket kiverni állásaikból.

Ballon captirjeinket [megfigyelőléggömbjeinket] megint lövik a szerbek srappellel, persze mint eddig is, most is eredménytelenül.⁵ Sokkal messzebb és magasabban van(nak), semhogy legjobb ágyúikkal is eredményesen tüzelhetnének rájuk. Föltűnő sok srappeljük nem explodál. Egyik ballonunkra kilóttek vagy 15 löveget, s ezek közül mindössze 10-nek explózióját [robbanását] láttam.

A hozzánk eljutó újságok mind tele vannak csupa jó hírekkel. Állítólag itt már igen messze bent van a seregünk. Csakhogy mi erről igen keveset tudunk. Holnap lesz egy hónapja, hogy átléptük a Szávát, s azóta rengeteg

⁵ Az osztrák–magyar haderő léghajói a hadszínteret Platićevo légtéréből figyelték (FÉNYES é. n., 68). Egy orosz megfigyelőléggömb viszont a Banjica fölött üzemelt (ĐURIĆ–STEVANOVIĆ 1986. 161).

emberáldozat árán sem haladtunk sehol 20 km-nél mélyebben Szerbiában. Mindenesetre nehezebb a mi helyzetünk, mint az ellenségé. Sehol egy megfelelő jó állás, míg a szerbek a kiürített falvak lakosságát maguk elért hajtvá kényelmes és jól védő dekungokat csináltatnak maguknak. Bozotos erdőkön, beláthatatlan kukoricatáblákban kell előrehaladnunk, s igazán minden talpalatnyi helyet sok vér árán tudunk elfoglalni csak. A vidék ideális szép rengeteg sok apró erdejével és gyümölcsfáival, de egy támadó hadseregnek igen rossz terep.

A földművelés meglehetősen alacsony fokon áll. Kevés búza, kukorica, nem éppen jó fajta gyümölcsfák, különösen igen sok dió. Takarmánytermelésnek sehol sincs nyoma, széna kevés. Különösen sok a disznó, kevesebb a marha. Falvaikban, ahol eddig jártunk, egyetlenegy olyan házat találtunk, amelyik valamennyire modernnek mondható. Legtöbb ház egy szobából és egy nyitott tűzhellyel ellátott konyhából áll. Majdnem minden épület téglából épült, s kivétel nélkül mind cseréppel fődött. Cserépfödélű a legkisebb tanyai viskó is...

Asszonyaik szövő-fonó ipara eléggé fejlett. Igen szép pokrócokat s jó vászonféléket készítenek. Sok helyütt találtunk keresztöltéses hímzéseket. Körülbelül minden 10 házra esik minden faluban egy pálinkafőző. Sok helyütt találtunk hordókban rakiát, egyszer főzött, kellemetlen szagú, mondhatnám, bűdös cefreszagú pálinka. Rendkívül sok a szilvafa, s majdnem minden háznál 3-4-5 nagy 10-15 Hl-es [hektoliteres] hordó cefrét találtunk.

Kecskeméti, Makó-vidéki, körösi ember paradicsomot tudna csinálni ebből a vidékből. Földje elég jó, iszapos föld. Nekünk most nagyon csúnya, s bizony sokkal jobb volna messze-messze pár száz kilométerrel északabbra lenni, mint itt. Valaha majdcsak hazasegít bennünket az Isten.

A Dr.-t Szijj kapitány azért hívatta, hogy megbeszéljék a járványok elleni óvintézkedéseket, a vízellátást, menázsit stb.

Szabácsot aláaknázták a mieink, s állítólag holnap, 17-én fogják az aknákat fölrobbantani. A mi arcvonalunknál az ásást csak holnap kezdik a sapörök. Hozott a doktor bort, szivart, körtét és kártyát. Mindjárt használatba is vettük az utóbbit, elkezdtünk máriásózni. Estefelé megint elkezdett borulni, de esőre talán még sincs kilátás. Kb. vacsoráig kártyázgatunk s tárgyaljuk közbe(n) a háború esélyeit, lelkesedünk a jó híreken, s búsulunk a rosszakon.

17-én. Szombat. Ismét szép idő. Maródi talán összesen 5 van, azok is könnyebb maródiak, láz nélkül. Csupán kettőt küldünk be, azok is még a tegnapi vizitről maradtak itt megfigyelésre. De. nagytakarítás. Reggelivel

nagyon elkésünk, mert a vizit utánra hagytuk, s csokoládét főzünk vízben. Nincs semmi különösebb dolog.

Állítólag egy szerbet fogtak el, s az azt vallotta volna, hogy holnap, 18-án föl kellett volna robbantania a jaraki hidat⁶, s ez lett volna jel a szerbek általános támadására. Persze, hogy mi igaz ebből, nagyon kérdéses. Állítólag a legénységnek a parancsban hirdették ki.

Du. ¼4 óraker beküldünk egy sebesültet.

Az újoncok megérkeztek. Szép, tiszta, új ruhában jönnek. Szegény fiúk, vajon hány kerül már holnap a mi kezeink közé.

Kb. egy fél órával azután, hogy elment(ek) a kocsisok a sebesülttel, hoznak egymás után 5 sebesültet. Egyet bekötözve továbbküldünk a III. B(atallion)-nak. Súlyos mellseb. A mieink között egy fejlődés. Beszélni nem tud, eszméletlen van. Többi könnyebb sérülés. Éjszakára itt marad mind. Az egyik sebesültvivő beszéli, hogy amikor az újoncokat osztották be, teljesen nyílt terepen közéjük srapneleztek a szerbek. Három 38-as (közülük kettő újonc) azonnal meghalt, és egy 68-as baka szintén. Szegény fiúk, azok igazán rövid ideig szenvedtek a háborúban.

Este megint igen erős fegyvertűz. Ágyúink alig-alig szólnak közbe.

Hogy mi volt velünk az este, nem tudom. 9 óraker már olyan álmosak voltunk, hogy alig tudtuk a szemünket nyitva tartani, le is feküdtünk hamarosan, s dacára az éjszakai nagy fegyver- és ágyútűznek (mondják), aludtunk hatalmasan ébredés nélkül reggelig.

18-án. Vasárnap. Úgy látszik, igaz az, hogy itt szép hosszú ősz szokott lenni; az égen sehol egy felhő sincs, s már ½9-kor valósággal melegen süt a nap. Sebesültjeinket már korán, 6 óraker elszállítjuk, mert lovainkat patkoltatni akarjuk. Maródi kevés, s aki van, majdnem mind komoly beteg. 6 közül 4-et elszállítunk, hogyha megjön a kocsink. A kocsinak hoznia kell valahonnan egy igen nagy teknőt, az lesz a fürdőkádunk, s egy kisebbet, az a mosóteknőnk lesz. Általában a kocsisnak egyszer s mindenkorra utasításba lett adva, hogy mindent, ami hasznos lehet nekünk idekint, ki kell hozni, még akkor is, ha meg kell rongálni miatta valamit. Hosszabb tartózkodásra minél kellemesebbé s lakályosabbá akarjuk tenni házikónkat.

Délben Tauber bejön op.(erációra), megint a lábával van baja. Pesten volt, s a levelemet föladata.

Este vacsora után máriásozunk, s azon vesszük észre magunkat, hogy már fél tizenkettő óra. Ha pénzbe ment volna, még a fejemet is elveszítettem volna. Így elmulattunk rajta úgy, mintha legalábbis odahaza karácsonytáji kártyázás folynék.

⁶ Jarak Rumától délre, a Száva-könyök északi partján fekvő falu.

19-én. Hétfő. Hál' Istennek, fölségesen szép idő van. Maródi vizitet szabadban tudjuk megtartani. Utána kimegyek a III. B(atallion)-hoz, de előbb kiadom a rendeletet, hogy a ház végéhez biztos golyófogót kell csinálni, hogy ne kelljen félni, ha a házból kilépünk, hogy menten agyonlőnek bennünket!

A III. B(atallion) emberei nagy munkában vannak, mindenütt folyik az építkezés, a takarítás, a csinosítás. A tiszték lakását valóságos ünnepi díszbe öltöztetik. Forinyák lakása elül a tetőtől le zöld mohával és pázsittal borítva, előtte valóságos kis kert, galagonya- és kökénygallyakból, iszalagból, őszi virágok tökből és stapnelhüvelyből készült vázákban. Házának teteje búzával földve. Szabályszerűen beszegve; a ház előtti kertben asztal, padok, s az egész, ahol lepázsítolva nincs, behomokozva szépen. S így néz ki mindegyiké. Pedreki őrnagy pláne fürdőszobát készített, téglakád cementsesen, rendes téglakályha szépen kifaragva, s párkányokkal, mint a rendes cserépkályhák. Az 5. századhoz menet viziteltük őket végig. Kint az 5. századnál Ziegerék éppen ebédeltek, s engem is mindjárt meghívtak ebédre. Borjúpörkölt burgonyával, sült tészta meggybefőttel, dalmát vörösbort volt az ebéd. Előre meghívtak bennünket ebédre, egyikszert a Dr. és én, másodszer a Dr. és Tóth.

Terjék Pali volt bent.

Este szokatlanul erős fegyver- és ágyútűz; az ágyúk tüzelésétől valóssággal reng a föld alattunk és a ház a fejünk fölött. Igen sok srapnel és egy pár gránát is robban soraink fölött és között. Különösen óriási tüzelés folyhatik a balszárnyonon, de igen messze tőlünk. Folytonos villogás s igen tompa dörgés örökösen.

Erlich ma hozott egy óriási teknőt. Holnap megkezdjük a fürdést. Tóni meg egy kisebb teknőben a mosást fogja elintézni.

20-án. Kedd. Reggel óriási nagy köd. Maródi vizitre egy embert hoznak, aki az éjszakai csetepatéban megsérült. Egy golyó megütötte a dekungban a sapkáján keresztül, s egy kissé megrepesztette a fejbőrét, de még a sapkája sem lyukadt ki. Ez volt az egész éjszakai csetepatéből a zászlóaljunktól. Később azonban hoznak egy embert, ez már reggel sebesült meg súlyosabban. Bal szemöldökén kapta a golyót, sértette a szemet is.

Tóth előléptetése megjött, csillagot azonban Rumáról kellett hozatni.

Az ég folyton felhős, s valószínűleg megint eső lesz. Pedig igazán jó volna már, ha szép idő maradna.

Újság nem történt semmi. Éppen olyan egyhangúan megy minden, mint eddig. Szokatlan csak az volt, hogy a szerbek ma szokatlanul sokat lóttek ágyúval (srapnel), s mind a mi környékünkön csapódott le. Egy-két

ágyúszalvenünk [ágyúsortüzünk] után azonban elhallgattak, s később csak a már megszokott egy-két golyó füttyül el a fejük fölött.

Estefelé átöltözés, hogy holnap nekem is kimoshassanak.

Cigarettatöltés. Rumáról hozattam 22-es dohányt 5 paklival (25 Kor.) és 2 doboz 2. sz. cigarettafüvet, s most ez lesz feltöltve. 1 dob.(oz) hölgy⁷ 3 kor(ona).

6 órakor elkezd cseperegni az eső, s úgy látszik, esni fog egész éjszaka, nagyon neki van borulva.

Levél vagy lap még mindig nem jött hazulról, pedig már igazán türelmetlenül várom.

Este 9-10 óra között villámlás, mennydörgés volt. Eleinte azt hittük, hogy valami óriási robbanás volt, de hogy később többször megismétlődött, meggyőződünk róla, hogy villámlás és mennydörgés. Az eső esik rendületlenül.

21-én. Szerda. Reggel 5 órakor sebesülthöz keltenek fel. Még este 8 órakor indították útnak a sebesültvivőket, de a kötnivalók féltek a golyótól, s lefeküdtek a traglireknél [hordágyaknál]. Homloklövés, a frontlebeny roncsolásával.

8-kor jön a másik estéli sebesült egy már ma reggel megsebesülttel. Az utóbbi arclövés, a golyót itt köpte ki. Az előbbinek igazán bámulatos szerencséje van. Kapott legalább 5 golyót, a ruhája szinte rostává van lőve, s egész sérülése a bal könyök fölött egy bőr alatti lövés. Mellén vagy száz db lap fogott föl egy golyót, s a köpenyén és blúzán még egy pár golyó szaggatta lyuk van. Állítólag a mi 7. századunk lőtte őket. A vizsgálat megindult. Ez a sebesült Frenkel Lőrinc (jász)berényi fiú. Levelemet, amit Palkónak írtam, rábíztam, ígérte, hogy biztosan el fogja juttatni. Abonyba kéredzkezik az ottani vöröskereszt kórházba. Bízom benne, hogy kézbesíti.

Cigarettaim nagyon megfogyatkozott, mert a 3 sebesült között (egy pionír megcsapta munka közben a lábát nagy fejszével) kb. 30 db-ot osztottam ki.

Állandóan borús az ég, reggel ugyan talán 1 óra hosszára kisütött a nap is. Sparherdreperálás [takaréktűzhely-javítás]. Kúttisztítás, az esővíz belefolyik.

Este 6 órakor hoznak egy sebesültet. 2 lövés (srapel), az egyik tüdő. Rosszul légzik, nincs kizárva, hogy tracheotomiát [gégemetszést] kell nála végezni, s azért előkészítjük a szükséges műszereket, netalán az éjszaka szükség lenne rájuk.

⁷ Az első világháború idején népszerű cigaretta.



István katonaképe

Szokatlanul nagy csöndesség van, csak elvétve ropog a puska is, s egész este nem volt ágyúzás.

Hazulról még mindig semmi.

22-én. Csütörtök. No, hál' Istennek, most nem esik az eső, s talán el is marad mára. Súlyos betegünk nincs, sem újabb sebesültünk. A tegnap estivel nem volt semmilyen különösebb baj az éjszaka, nem lett szükség a tracheotomiára sem.

12 órakor a Ziegerékhez mentünk ki a Dr. és én ebédre. Újság csak annyi van, hogy dr. Deutsch törzso.[rvos] az ellenség előtt tanúsított hősiességéért a Ferenc József-rend középkeresztjét kapta. Nem tudom ugyan, hol tanúsított ilyen hősiességet a törzso.[rvos] az ellenség előtt. Állítólag Bugyik is föl van terjesztve a vitézségi éremre.

Nem akarom még önmagamban sem bírálgatni ezeket a kitüntetéseket, de általánosan fölűnt már, hogy olyanok, akik jóformán zaját sem hallották a csatának, ki lettek tüntetve, vagy fel vannak terjesztve kitüntetésre, s számtalan tiszt és egyéb ember, akik igazán nagy dolgokat csinálnak, szolgálnak tovább szép csöndesen anélkül, hogy a kutya is szólna hozzájuk csak egy árva dicsérő szót is.

Példa: Bordács elő van terjesztve, az őrmesterről, aki megcsinálta azt a dolgot, ami a B.(ordács) érdeméül van feltüntetve, senki sem emlékezik

meg. B.(ordács) akkor közel sem volt, valahol hátul volt a lovakkal. Igaz, hogy az őrmester azóta meghalt.

Úgy lesz lassanként, hogy aki jogosan kap ilyen kitüntetést, röstelleni fogja, hogy neki is viselnie kell az ordót.

Vége-valahára levelet kaptam Ilonkától. Szabadkozik, hogy azért nem írt, mert nagy felfordulás volt otthon, szoba-, ajtó-, ablak- stb. festés. No azért Pista írhatott volna. Hogy Ilonka el volt foglalva, azt értem. No de most legalább kipótolta a mulasztásokat. Talán soha még ilyen hosszú levelet nem írt. Szüret volt ott is. Apátin is van hadikórház, 50 sebesültjük volt eddig. Ruháim készen vannak, csak el kell küldeni, várják, mikor indul meg a tábori posta csomagszállítása ismét.

Újra fogják sorozni a 24–36 éveseket. Ugyan mi lesz Pistával, hát Miklós és a többiekkel? Gyula még mindig nem írt, mi lett a hadipilótaságból, akceptálták-e?

Az este szokatlanul csendes volt. Kb. ½12-kor írom e sorokat, s eddig alig esett még fegyverlövés is.

23-án. Péntek. Elszállítandó maródi egyáltalán nincs. Éppen be akartuk küldeni a kocsit Sevaricére, mikor sebesültet hoznak. Regruta az istenadta, s apáti gyerek: Lóczi Elek (István fia). Bal halántékán sebesült. Súlyos a sebesülése, agyrészlet is van kicsapva, de valószínűleg életben marad. Fölpakoljuk a kocsira, s elküldjük azonnal. Kb. 12 órakor ismét kapunk egy sebesültet, ez a lába fején van löve, de mert jó kötéssel el tud menni, miután megebédelt, elküldjük gyalog, hogy ne kelljen holnapig itt várakoznia.

Du. egy része újságolvasással telik el. Később, mikor Ehrlich megjött, levelet is hozott nekem Margitkától, Andortól és Szabó Kálmántól s feleségétől. Oly jólesik már a rég nem látott sorokat olvasni. Margitka kb. u.(gyan) azt írja, amit Ilonka tegnapi levelében olvastam. Andor írja, hogy Pataki Pista, Fuchs Kazi és Szabari János Rumán vannak, az etappen kommandónál [hadtápparancsnokságnál].

Szabóné írja, hogy Kálmán is sor alá kerül, s egy szép, de azt hiszem, nem szívből jött frázissal írja, hogy örül, hogy végre Kálmán is szolgálhat a hazáért. Szegény asszony, valószínűleg sokkal többet fél a férje besoroztatásának lehetőségétől, mintsem örül neki. Mit is csinálna egyedül minden kereset s jövedelem nélkül? Ki tudja, hogyan gabalyodott össze Kálmán megint a szüleivel, s vajon segítenék-e azok a feleségét?

Szomorú, hogy már rájuk is rákerül a sor, s valószínű, hogy ők csak belső szolgálatra lesznek alkalmazva, mégis baj, hogy már rájuk is szükség van.

Este 7– $\frac{1}{2}$ 9 (között) ismét nagyon heves ágyú- és kis fegyvertűz. Meglehetősen sok srápnelt és gránátot küldenek a szerbek.

24-én. *Szombat.* Ma úgy látszik, szép idő lesz. Mikor fölkelek, még felhős ugyan az ég, de a nap már ki-kisüt, s erősen oszlik a felhő. Istenem, milyen fontos most mindnyájunknak a szép idő, mindig az után vágyunk.

Súlyosabb maródink nincs, elküldeni nem kell semmit sem.

Pumpoló hadjárat a tren [trén, utánpótlás] ellen cukor, rum stb.-ért.

Délután Tauber mondja, hogy tegnap este a szerbek megtámadták a balszárnyunkat, s ott a 74. ezredet vissza is szorították, de ezek a segítségükre ment 42. ezreddel együtt visszaszorították őket, s igen sok szerb harapott a fűbe. Különben a gazemberek nekünk is csináltak alapos kárt. A Mgew. III. [a III. géppuskás osztag] egyik fegyverét szétlőtték gránáttal, nem maradt egy szemerkényi ép rész sem benne, s 2 emberünk meghalt, 2 megsebesült.

Bakáink kieszelnek mindenféle bolondságot. Tegnap üres konzervdobozokat fűztek föl spárgára, s azt fölkötötték két fára. Este aztán elkezdtek rángatni. A szerbek örült tüzelésbe kezdtek, azt híven, sturmolni akarunk, s a bakáink a dekungjaikba húzódva ismételték a rángatást, valahányszor azok abbahagyták a tüzelést. „Hadd fogyassza a Bozsi a muníciót.” Schimunek elmegy az ezredtől a 24. Div.(ision) San.(itäts) Anst.(alt)-hoz. Helyette Rados jön ki a II. B.(atallion)-hoz.

Este az első századtól hoznak egy sebesültet, de nálunk kb. 10 perc múlva meghalt, holnap eltemettjük, kihívadjuk Koránit, s ő fogja eltemetni. Szívlövés.

Szivar és cig.(aretta)szipka fabrikálással üjtük agyon az estét.

25-én. *Vasárnap.* Koráni tisztelendő $\frac{1}{2}$ 8-kor itt van, hogy eltemesse a halottunkat.⁸ Rudas már megint itt van, már ismét bizonyítvány kell neki.

Terjék Pali arany vitézségi érmet kap 29-(e)i csatában tanúsított bátor magaviseletéért.

A jobbszárnyunkon az öreg 29-es honvéd népfölkelők⁹ rohamot intéztek a szerbek ellen, s 2 dekungjukból kiverték őket. Kisül, hogy ezek

⁸ Egy ezekben a napokban született haditudósítás „Korányi regimentspáter”-ként emlegeti (FÉNYES é. n., 69).

⁹ Nevükkel ellentétben a népfölkelők nem önkéntesek voltak, hanem olyan sorozott katonák, akiket a rendes ezredek állomáshelyén hoztak létre, s azonos számot viseltek, mint a honvéd gyalog- vagy huszárezred.

az öreg fiúk viselik magukat mindenütt legderekasabban. Przemislnél [Przemysl]¹⁰ is ők tartották a várat majdnem két hétig, s itt is már több ízben kimutatták, hogy tudnak ők annyit, mint náluk sokkal fiatalabb társaik; sőt!

Rados átvette a III. B. hilfplatzot, volt ideát is.

Bakáink egyre leveleznek a szerbekkel. Van egy kút, ahonnan közösen hordják a vizet. Vízért fegyvertelenül mennek, ott teszik le a kút környékére. A múltkor egy szerb egész a dekungjainkig jött egy levéllel. Futott s mutatta a levelet. Közel a dekunghoz eldobta, s futott vissza. Az volt írva: Miért harcoltok tovább, tegyétek le a fegyvert, hiszen az oroszok Budapesten és Berlinben vannak. Tőlünk egy baka vitte meg a választ: Tegyétek le a fegyvert, a mieink Moszkvában és Szt. Pétervárott diktálják a békét.¹¹

Van közös paprikaföldjük is, hol gyönyörű szép érett paprika terem, itt sokszor összetalálkoznak, s másként nem árthatván egymásnak, megfutnak egymástól, s legföljebb röggökkel megdobálják egymást.

Mieink állandóan haladnak előre, pl. a 6. századunk már rohamtávolságon belül van, kb. 70 lépésnyire a szerbek vonalától. Persze a szerbek nem az első árokban vannak, s egységeink lövik a 2. sőt 3. dekungjaikat is, amint hírlik, elég szép eredménnyel! Este szokatlan nagy csönd. Borul.

26-án. Hétfő. Maródi vizit után egy sebesültet küldünk be. Alig megy el azonban a kocsink, hoznak még kettőt, haslövés mindkettő.

Csúnya nagy köd van. S mikor fölszáll, a nap nem tudja áttörni, felhős marad az ég. Olyan szomorú ilyenkor minden.

Pistától levél. A népfölkelők sorozásáról ír. Az hírlik otthon, hogy újabb pót sorozásokkal a két szövetséges ország 8 millió embert akar hadba állítani, s ezeket úgy kiképezni, hogy a legrövidebb idő alatt, ha szükség lesz rájuk, harcba is vihesse őket. Még akkor mindig megmaradna a most 20 és 19 évesek korosztálya.

Bízom én még mindig, hogy ránk nézve sikeresen végződik a háború, de mikor? Az eddigi jelek mind azt mutatják, hogy nagyon sokáig el fog még tartani a dolog.

Állítólag Leitner valamilyen kitüntetést kapott. Ehrlich hozta a hírt, megerősítése még nincs.

¹⁰ A galíciai várat és erődrendszert 1914. szeptember 16-án zárták körül az oroszok, és csak 1915. március 22-én tudták elfoglalni.

¹¹ A közös kútról és a levelezésről megemlékezik Fényes László haditudósító is: „Volt már a bakáknak a szerbekkel közös kútjuk; éjjel a szerbek, nappal mi használtuk, csavargó kutyákkal küldözgették az üzeneteket, hogy egyik fél sem bántja azokat, a kik vizet hordanak” (FÉNYES é. n., 65).

Egész nap s most este is alig egy-két golyó füttyül körülöttünk, s ágyú-lövés is itt közelünkben legföljebb 8 lett leadva, a szerbek még ma egyál-talán nem lőttek ágyúval.

27-én. *Kedd.* Pusztulunk és veszünk. Appel már 3 napja kínlódik oda-kint, s ma végre 39-es lázzal kényszerült bejönni hozzánk. Kron.(ikus) reumája s most még nagy influenzája is van. Mondja, hogy 3 nap múlva megszólalnak az Erdmörserok [földi mozsárágyúk]. Az ágyúcső maga a föld, a löveg ekrazittal és vasdarabokkal megtöltött erős söröshordó. Kilö-véskor a gáz nem tudja a földet szétrepeszteni, előbb kilövi a löveget. Csak igen közelre lehet vele lőni, s irányítani természetesen nem lehet. Készül ilyen több a svarm liniában [schwarmliniében, azaz a harcvonalban], s a szerbeknek a mienkhez igen közel álló svarmliniája fogja kapni ezeket a kis bonbonokat.

Leitner csakugyan megkapta a kitüntetését. Volt itt ő maga is, gratu-láltunk neki. Különben nagy a vendégjárás. Rados, Leitner, még előbb a papunk, Koráni és Leitnerrel együtt Roguliti és Werkner.

Appel mondta, hogy a tábori posta 24-e óta ismét szállít csomagokat. Így van kilátás rá, hogy hamarosan megkapom én is a kért s otthon már készen álló holmikat. Jó is volna már, ha itt lenne minden.

A mi vonalunkon támadás nem lesz. Századjaink, amennyire lehetett, előreásták magukat, s helyenként a 68[-as gyalogezred] már csak 30–40 méterre van az ellenséges dekungok elsőjétől, de itt egy kb. 7 mf [mér föld] rétes ingovány, az Iver egy ága van, s ezen nem tudják átásni magukat. Így támadás a jobb- és balszárnyakon lesz, s mi csak akkor megyünk előre, ha további ásás és egyéb nélkül is meg lehet tenni. Ilyenformán nekünk egyenlőre (sic!) nagyobb munkára nemigen van kilátásunk. Különben az volna a legjobb, ha nem kellene már egyetlen embert sem kötnöni többé, de mikor lesz az, hogy újabb sebesülés már nem lesz?

A mieink különben állítólag annyira előrenyomultak, hogy a szerbek egészen Tabanovič közepéig vonultak vissza, s ott a falu közepén sáncol-ták el magukat, azért is bombázzák most ágyúink két nap óta csak a fa-lut. Leitner mondta ezt, de azt hiszem, a névben tévedett, met Tabanovič itt előttünk van, s az, amit ő hallott az ezredirodán, valószínűleg Glusči [Glučci] vagy Metkovič lesz a jobbszárnyon. Sajnos, hogy csak még itt tar-tunk, s máris 15 000 embert vesztettünk. Ilyen veszteséggel már Nisben kellenék lennünk, s hol vagyunk még attól.

Ma Fényes László kint van a 6. és 7. századunknál.¹²

28-án. Szerda. Reggel 9-kor megint egy sebesült, lép, gyomor, diafragma [rekeszizom], májon át. Feldtragén vitetjük tovább. 11-kor újabb sebesült, comblövés, igen csúnya geller által ütött seb. Ez utóbbit alig szállítjuk el, megint hoznak egyet 13 o. [órákor], hátul a nyakán ment be a golyó, s a járomív alatt jött ki, átfúrta a nyelvgyököt.

Koráni, Rados, Mory jöttek át, Koráni a jägerekhez temetni.

De. nagytakarítás. Mori [Mory] munkában van.

Tauber hozott élclapokat. Mondja, hogy holnap reggel 4 órákor a 6, 7, 8 és 38. c egy százada rohamot intéz a szerbek állásai ellen. Alig 50 lépésnyire vannak a szerbek előtt: előre kell menniük okvetlenül. Szóval mi el lehetünk rá készülve, hogy reggel lesz dolgunk esetleg bőségesen. Azt mondja, igaz, hogy a szerbek Kupinovónál áttörtek a Száván. Lovasságunk valószínűleg ezért ment el, s ágyúinkból is vittek el.

Du. folyik a kukoricatörés és -fosztás meg szárhordás. A fosztást is elrakatjuk takarmánynak, s a kukoricát felkötözzük. Persze, ha menni kell valamerre, itt marad.

5 óra tájban több srapnelt kapunk. Egy hátunk mögött kb. 20 lépésnyire esett le, de nem explodált. Kiástuk a földből, s átküldjük a törzsnek. Tegnapi több löveget találtak, amelyek mind homokkal voltak töltve.

29-én. Csütörtök. Az éjszaka, különösen 3 órákor roppant nagy tüzelés, erős ágyútűz. ½6 órákor sebesüléshez költenek fel. Fejlövés, halálos. Rögtön utána a második mell-lövéssel. 7 órákor egy, aki magát lőtte meg. Jelentést teszünk róla... Ezután hordják a sebesültet folyton. A 6, 7, 8. századok előrenyomultak, s most oldalról kapják a tüzet. Halottunk 10½ órákor már három, itt van mindkét papunk temetni. 11-kor hoznak egy fiút comb-, scrotum- [herezacskó] és penis-lövéssel, az egyik here kint van a scrotumból.

Nagy kocsit kérünk az anstaltól, mert egyetlen kocsinkkal nem tudjuk elszállítani immáron 7 sebesültünket.

Reggelink és ebédünk majdnem együtt van, s én a reggeli öltözködést még mindig nem tudtam befejezni, mert folyton úgy hozták a sebesültet, hogy az egyiket éppen hogy csak elláttuk, utána egy kézmosás, és már itt van a másik, s alig van könnyű sebesült. Du. 2 óráig összesen 13 sebesültünk van. A közeli napokban nagyobb munkára van kilátás. A III. B(atallion)nál már készítik a létrákat a vizesárcok s a rözsecsomókat a farkasvermek betöméséhez és megmászásához. Valamelyik éjszaka angrief [támadás] lesz, s tekintve, hogy a lefolyt 1 hónap alatt éppen elég idejük volt a szerbeknek elegendő farkasvermet stb. készíteni, valószínű, hogy lesz rengeteg sok és igen csúnya sebesülés...

A csomagforgalom megindult, s várom mindennap, mikor jön az enyém is.

Temetőnkben már 12 sír van, s ezekből csak 5 más ezredbeli, a többi 68-as.

Este esik egy kis eső, de ki fog tisztulni.

9-kor hoznak egy halottat, sebe nincs, szívszélhűdés ölte meg. 11 óra-
kor egy súlyos sebesültet hoznak ismét, saját emberünk közvetlen közelből
öltés közben lőtte fejbe. Reggelre biztos meghal.

30-án. Pénteken. Úgy látszik, Haár alezredes úrnak nem ízlik a sturm.
Most, hogy általános támadás van készülöben, fölváltotta a Ba(talli)onját
a mi III. B.(atallion)unkkal. Persze, a magyar baka kell a rohamhoz. A
fölváltáshoz a Lager Ba(talli)on teljes kimerültsége (!) szolgáltatott okot.
1 hét alatt nem tudom, mitől merülhettek ki annyira. Az este sebesülten
behozott ember meghalt, ismét jön mindkét papunk temetni.

Tauber van bent nálunk. Rosszul néz ki a fiú, látszik, hogy nem aktív.¹³
Tbc pulm(onum) [tüdögümőkór], reggeli hőm.(érséklete) 37.3. Köhög stb.
El akarjuk küldeni, de nem megy. Ő még meg akar enni egy pár szerbet a
legközelebbi rohamnál. Frank átkelt Mitrovicánál [Sremska Mitrovica], s
a napokban meglesz az általános támadás. Nemcsak mi, hanem az egész
vonaltámad. Sőt az a hír, hogy átkel egy csapatunk Sabácnál, s följebb és
több helyen, sőt Belgrádnál is. Ha ez igaz, s ha sikerül is, akkor azt hiszem,
a szerb háború gyorsabb tempóban fog menni az eddiginél, s sokkal ered-
ményesebben. 27-én 500 foglyot, 2 ágyút és 5 gépfegyvert zsákmányolt
Nočajnál [Nočaj] Frank.¹⁴

Megkaptam a csomagot. Pompás báránymellényt, hósapkát, térd- és
karmelegítőt stb. Ezenkívül 2 tábla csokoládét, 4000 db cigarettát, do-
hányt, papírt kaptam. Örülök a pompás dolgoknak, csak elhelyezni volt
nehéz, úgy tele lett a borjóm, hogy több már igazán nem fér bele.

[A notesz következő oldalának teljes hosszában ezt találjuk:]

Utolsó kívánságom!

Csak családom valamelyik
tagja bontsa fel!!!!

Koczka József

¹³ Bizonyára arra érti, hogy nem fertőző a tüdőbaja.

¹⁴ Frank gyalogsági tábornok, az 5. hadsereg parancsnoka. A győzelem ennél is
nagyobb volt: 1000 hadifoglyot, 4 löveget, 8 géppuskát és sok hadianyagot zsákmá-
nyoltak, az elesett szerb katonák száma 800 (BÁNLAJKY 2672.html).

[Ehhez a laphoz volt kapcsolva a Napló szerzőjének alábbi, még Zimonyban fogalmazott végrendelete:]

Végakaratom.

Ha a mindenható Isten úgy akarja, hogy ezen háborúból ne kerüljek haza, megnyugodva az ő szent akaratában, nyugodtan várom halálom bekövetkeztét. Az életet nem sajnálom, egy szép halál többet ér, mint egy csúnya élet, s bízom Istenben, megbocsátja a hazám s embertársaim iránt való kötelességem teljesítése közben elszenvedett halálomért azon bűneimet, amelyeket eddigi életemben el-
lene, szülőim s önmagam ellen elkövettem. Édes szüleimet s testvéreimet kérem, bocsássák meg nekik is mindazt a sok bánatot, szomorúságot, amit nekik eddigi életemmel okoztam, s mindezek dacára gondoljanak rám jó szívvel.

Tulajdonképpen nincs is mivel rendelkeznem, s ezen soraimat inkább „Utol-
só kérelmem” szavakkal kellett volna kezdenem.

Kérem Édesapáékat, hogy az esetleg még rám jutandó vagyónrészt úgy osz-
szák föl majdan testvéreim között, hogy az egésznek ½ része legyen az Ilonkái és
Margitkái, s másik fele egyenlő arányban oszljék meg a fiúk között. A lányoktól
sokkal többet vontam el, mint a fiúktól, s aztán meg a fiúk mindegyike idesto-
va maga is megkeresi a tisztességes kenyeret, s a lányok jobban rászorulnak az
örökségre, mint ők.

Van egy pesti hazai takarékp.(énztári) sorsjegyem, melynek utolsó részletét
elutazásomkor volt szíves Édesapa kifizetni. Hogyha ezen sorsjegyet bármikor
kihúznák bármilyen összeggel, ezen összeget a következő kép[er]en szíveskedjék
Édesapa megosztani: 1.) A tényleg nyert összeg 10%-a jótékony célra adandó,
mégpedig ha a „Virzsíniázó” asztaltársaságnak van valamilyen jótékony célú
alapítvány, a[h]hoz csatolandó, ha ilyen nincs, valami más, de csakis az apáti
gimnáziumot érdeklő jótékony célra fordítandó.

- 2.) A további összegnek 20%-a Ilonkának,
- 3.) 20%-a Margitkának,
- 4.) 15%-a Pistának,
- 5.) 15%-a Gyulának,
- 6.) 15%-a Palkónak,
- 7.) 5%-a az Andor kislányának, Icának fizetendő ki, illetőleg nevére nagy-
korúságáig elhelyezendő biztos helyen.

Hogyha a nevezettek közül a kihúzás idejéig bárki is meghalna, az őt megil-
lető rész a többiek között egyenlően osztassék meg olyan formán, hogy az 1.) alatt
írt jótékony cél a többiekkel mindig egyformán osztozkodjék. Tehát kihúzáskor
az elhalálozott részét is ki kell vetni, s azután a többiek között egyenlő arányban
elosztani. Kivételt csak a kis Ica képezzen, amennyiben az ő elhalálozása esetén
esetleg ezután születendő testvéreire szálljon az őt megillető rész.

Ezen óhajtásom végrehajtója Édesapa után mindig a család legidősebb tagja legyen.

Kívánom tiszta szívből, hogy mindnyájan megérjék sorsjegyem kihúzásának idejét, még akkor is, ha a legutolsónak húznák ki.

Egyebem nincs. Apró tárgyaim közül, aminek értéke van, válogassák ki, s ha érdeklí egy-más [egy s más] testvéreimet, tartsák meg emlékül. Sok nincs, sőt mondhatnám, semmi, ami érdekes, de olyan talán akad, ami arra jó, hogy néha-néha eszükbe jusson róla, volt nekik valamikor egy rossz bátyjuk, aki őket nagyon szerette.

Áldja meg az Isten mindnyájukat, Édes Szüleimet jóságukért, testvéreimet szeretetükért, nekem bocsássa meg bűneimet, hogy egykor egy boldogabb másvilágon ismét viszontláthassuk egymást.

Isten legyen mindenkor velünk. Ammen.

Zimony Józsi

1914. augusztus 17-én

Október 30-án [Péntek] Szijj kapitány már megint előre akar bennünket vinni. Nem tudom, hogyan dolgoznánk bent a svarmlíneában. Persze nem megyünk. Innen el tudjuk szállítani a sebesülteket, de futóárkot igazán nem készítettek kocsis és ló számára. Meg ha legalább nagyon messze volnánk, de Tabanovič, amit el akarnak foglalni, nincs 1½ km-nél többre.

Ma ismét volt egy sebesültünk, akinek penise volt sérülve, s este meg egy Z(u)gsf(ührer), aki valószínűleg magát lőtte meg.

A vacsorát ma már nem hozzák ki, nekünk kellett volna érte küldeni, de elfelejtettük, s most paprikás krumplics lesz a vacsora.

31-én. Szombat. Éjszaka 1 órakor megszűnt a tüzelés, s reggel, mikor fölébredtünk, abszolút csöndesség. Jön a jelentés, hogy a szerbek a legnagyobb sietséggel visszavonultak. Egy cugunk [szakaszunk] Tauber vezetésével már korán reggel bent volt Tabanovicson, s az ki is van üritve teljesen. Vonulunk előre Tabanovičba. Délben 12 órakor már ott ebédelünk. 3 órakor az ezredünk kivonul a sabači [šabaci] úton, de le fog térti Stitor [Štitar] felé, s azt fogja támadni. A mi zászlóaljunk Brigád reserve [tartalék brigád]. Ahol előbb megállapod(unk), az egy magyar ember, Tóth Lajos háza. Újvidékről, Zágrábból stb. származó fényképek és magyarul írott levelezőlapok voltak a házban. Az eddigi falvak közül egyik sem volt olyan gazdag, mint ez. Eddig csak Uzvičén [Uzveće] volt egyetlen padlós szoba, itt valahány házban bent voltam, mind padlózott s szép tiszta. Második helyünk is, ahol az éjszakát óhajtjuk eltölteni, az is egy igazán tiszta, frissen

meszelt falak, súrolt padló stb. Az éjszaka nem rendezkedünk be teljesen, még bizonytalan a helyzet, s csak pusztá szalmán fekszünk s köpönyeggel takarózunk, mert könnyen lehet, hogy még az éjszaka tovább kell menni.

Sabács felé nagy kézi- és gépfegyvertűz és igen erős ágyúharc van. For-szírozni fogjuk az előrenyomulást, s nem fogunk időt engedni a szerbek-nek, hogy olyan erős dekungokat csináljanak, mint itt. Títel alatt szintén átkelt egy divízió a Dunán, s a pancsovaiak is átkelnek, és Belgrádot támadják. Frank is erősen nyomult előre a mitrovicai szögletből, s valószí-nűleg ez kényszerítette a szerbeket ilyen hirtelen visszavonulásra.

Törökország megüzente a háborút Oroszországnak, s a Bulgária és Szerbia közötti háború csak napok kérdése. Bulgária teljesen önállóan akarja folytatni Szerbia ellen a háborút.

Igazán nem reméltük, hogy ilyen könnyen haladunk előre, s minden veszteség nélkül előrenyomulhassunk előbbi állásainkból. Hogy aztán ez után hogy lesz, azt csak a jó Isten tudja.

Reggel előbb két szerb katonát kísért két bakánk. Bolgárok voltak. Patrouillebe [őrzáratba] voltak kiküldve 2 lovassal, s e kettő elhúzódtott egy házba, s mikor a mi bakáink jöttek, előbújtak. Tabanovičban még kb. 30–40 katonát s 5 öreg férfit és 2 öregasszonyt [fognak el]. Most már nem úgy csinálunk, mint mikor először jöttek át csapataink. Minden élő lélek át lesz küldve Magy.(ar)országra.

November hó

1-(j)én. Vasárnap. Reggel 8 órakor továbbvonulunk a zászlóaljunk után Majorba [Majur].¹⁵ Rados-Móryval közös házba megyünk. Közös lónak túrós a háta. Végeredményben kiszorulunk a házból, s egy kis melléképü-letben húzódunk meg embereinkkel együtt. Délben a 6. századnál ebéde-lünk, s Taubert gratuláljuk meg hadnaggyá történt előléptetése alkalmából.

Sebesült nem volt egész nap ezredünktől. Este 8 órakor parancsot ka-pott nehéztüzérségünk, hogy ne lője tovább Szabácsot, mert a mieink már bent vannak a városban. A mi zászlóaljunk előrement a méntelepét meg-szállani, mi éjszakára maradunk itt. Este vacsora után a Dr-ral igen sokáig, kb. 12 óráig sétálgatunk kint az úton, s elgondolkozunk rajta, milyen szo-morú halottak napja van ma otthon, Magyarországon. Hány anya, feleség, testvér gyűjtana gyertyát hozzátartozójáért, aki távol délen vagy északon jeltelen sírban alussza örök álmát.

A fegyvertűz teljesen elült, csak nagyon néha hangzik egy-egy ágyúdö-rej. Üldözik a futó ellenséget. A szabacsi úton a muníciós kocsik végtelen sora vonul előre, úgy látszik, mennek be Szabácsra.

¹⁵ Egykori majorsági település Sabác közvetlen közelében.

2-án. Hétfő. Halottak napja.

Reggel 8 órakor vonulunk előre. Ahova most jöttünk, a Kepeni Major, itt van az a bizonyos méntelep is. A 42-sek éjszaka 3 óra óta bent vannak Szabácson, csak a 13-as jäg(e)rek 250 sebesültjüket kötözték be. Mi a 8-tól kapunk 11-kor egy mell-lövöttet. Kint volt a svarml(inie) előtt patrouillban. Utóbb még két sebesültet hoznak be. Leitnerékig szállítjuk el őket. Mind patrozás közben kapta a sebét, s mind egyformán mondják, hogy a szerbek a legnagyobb sietséggel vonulnak vissza a hegyek közé.

Az I. B.(atallion)-unk bevette magát Szabácsba, de parancsot kapott, hogy jöjjön vissza. Azt mondta az ezredes, hogy valószínűleg mi megyünk be hídfőőrségnek. Bizony, jó volna. A konyhánk, Isten tudja, merre van elől a századok mögött, s most ismét csirkeleves, csirkepaprikás lesz az ebéd-vacsora.

Palkótól lapot kaptam, írja, hogy a csomagot elküldte, s levelemet is megkapta.

Bucusi fhgy [főhadnagy] meghalt, mell-haslövés, lép-, gyomor-, májroncsolás. Szegény embernek mindig rossz előérzete volt.

Ebéd-vacsora után a gyönyörű szép holdvilágos estét élvezzük, s föl-sétálunk Leitnerékig. Hazajövet megteázunk, s kb. 12 óráig tartlizom¹⁶ a doktorral.

3-án. Kedd. 8-kor ébredés, rögtön maródi vizit, s már közben 3 sebesült a 8-tól. Bataillonunk támad egy Pričinovičs (sic!) nevű kis falut Sabač fölött, amit még az ellenség tart megszállva. Egyelőre itt maradunk. Messze vagyunk ugyan a B(atallion)-tól, de máshová nem mehetünk, mert ha az 5-6-hoz megyünk közel, messze vagyunk a 7-8-tól s viszont. Szertusék is átjöttek ide, sőt, itt van már Lövenbern törzsorvos is. No akkor nekünk már a svornba [rajvonalba] kellett volna kimenni.

Állítólag nem foglalunk el nagyobb területet, csak az első hegylancot fogjuk mint országhatárt megszállni, s akkor várjuk a fejleményeket fönt. Töröko.(rszág), Perzsia és Afganisztán megtámadták az oroszot, s Oroszország hadüzenete Bulgáriának, s erre viszont Szerbiának minden percben bekövetkezhetik.¹⁷

Csapatunk előrehalad, s mi 10 órakor fölszedjük a sátorfánkat, és mégiscsak átmegyünk a méntelepi tiszti épületbe. Kitisztítottam 4 szobát, s mint később beigazolódt, jó volt ezt tenni, mert igazán szükség volt rá. 11-től kezdve folyton hordták a sebesültet, s ebéd, uzsonna nélkül folyton kötöztünk este 9 óráig. Összesen 71 sebesültünk van. Tisztek Fhd (főhad-

¹⁶ Kártyajáték, dardli vagy felsős néven is ismert.

¹⁷ Törökország kilenc nappal később lépett háborúba.

nagy) Schrammen, Tauber és Túri. Túrin összesen 9 seb van. (Jász)Apáti 5, Szikszai, Gojsza, Csőke, Lóczi és Bagi.

Vacsorához csak 9 óra után jutok, akkor is egy kis elhűlt paprikás krumplihoz. Sikerült elszállítani minden sebesültet. Idejött az Anstalt, s a kocsijait 3-szor is megtöltve leküldtük őket a sabači fűrészgárhoz, s ott kompon viszik át őket. Mi reggel fogunk bemenni Szabács túlsó szélére a B(atallion)unk után, bár oda állítólag még ma nagyon járt a srapel és a gránát. Sabac különben, mint mondják, rettenetesen össze van löve. Én ugyan nem láttam még, bár az orrunk előtt van, de ma igazán nem volt idő arra, hogy elkészüljünk. Annyit láttam, hogy templomának tornyát levitte egy gránát, s több ház látszik már innen is, hogy romokban hever. No majd holnap.

4-én. Szerda. Reggel 6 órakor sebesülthöz keltenek föl. Poppel kapitány kapott egy szúrást az éjszaka egyik bakájától véletlenül. Nem súlyos. Még vagy 2 sebesültet hoztak. Bekötözzük őket, ott is hagyjuk mindjárt az anstaltnak. Poppel kiment vissza a századjához. Mi 7 órakor átjöttünk Sabačba. Borzalmasan néz ki. A templom környéke teljesen rommá löve, a város nagy része romban és kipusztítva.¹⁸ Állítólag elég gyöngén állunk itt, s nemigen tudunk továbbhaladni. A hadosztály rezervája [tartaléka], 2 népfölkelő ezred már ki van rendelve. A tegnapi ütközetben rengeteg veszteségünk volt, aknák robbantak föl, s minden robbanásakor pontosan bevágott a gránát is, állítólag sokkal több a halottunk mint a sebesültünk. Tegnap dél óta jóformán semmivel sem haladt előre csapatunk, s olyan hangok is hallatszanak tisztí körökből, hogy valószínűleg visszaszorítanak bennünket.

Sebesültünk délig csak egy van. Nem tudják kihozni a nagy tüzelés miatt. Mihelyst egy ember felüti a fejét, rögtön salvent [sortüzet] adnak rá, sőt ágyúval is lönek azon helyre.

Du. 2 órakor megfürödtem, s aztán egypár hazaküldendő apróságot csomagoltam be.

6 órakor kezdődött a munka, s 8 óráig kb. 30 sebesültet kötöztünk be. Kilenc órakor már el is lettek szállítva. Tóth beteg megint. Még fönt voltam ½12-kor, s ismét hoztak egy sebesültet. S aztán egyre-másra hordják 1 óráig.

[A napló kézírata itt ér véget.]

¹⁸ A haditudósító ezt írja: „A vizen túl Sabáč város összelődözött képe. A nagy vámházépületnek már csak részletei vannak meg, szintén a part mellett álló malomnak csak bádoggkéménye, a házak oldalain hatalmas rések s a fedélzetek telelyukatva” (sic!) (FÉNYES é. n., 71).

173.

Stech

Regiment oder Corps	Tag, Monat und Jahr, dann Ort und Kreis und Land des Sterbens	Com- pagnie oder Escadron	Charge	Namen des Verstorbenen. Bei Frauen oder Witwen: auch der Name und Charakter des Gatten, samt Namen und Charakter ihres Vaters. Bei Kindern: auch der Name und Charakter des Vaters	Gedächtnis- Fest und Zeit
N. i. H. Infanterieregiment: Reichers No. 68.	1914. Eintausend- neinhundert vierzehn, am 4. vierten No- vember im Gefechte bei Sabac, in Serbien.	E. 73. H.	Empfangenwacht;	Ollyundor Vincel. HISTORISCHES TULAJDONA LEVÉLTAR	Abend bei der Messe Sonnt. in Ungen mit Gmnd. hießblatt
	1914. Eintausend- neinhundert vierzehn, am 28. achtund- zwanzigsten Juli mit dem fünften Reinigungsregiment (Reitern) <small>aus dem Regiment No. 15795. u. 1916. u. 1917. u. 1918. u. 1919. u. 1920. u. 1921. u. 1922. u. 1923. u. 1924.</small>	9. Fußkompanie;	Infanterie;	Junioris J. Kovacs. Kaiserjäger	Joosabir Amulul Jasir-Sagis Sobnot in Ungarn mit Gmnd. hießblatt
	1914. Eintausend- neinhundert vierzehn, am 19. neun- zehnten Sep- tember im Feldspital No. 4/13 in Serbien.	12. Fußkompanie	Infanterie;	Wulbars Pifko. Laut Kündung des Escadrons No. 15495 am 1916 Fortwert aufhört und aufhört. Kaiserjäger	Joosabir Amulul Jasir-Sagis Kun-Sobir in Ungarn mit Gmnd. hießblatt
N. i. H. Infanterieregiment:	1914. Eintausend- neinhundert vierzehn, am 14. vierzehnten November bei Srovena-jabn- ka in Ser- bien.	10. Fußkompanie	Infanterie	Jozef, Uludor Koczka. HISTORISCHES TULAJDONA LEVÉLTAR	Jasirajati Amulul Jasir-Sagis Sobnot in Ungarn mit Gmnd. hießblatt

A katonai halotti anyakönyv két oldala

Wegener

Station	Altersjahre	Männlich oder weiblich	Relig. verhalten oder unrelig.	Profession	Verdachts- gegenstand oder Tatbestand worden oder nicht	Reinheit oder Fälschung Befreiung oder Tatbestand oder Tatbestand	Wann und wohin begraben worden	Der begrabende oder die Lebenden ausführende Pfleger samt Charakter	Nr. und Ort des aus- geführ- ten Protoko- lls	Anmerkung
Arbeits- Anstalt	32. Jahre	männlich	evangel.	Landmann	Opfer des Todes	Opfer des Todes	1914. am 4. August in Gemein- schaftl. Graben in Tobin	/	/	Arbeits- Anstalt St. Giles Koblenz
Arbeits- Anstalt	22. Jahre (geb. 1892)	männlich	evangel.	Landmann	Opfer des Todes	Opfer des Todes	1914. auf dem Todes- feld in Tobin	/	/	Dr. Paul Hory Koblenz
Arbeits- Anstalt	24. Jahre (geb. 1890)	männlich	evangel.	Werkbrenn- meister	Opfer des Todes	Opfer des Todes	1914. im Gemein- schaftl. Graben in Tobin	Podgorster Friedhof	/	Podgorster Friedhof Gosic Friedhof
Arbeits- Anstalt	29. Jahre (geb. 1885)	männlich	evangel.	Landmann	Opfer des Todes	Opfer des Todes	1914. auf dem Todes- feld in Tobin	/	/	Arbeits- Anstalt K. u. K. Landwehr Dr. Eduard Hofmann

Epilógus

A *Jászapáti és Vidéke* című hetilap 1914. december 13-ai száma írja: „Hősi halál. Koczka József orvosnövendék, Koczka István Jászapáti téglagyáros fia, aki mint a 68. gyalogezred önkéntes szanitesz-káplárja a háború kitörése óta a szerb harctéren teljesített szolgálatot, a múlt hónap közepén, amikor a segélyhelyen sebesülteket kötözött, egy golyótól találva hősi halált halt. A rokonszenves fiatalember halála igaz részvétet keltett városunkban, ahol derék szüleit mindenki tiszteli, s ahol a korán elhunyt hőst is előzékeny, figyelmes és kedves úri modoráért mindnyájan szerették. Különösen fájlalják elvesztését barátai, akiket nagy számban tudott megszerezni, s akiket az ő önzetlen és odaadó ragaszkodásával mindig meg is tudott tartani magának. Fialat életét gyönyörűen fejezte be. A harcmezőn, hivatásának gyakorlása közben érte a halál. Megérdemli, hogy emléke soká éljen közöttünk.”¹⁹

Irodalom

BÁNLAJKY József

[1928] A magyar nemzet hadtörténete. mek.oszk.hu/09400/09477/html/0023/2672.html

ĐURIĆ, Silvija–STEVANOVIĆ, Vidosav

1986 *Golgota i vaskrs Srbije 1914–1915*. Beogradsko izdavačko-grafički zavod – Partizanska knjiga (Beograd)

FÉNYES László: Sabáczt ostrománál. In Radó Antal szerk.: *A világháború naplója IV. Az 1914 november–decemberi események*. Lampel R. és Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, é. n.

KOZMA József

2010 Kozma József emlékei az első világháborúból I–III. Ökrész Károly és Csorba Béla jegyzeteivel. *Létünk*, LI. évfolyam, 2., 3. és 4. szám

MIHAJLOVIĆ, Slavka

1986 Bombardovanje Beograda. In Đurić–Stevanović: *Golgota i vaskrs Srbije 1914–1915*. 103–139.

OLÁH Lajos–SZABÓ József János

2006 *Fényes szurony, rózsafa a nyele...* Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918. Timp Kiadó–Lavik92 Kft., Budapest

POLMANN Ferenc

2014 Pánik. Extrém stressz a harctereken. *Rubicon*, XXVI. évfolyam, 258–259. szám, 87–89.

Faludy György újságírói szerepe Magyarországon, 1946–1950

„a költő sose lódit...”
(József Attila)

Dolgozatomban megvizsgálom Faludy György költő újságírói szerepét a második világháború utáni Magyarországon, különös tekintettel a *Népszava* hasábjain közölt cikkeire, verseire, versfordításaira.

Ebben az időszakban közzétett írásaival társutasként jelen volt a Rákosi-diktatúra kiépülésénél, egyúttal ez az a társutasság, aminek jelentőségét aztán későbbi írásaiban tompítani, finomítani igyekezett, részben az események teljes ignorálásával, részben saját szerepének újrakonstruálásával. Az ezekben a szövegekben megjelenő közíró figurája a diktatúra diskurzusában, a *Népszava* oldalain kifejtett kommunista pártpropaganda szószólójává, terjesztőjévé válik, ami sehogy sem illeszkedik a második emigrációja idején megalkotott, a rezsimet következetesen bíráló, kívülálló kritikus figurájához. Megpróbálhatjuk felidézni, vajon hányféle Faludy-karakter elevenedik meg előttünk, amelyeket önkanonizációjával érdemessé tett a befogadók számára megismerni, majd megjegyezni. Ott van a híres Villon-fordító Faludy, ott van a botrányhős, ismerjük a recski áldozatot, tudjuk, milyen az emigrációból a rendszerváltás után hazatérő, a „költőfejedelem” titulussal illetett, a pikáns, erotikus, homoerotikus versek szerzője, fordítója is közismert, ahogy a botrányhős is. De vajon mi tudható a sok Faludy-kép mögött álló költőről, aki fő művének mégiscsak azt tartotta, hogy tudatos munkával megalkossa Faludy György költő figuráját. Ebben az alkotói folyamatban aztán a hangsúlyok eltolódtak, át helyeződtek az évek múlásával. Verseik alakultak át, történelmi szereplők maradtak ki, időtállóbbak kerültek be az életműbe. Marx és Lenin lemorzsolódott, Einstein és Zola szerepéhez jutott.

Hazatérés, optimizmus

A vizsgált időszakban, 1946 végétől 1950 közepéig, letartóztatásáig a *Népszavában* közel kétszáz írása jelent meg, cikkek, kritikák, könyvismertető, versek és versfordítások formájában. Érdekes, hogy ez utóbbi kettőből kifejezetten kevés. Faludy a Villon-átköltések okán már, mint ismert, fiatal költő hagyta el 1938-ban a fasizálódott Magyarországot. A liberális baloldali értelmiséggel tartott kapcsolata az emigrációban is élénk volt. Verseiben, prózájában gyakori szereplő volt Vámbéry Ruzstem, Kéthly Anna vagy épp Károlyi Mihály. A száműzetésből 1946 márciusában érkezett haza, majd rövid időre a szociáldemokrata-kommunista lap, a *Képes Hét* szerkesztője lett. A kommunista szerkesztő Szász Béla volt, ám a két párt egymással folytatott küzdelme hamar véget vetett a lapnak. A későbbiekben, a szociáldemokrata párt tagjaként, a *Népszavába* írt, ahol első verse, a *Kossuth-híd*, 1947. január elsején, a címlapon jelent meg. A költemény a szintén 1947-ben megjelent *Őszi harmat után* című verseskötetének záró szerzeménye. A vers különlegessége, hogy más változat található az újság címlapján, más a 47-es kiadásban, és egy igen jelentősen átdolgozott szerzemény az 1995-ös gyűjteményes *Versék* kötetben. Ez utóbbiban a *Kossuth-híd* átkerült az 1961-es, londoni kiadású *Emlékkönyv a rótt Bizánctól* címet viselő könyvbe, amelyben eredetileg nem is szerepelt. A versben a magyarországi viszonyokat kárhóztatva mutatja fel saját és elvbarátai harcát, hogy megváltoztassák az országot: „És így töprengok: negyven lesz-e, húsz / vagy harminc év, mi ide népet hoz, / bölcslet, mélyet, tisztest, mást, mint e bús / ütődött had, mely száz irányba húz / magához is gonosz?” [...] Majd így folytatja: „Így szánom én az elveszett hadat, / mely menny s pokol közt nyugtot nem talál, / és így szánom magunkat s magamat, / kik dolgozunk és szavalunk vakon, / mint kőpadon, az üres szőnyegen.” Az 1995-ös kötetben, az 1946-os keletkezéssel ellátott, immár újraírt költeményben sokkal élesebb és a kialakuló-fennálló rendszerről bíráló hangnemben beszélő sorok vannak, mint: „Ez nem Nyugat. Ez már az alvilág. / A győzteseké a búza meg a bor.”, vagy „A győzőktől jöttem a vesztesek közé.”, sőt odáig is eljut, hogy azonosságot vállal a szegény, kirabolt néppel: „Most osztozunk, és velük viselem / mindazt, mi jár nekem.” Ez a motívum olyannyira nincs az eredeti verzióban, hogy ott egyenesen így ír: „Csak egyszer látná meg belső mezét / a víz tükrén e sok kölyök, banya / s e szőlőmektől részeg férfinép! / Hidat avatni három nemzedék / a fakorlátról hogyan ugrana.” Az eredetihez képest az ötven évvel későbbi változatban a „belső mez” helyét átveszi a majdani diktatúra előképe: „Ha azt, mi rájuk vár még sejténék!” Az utolsó versszak kicserélt kezdő sorában

a bizakodó jelen képét váltja fel a megszállók rémképe: „A jövődönk forr pinécnk bora...” sor változik emígy: „A rőt kobra ránk tekeri kemény / testét.” Talán belátható, hogy a költő által kanonizált változat a 40-es évek végén nem kerülhetett volna címlapra, és egy markánsan más lírai attitűdöt mutat fel, a korai verziókhöz képest.

A rendszeres publikációkat megelőző időszakban, 1947. június 7-én a könyvnapi eladások összegzésénél említik Faludy nevét a *Népszavában*, akkor megjelent *Őszi harmat után* verseskötete kapcsán. „Végiglátogatjuk sátrainkat s gyors összefoglalót készítünk, mi fogyott legjobban. Pártunk Hároméves Terve volt a legkelendőbb. Akik könyvek között böngésztek, azok is ezt halászták ki. Szabó Ervin »A munka és a tőke harca« is örvendetesen fogyott. Szépirodalmi vonalon komoly sikere volt Vészi Endrének, Fodor Józsefnek, Faludy Györgynek, Palotai Borisnak.” Ugyanebben a cikkben: „Egyáltalán nem fogyott Molnár Ferenc könyve sem. Azt a fajta irodalmat, amely olyan, mintha valódi lenne, de mégsem az, megelégette a közönség. Ez kordokumentum! Jónéhány esztendő kell még, hogy a közönséget érdeklődésre neveljük s beláttassuk vele, hogy saját érdekében cselekszik, ha a szellem fényét keresi, ahelyett, hogy a saját sötétségében gubbasztana.”¹ A pár nappal később megjelent *Népszava*-kritika dicsérő sorokkal köszönti a száműzetésből hazatért költőt: „Régi barátunk és elvtársunk tért vissza közénk ezzel a kötettel.”²

Faludy írásai a könyvismertetőktől, a színi- és filmkritikákon át történelmi és irodalmi témájú cikkekig terjedtek ekkortájt. Ezekben az írásokban egységes hangként artikulálódik az úgynevezett korábbi úri világ iránti ellenérzés és a remény hangja, amely az épülő népi demokráciát hivatott népszerűsíteni. Mindemellett felvetődik a kérdés, hogy „mit várt el a hatalom az íróktól? A rendszer eszmei alátámasztását, a tömegek szellemi felvilágosítását és erkölcsi nevelését, a magyar szocialista realista irodalom megteremtését”.³ Ennek szellemében az új, általános iskolás tankönyvekről írt ismertetőjében 1947 decemberében kiemeli a felfedezett változásokat üdvözlendő, hogy kikerült az újból számos régi történelemhamisítástól kezdve „a hetedik gimnáziumi történelemkönyvbe beiktatott »Marxizmus cáfolata« című lélekrontó gyalázkodásig” sok minden. Majd így folytatja: „Magunkról tudhatjuk, mennyi tanulásra, akaraterőre, logikára volt szükségünk, hogy a gyermekévek alatt belénkoltott hazugságok homokszeme-

¹ *Mi fogyott és mi nem fogyott a könyvnapon.* Népszava, 1947. jún. 7. 7.

² e. j.: *Szellemi élet; Őszi harmat után.* Népszava, 1947. jún. 13. 4.

³ STANDEISKY Éva: *Gúzsba kötve; A kulturális elit és a hatalom.* 1956-os Intézet, Budapest, 2005. 168.

it kimossuk magunkból a semmibe és marxista hitünkig eljussunk.”⁴ A közéleti kérdésekben felszólaló, reflektáló Faludy érhető tetten a *Petőfi és a bíboros* címen közzéadott cikkében. Ebben az esetben Mindszenty bíboros Petőfit politikai felelőtlenséggel vádoló nyilatkozata adta az apropót az írásra, mely a bíboros tájékoztatásának következményeként oda fut ki, hogy a bíboros most „kőbe vágta a bicskáját. Egyúttal példáját adta, hogy nem ismer határt destrukciójának a magyarság legszentebb hősei, hite és büszkesége ellen indított hadjáratában, hogy nincs a demokráciának az a hosszútűrése, amely engedékenységre avagy józan meggondoltságra bírná. Nem az egyházzról, nem a papságról, nem a kardinális hivataláról, csak épp Mindszenty személyéről van szó, aki már régóta mint a demokrácia és a szabadság elsőszámú közellensége él közöttünk. Mint ahogy Petőfi nem alkudott, mi sem alkuszunk vele.”⁵

Faludy irodalommagyarázó írásaiban a szocialista realizmus jelentősége, kiemelkedő fontossága felől értelmezi és illeszti a magyar irodalomtörténetbe Petőfit. Több cikkben is tételesen analizálva kimutatja, miként értelmezte félre, hamisította meg a forradalom költőjének alakját, munkásságát irodalomtudományi munkájában többek között Szerb Antal, Babits Mihály vagy Horváth János. *Petőfi-hamisítók a forradalmár ellen* cikkében megírja, miként „...alakult ki a Petőfi Társaság Gyulai Pál, Rákosi Jenő, Pekár Gyula, Pintér Jenő, Babits Mihály és Szerb Antal egységfrontja a forradalmi Petőfivel szemben. Mindannyian önnön érdekeiket védték vagy az uralkodó osztálynak tettek szolgálatot, amikor Petőfit meg akarták hamisítani. [...] Itt is a népi demokrácia Magyarországnak kellett jönnie, hogy a hazugságok gordiusi csomóját egy csapásra szétvágja...”⁶ Ezt a megkezdett törekvést igyekszik továbbvinni, alig két héttel későbbi szövegében is, ahol a konklúzióban, szintén a kor uralkodó elvárásainak megfelelően, a realizmusban jelöli ki Petőfi helyét. „Petőfi nagyságának bizonyítására hoztuk e példát. Valóban, a világ egyik legnagyobb realista költője ő. Legyünk büszkék reá, hogy a magunkénak mondhatjuk, és még büszkébbek, hogy a világ haladó népei, a Szovjetunióval az élen, a magukénak mondhatják.”⁷

⁴ FALUDY György: *Az új magyar tankönyv*. Népszava, 1947. dec. 7. 8.

⁵ FALUDY György: *Petőfi és a bíboros*. Népszava, 1947. dec. 21. 10.

⁶ FALUDY György: *Petőfi-hamisítók a forradalmár ellen*. Népszava, 1949. júl. 15. 5.

⁷ FALUDY György: *Petőfi harcok realizmusa*. Népszava, 1949. júl. 31. 7.

Versek, versfordítások

Ebben az időszakban viszonylag kevés verssel, versfordítással jelentkezett a *Népszava* hasábjain. A megjelentek között is a fennálló diktatúra attribútumaival, jelképeivel találkozunk, mint például a *Felszabadulás* versében, ahol április 4-e kapcsán ír: „...roppant / harcunk merője, megnyerője, / hűségünk őre – ő, a Párt. // A Terv úgy szállt le, mint az álom. / Azt hittem: terv csak, pusztá számsor, / venyige nélkül tar karó. [...] A terv karóját / a termő, termelő valóság / körülpréselte, mint a rózsák, / s túlnötte, mint a venyige, / rügy púposult, dagadt az áru / anyaggá így lett az ige, / a munka kelyhe tágra tárult, / mint bimbó, hogyha szírmot bont, / és nőtt a verseny, egyre feljebb, hagyva minden grafkont.”⁸ Hasonlóan a *Május 1* címűben, ahol a felvonuló tömeg „izgatott lesz, / azt hinné: álmodik, / a nagytribünt hajónak véli – s látja / mosolyogva Rákosit.”⁹ A kor kommunista diskurzusába ugyanígy illeszkedik, erősítve azt néhány versfordítása is, mint a Mao Ce-tung *Óda*¹⁰, amelyet a Kínai Kommunista Párt főtítkára akkor írt, amikor 1945-ben életében először szállt repülőre és átrepülte Kínát, vagy épp egy névtelen bolgár költő *Dimitrov*¹¹ című alkotása, amelyben a nép Moszkva falaihoz vonul hűséget esküdni, a fényes ötágú vörös csillag elé. Ezekben az időkben, visszaemlékezései szerint, Faludyt folyamatos megfigyelés alatt tartották, telefonját lehallgatták, félelemben élte mindennapjait.

Szintén erre az időre esik Faludy egyik legproblematisabb költeménye is. A verset következetesen megtagadta, később, mikor felrötták neki megírását, mélységes szégyenérzetének adott hangot. A vers a Rajk-per idején készült, a *Népszava* 1949. szeptember 25-i, vasárnapi számában jelent meg. A címlapon a vezető sor: „Ítélet a Rajk-kémbanda bűnyügyében”, a 6. oldalon pedig a *Nyolc szörnyeteg* című verse. Ebben elítéli Rajkékát, akik a fennálló rend ellen cselekedtek, érzése ilyen alakot öltöttek, mikor megidézi a tárgyalás idejét: „Ugy ültem otthon székemen / ugrásra készen, este, mint / a tigris vagy a macska, ha / veszélytől félti kölykeit, / karmom kinyúlt a rádió / felé s szétnyomtam volna vad / öklömmel benn, a készülék / mélyén rothadt lárváikat, / verejték csorgott államon, / s magamnak mondtam: légy hideg / nehogy dühödből bestiát / faragjon a nyolc szörnyeteg.” A későbbi folytatásban is megőrzi a heves, felindult lírai hangot: „...mit éreztem, a gyűlölet, / s hörögtem: áradó jövőnk / útján nem állhat

⁸ FALUDY György: *Felszabadulás*. Népszava, 1950. ápr. 4. 9.

⁹ FALUDY György: *Május 1*. Népszava, 1950. ápr. 30. 5.

¹⁰ CE-TUNG, Mao: *Óda*. Ford. FALUDY György. Népszava, 1949. jan. 23. 7.

¹¹ ISMERETLEN SZERZŐ: *Dimitrov*. Ford. FALUDY György. Népszava, 1949. júl. 10. 8.

senki meg, / bérgyilkosok, kísértetek, / festett orcák, üvegszemek, / a tőke mérges üstjén, / pácolt nyolc pudvás múmia: / ha száz élet volt éltetek / holnapra el kell múlnia.”¹²

További publicisztika

Szintén a korszak baloldali értelmiségének feladatai közé tartozott a Horthy-rendszer történelemszemléletének átdolgozása, egyben az új forradalmi nézőpont terjesztése. Ez nem zajlott zökkenőmentesen, különösen, ha figyelembe vesszük azt is, „hogyan 1949 elejétől – vezető kommunista pártideológusok moszkvai értekezlete nyomán – arról is döntés született, hogy az addig széles körben elterjedt »népi demokrácia« kifejezés – tartalmát illetően – azonos a proletárdiktatúra fogalmával. Az MDP e téren más felfogást valló főideológusának, Révai Józsefnek rituális önkritikát gyakorolva kellett retirálnia.”¹³ A napilapokban, így a *Népszavában* is, a pártpropaganda részeként megjelentek az ismertetőik az új történelemkönyvek kapcsán, mégpedig a széles tömegek számára is befogadhatóan elmagyarázva a lényegi változásokat. Ebben a munkában jutott szerephez Faludy, amikor a friss tankönyvekről ír: „Népi demokráciánk új történelmi tankönyvei többet jelentenek, mint egy lépést előre, többet, mint sok lépést előre.” A régi könyvekből „...kijött az uralkodó osztály avas, hazug és hitvány propagandája [...], nemzeti hőseinket, működésük lényegét *letagadták* e könyvek; a haladó eszméket *lehazudták* a csillagos égről.” Majd így folytatódik a cikk: „Ahogy a felszabadulás jelenünket és jövőnket úgy világítja meg, mint a felkelő nap, úgy ad a marxista-leninista történelemszemlélet a mult magyar évszázadainak értelemet. [...] Évszázados köd szállt fel, és minden fénybe borult. Ezért van, hogy *marxista-leninista tankönyveink nem csak a tudás legjavát adják, de optimizmust sugároznak és tanulóinkat az iskola padjain túl is irányítják*.”¹⁴

Faludy önéletírásaiban 1949-re teszi, amikor már mindenüvé államvédelmi ügynökök követték, és készítettek róla jelentéseket. A diktatúra ideológiájával leginkább átitatott szövegei is ebben az időben keletkeztek. „1947–49 között a gazdaságban és a politikában lezárult a totalitárius rendszerre való áttérés folyamata, megteremtődtek a társadalom, a szel-

¹² FALUDY György: *Nyolc szörnyeteg*. Népszava, 1949. szept. 25. 6.

¹³ GYARMATI György: *A Rákosi-korszak; Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1946–1956*. Ábtl-Rubicon, Budapest, 2011. 139–140.

¹⁴ FALUDY György: *Új tankönyveink; Történelem*. Népszava, 1949. szept. 14. 6. (dölt betűs kiemelés az eredetiben).

lemi élet szovjetizációjának feltételei.”¹⁵ A *Népszava* hasábjain is jelentősebb szerepet kapott a pártpropaganda, a beszámolók a kirakatperekről, kivégzésekről. A kultúrában „megkezdődött a szovjet irodalom és művészet szolgáló másolásának időszaka. A kultúra teljes egészében az addig főként nem kultúrpolitikusként aktív Révai József, valamint a párt első embere, Rákosi Mátyás irányítása alá került...”¹⁶ 1949-ben Rákosi *Építjük a nép országát* című könyvének könyvnapirecenzióját Faludy György írta. Ebben hosszasan boncolgatja Rákosi munkájának erőnyeit, kiválóságát, emberi, vezetői nagyságát, élő beszédeinek elevenségét. „Ha azt állítjuk, hogy Rákosi elvtárs beszédei és cikkei az ország újjáépítésének, rákövetkező szakaszon pedig az ország újjáalakításának mérföldkövei, úgy keveset mondottunk. Mert ezek a cikkek nem csak mérföldkövek, azaz nemcsak népi demokráciánk fejlődését mutatják, hanem mindenkor előre jelzik az építés irányát, [...] kijelölik a Párt és a magyar dolgozók számára azokat az eszközöket, amelyekkel céljukat elvben és gyakorlatban a marxizmus-leninizmus egyedül helyes és egyedül járható útján elérhetik. Ezek a beszédek és írások valójában a dolgozó magyar nép bölcs és kipróbált vezetőjének mindig lényegbevágó, a valóság egészét markoló összefoglalásai...” Végző konklúziójában eljut oda, hogy „a mindenre kiterjedő figyelem ébreszti [...] minden hallgatójában azt az érzést, hogy Rákosi egyenest hozzá szól; ez ébreszti azt a személyes kapcsolatot a dolgozók és a dolgozók vezére közt, amely a szocializmus építésével közös munkájában népünket egyéforrasztja és felsorakoztatja a Magyar Dolgozók Pártja vezette Népfrent lobogója alá.”¹⁷

Szembesítés

A Rákosi-diktatúra alatti szerepével kapcsolatos nyilvánosság előtt felvállalt vitára a nyolcvanas évek második felében került sor. A szamizdat kiadásban ekkor megjelent *Pokolbéli víg napjaim* apropóján Mihályi Gábor vonta kérdőre az *ÉS* hasábjain. Mihályi referenciális olvasóként tételesen próbálta cáfolni Faludy könyvbéli állításait, vonta kétségbe állításainak valóságtartalmát. „...akkor háborodtam fel, amikor életírásának ez a tiszta lelkű bölcs feláll az erkölcsi piedesztálra és onnan ítélkezik elevenek, de még inkább holtak felett, akik már nem tudnak védekezni.” Szóba kerül az iménti két szöveg is, a Rákosi-recenzió és a *Nyolc szörnyeteg*. „...meg-

¹⁵ STANDEISKY Éva: *Gúzsba kötve, a Kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os intézet, 2005. 140.

¹⁶ I. m. 147.

¹⁷ FALUDY György: *Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát*. Népszava, 1949. máj. 5. 4.

lepő, hogy életregényében úgy emlékszik vissza korabeli nézeteire, hogy nemcsak a marxizmust, hanem még a materialista filozófiát is »lomtári kacat«-nak tekintette. Rákosiról úgy vélekedik könyvében, hogy »nem nagy szellemi igényekkel megáldott délvidéki fűszerkereskedő... tojásfejű... bődületes laposságokat mond... soha egyetlen önálló gondolatot ki nem fejtett«. De vajon hogyan hallgattathatta el a viszolygását, amikor a Népszavában a nap igényeinek megfelelően méltatta egy hosszabb elemző kritikában Rákosi *Építjük a nép országát* című könyvét...» Mihályi Gábor egyéb etikai hiányosságokat is felró Faludynak: „A Mindszenty-per idején – emlékszik – »súlyos isiással feküdtem a Lukácsban«; ez azonban – úgy látszik – nem gátolta meg abban, hogy *Először rabbá, aztán koldussá* címmel a Népszava hasábjain éles, gúnyos támadást intézzon az akkor már letartóztatott főpap ellen. Talán azért, mert még nem sikerült kialakítania azt az egyébként helyes véleményét, hogy »az ember nem ír azok ellen, akiket üldöznek és akiknek nincs módjukban védekezni.«” Okfejtésében felveti, hogy „...melyik Faludynak higgyünk, a Népszava munkatársának, vagy az emigráció írójának?»¹⁸

Három héttel később Faludy így reagált Mihályi írására: „Sok cikket írtam – M. G. szinte mindet felsorolja – ahol marxista frázisokat pufogtattam vagy a hatalom propagandáját hangoztattam. Mindenki, aki napi vagy hetilapnál dolgozott, ugyanezt tette kivétel nélkül. Mihályi, egyebek közt, a Rákosi-könyvről írt kritikámat hozza fel. Jól emlékszem, amikor Horváth Zoltán – kitüntetése jeléül és azért, hogy segítsen rajtam – Rákosi: *Építjük a nép országát* című remekét adta nékem recenzió, pontosabban magasztalás céljából. Talán csak azért, hogy közel fél évszázad múltán, nevelt fiának módja legyen szememre hányni azokat a rothadt szövegeket, melyeket ebből az alkalmából kénytelen voltam leírni.” Majd így folytatja: „Egy ponton elismerem Mihályi kritikáját a maga egészében. A Rajk-tárgyalásra írt gyalázatos vers dolgában. Nem mentség, hogy akkor egyik támadást kaptam a másik után, hogy Nyugatról jött barátaimat – Ignótus Palit, Pálóczi-Horváthot – egymás után csukták le, és a süllyesztőből soha senki elő nem jött elevenen és amikor ismerőseim rémülten fordultak el tőlem utcán, moziban, ha megpillantottak. Az sem szolgál mentségemül, hogy legközelebbi hozzátartozóm a maga naiv módján így biztatott: »írj verset Rajkék ellen, Gyurka, hogy az akasztófától megszabadítsd magadat.« A vers miatt mélységes szégyent érzek azóta is, és a legkevésbé ment, hogy szégyent már akkor éreztem, amikor megírtam.”¹⁹

¹⁸ MIHÁLYI Gábor: *Az írástudók becsülete*. ÉS, 1988. okt. 21. 5–6.

¹⁹ FALUDY György: *Válasz Mihályi Gábornak*. ÉS, 1988. nov. 18. 3.

Faludy védekezésében felidézi *Vogelfrei*²⁰ című versét, bizonyítékául, hogy később lírában is gyakorolt önkritikát. A verséből kiragadott részlet valóban olvasható ebben a kontextusban beismerésnek, megbánásnak, ám az egész vers olvasata nem ezt az értelmezést segíti, sokkal inkább a diktatúrában is üldözött, kitagadott költő képét, aki bár megpróbált hízelkedéssel beilleszkedni, de nem sikerült neki. A cikkben hivatkozik a félelemre, amely a kollaboráció útjára lökte, illetve az iróniára, ami meglátása szerint érezhetően átjárta például a Rákosiról írt szövegeit, ezzel csökkentve azok komolyságát. De vajon hányan olvasták ironikusan ezeket az írásokat egy olyan közegben, ahol a mindennapok működését ugyanezekkel a nyelvi formulákkal írták le? A közeg nem volt alkalmas az ironizálásra, amikor a *Népszava* hasábjain rendre jöttek a cikkek a tisztogató akciókról, a jobboldali szociáldemokraták eltávolításának fontosságáról. A Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt összekötő bizottsága sürgette a leváltásokat, átvilágításokat. Rendszeresen közöltek írásokat végrehajtott kivégzésekről, egy-egy per kapcsán hetekig tartó cikksorozatokban rettentettek el mindenkit attól, hogy másként gondoljanak az országra, mint ahogy azt a vezetés jónak látta. Ezekkel a szövegekkel Faludy a regnáló diktatúra legitimitásának látszatát erősítette, miközben a túlélésre játszott a maga módszereivel, a maga narratívájában. Ezekben a narratívákban viszont egy új megvilágításba helyezhető az ellenzéki forradalmár-költő figurája a korszakban közölt írásai alapján. Ezen túl vizsgálható, hogy a baloldali ideológia és annak reprezentánsai mikor jelennek meg először költészetében. Jóval a Rákosi-diktatúra elnyomó fenyegetése előtt, 1938-ban, *Ballada Faludy György szerelméről* című versében így ír a reménytelenül szerelmes Faludy Györgyről: „Az Éva Scherff nem főzött puncsot néki, / s cigarettáit nem gyújtotta meg, / s fűtyült Zolára és fűtyült Leninre, / s nem érdekelte, Marxról mit beszél.”²¹ Későbbi kötetekben az idézett szöveg már átdolgozva jelenik meg újra: „Az Éva Scherff nem szívott, csak méregdrága / angol cigarettákat és meg se hallotta, hogy F. Gy. verseket liheg, / fűtyült Einsteinre, Mannra, Zolára, / pimasz volt és szeszélyes és hideg.”²²

²⁰ FALUDY György: *Vogelfrei. Versek*. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 1995. 272.

²¹ FALUDY György: *Ballada Faludy György egyetlen szerelméről. Pompeji strázsán*. Officina, Budapest, 1938. 14.

²² FALUDY György: *Ballada Faludy György egyetlen szerelméről. Versek*. Magyar Világ, Budapest, 1995. 11.

Újrakonstruált élet

Faludy számos történetét elmesélte, megírta több helyütt, több alkalommal. Az apró mozaikok összeillesztésével néha sajátos fénytörésbe kerül az a pikareszk regényhős, akit a lapokon Faludy Györgyként ismerünk. Ezeket a történeteket az átélt múlt újraalkotási folyamatában az írói omnipotenciával úgy módosította, hogy a főszereplő karaktere stilizáltan, emberi bátorságában felfelé pozicionáltan jelenjék meg. Ehhez elegendő néhány részletinformáció kihagyása, és más összefüggésbe helyezése. Külön-külön részleteiben realitásként kezelhető a két történet, de kontextusban, egymás mellé helyezve teljesen más kép alakul ki. Péter Gábor az Államvédelmi Hivatal vezetőjeként élet és halál ura volt, a letartóztatottak joggal rettegtek nevét. Faludy így emlékszik vissza az Andrassy út 60. alatti találkozásokra (egy filmes interjúban): „Fölvittek a Péter Gáborhoz [...], előtte egy dosszié feküdt a nevemmel, [...] miután engem is tegezett, természetesen visszategeztem és megkérdeztem, hogy olvastad-e.”²³ A főszereplőt egy konstitúciós aktusban a bátorság attribútumával ruházta fel a beszélő, amikor kihallgatási szituációban letegezni Péter Gábort. Az olvasói elvárásban az ilyen szituációban fellépő félelem lenne a hagyományosan megjelenő reakció. A főhős részéről viszont ennek éppen ellenkező sugalmazásával emberi értékek mentén képződő presztízse megemelkedik. Azonban az elhallgatott adatok már más megvilágításba helyezik ezt a bátorságot. Tulajdonképpen Faludy legendateremtő képességének esszenciáját találjuk itt. Azt ugyanis nem említi, hogy nem ekkor találkozott az ÁVH vezetőjével először, és a korábbi találkozásnál Péter Gábor reggelire invitálta Faludyt. Az eset Prohászka Ottokár szobrának ledöntése kapcsán került elő. Miután Faludy és néhány munkás eltávolította a püspök szobrát, letartóztatták, és bevitték őket a rendőrségre. A történeteket egy interjúban így rekonstruálta: „Másnap bevitték a rendőrségre. Kértem a feleségemet, telefonáljon Tildy Zoltán köztársasági elnöknek, szabadítsanak ki. Mire beértem, Péter Gábor már megkapta az értesítést, úgyhogy amikor meglátott, azt mondta: szervusz, gyere velem reggelizni.”²⁴ Belátható, hogy ennek ismeretében nemhogy a regnáló hatalommal karakteres szembenállást képviselő, hanem sokkal inkább az összeköttetései révén a szabályok és azok áthágása következtében fellépő felelősség alól kibújó karakter jön létre.

²³ *Faludy György, költő.* Magyar dokumentumfilm, rendező Böszörményi Géza és Gyarmati Livia, 1988

²⁴ „*Azt, hogy zsidó vagyok, mindenki tudja. De miért kellene mindig erről írnom?*” Faludy György költővel beszélget DÉSI János. Szombat, 1999. 2. 12–14.

További kutatás tárgyául tehető szintén a most vizsgált időszakban álnéven közölt írások sora is. A *Népszavában* témaválasztásában, nyelvezetében számos olyan kulturális, közéleti témát érintő cikk született, például az atombomba világalakító befolyásáról, amelyek bizonyítottan foglalkoztatták Faludyt, sőt többször megírta versben, prózában is, ám itt yy aláírással jelentek meg. Vezeték- és keresztnévének utolsó betűiből adódhat ez a választás. Megfigyelhető, hogy a letartóztatása utáni lapszámokban már nem található yy-nal szignált cikk.

Az idézett szövegeken túl még számos új példát lehetne hozni Faludy kollaborációját illetően. Ezek azok az írások, történetek Faludy György életművében, amelyek felől olvasva az 1956 utáni emigrációban született műveit másképp vizsgálhatjuk. Erkölcsi deficit keletkezik az életműben, ami erodálja a Kádár-rendszert bíráló szövegek erejét, ami kikezdi az etikai megalapozottságát azoknak a verseknek, amelyekben Faludy néven nevezve kollaboránsokat, elítélő hangon, negatív színben tünteti fel őket, vagy épp Kossuth-díjasokhoz írt szövegét, akik szerinte azért kapnak jutalmat, mert nem írnak meg valamit, míg ő azért esik el tőle, amit megír. Ennek mond ellent az a levél is, amelyet életében az *Elfeledett versek* című posztumusz kötet szerkesztőjéhez, Csiszár Gáborhoz juttatott el. „Hozzánk írt 2003-as levelében kifejezetten kérte, hogy ekkor írt »legrosszabb« és a szerkesztők miatti »segnyalást« tartalmazó műveinek halála utáni publikálásától tekintsünk el.”²⁵

Az 1946–51-ig keletkezett szövegek kirajzolnak egy, az életműből tudatos munkával kilügzött alkotói figurát, ami minőségétől, esztétikai, erkölcsi értékétől függetlenül a többi Faludy-maszk mellett alakító, befolyásoló – épp ezért kihagyhatatlan – tényezője ennek a világnak.

A házasság

Az emberélet második fordulójához kapcsolódó
szokások és hiedelmek Egyházaskéren

A házasság előtt

Az emberélet második nagy sorsfordulóját, az eladósorba került lány és a már bajszát pödrő legény szerelmének beteljesedését a parasztság szigorúan kötött rendjében csak a házasságkötés szentesíthette, hiszen a paraszti gondolkodásban a lét folytonosságát, a családalapítást, de magát a nemi életet is a házassággal, egy férfi és egy nő isten előtti, életre szóló fogadalmával hozták összefüggésbe. A későbbiekben az egyházi mellett a polgári esküvő is a házasságkötés elengedhetetlen velejárója lett. „A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk vezette be a polgári esküvőket, az első bejegyzések pedig a házassági anyakönyvekbe Feketetón 1895-ből és 1896-ból valók” (14). Ettől kezdve az anyakönyvvezető és a két tanú jelenlétében kötött házasság az érvényes. Az egyházaskériek 1936-ig a szomszédos településen, Feketetón kötöttek házasságot, mivel csak ott volt önálló anyakönyv-vezetői körzet és felszentelt római katolikus templom. Az egyházaskéri polgári házasságkötések kezdetétől a templom felépüléséig¹ az egyházi ceremóniát a helyi imaházban tartották.

A települések lakosai életük változásait kihirdették és meg is ünnepelték, ily módon informálták szomszédaikat, rokonaikat, ismerőseiket és az egész falut. A házasságkötés szempontjából különösen jelentős volt ez a cselekedet, hiszen a lakodalmi ünnepkörrel – mely közösségi eseménynek számított, s nem csupán a meghívottak részesülhettek az ünneplő család örömeiben – adták környezetük tudtára, hogy gyermekük elkelt vagy meg-nősült, s a továbbiakban az új életformának megfelelő, felnőtt életvitelt folytat majd haláláig. Egyházaskéren mesélik, hogy még a szegénysorban

¹ Az egyházaskéri római katolikus templom építését 1939-ben fejezték be. Augusztus 20-án szentelték fel.

élő családokban is a lakodalom számított a legnagyobb eseménynek. A begyűjtött adatokat összevetve az egyházaskéri lakodalmi szokásmodellből kiindulva megállapítható, hogy családonként a házasságkötést azonos szokáscelemek előzték meg és követték. Az alábbiakban az egyházaskéri adatközlőkkel folytatott beszélgetések alkalmával begyűjtött információkat közlöm. A gyűjtött anyagot rendszerezve a fiatalok ismerkedési alkalmaitól kezdve, az eljegyzést megelőző és az azt követő eseményeket, szokásokat és hiedelmeket ismertetve, a lakodalmat követően, az új életbe való beilleszkedéssel bezárólag tárom az olvasó elé gyűjtéseimet. A gyűjtőmunka módja és a tanulmány szerkezete főként Jung Károly azonos témájú, 1978-ban publikált kutatásainak felosztásaihoz igazodik. Gyűjtési területem az észak-bánáti körzet elenyésző településeinek egyike, a szülőfalum, Egyházaskér. Mivel lakosságának nagyobbik része már elmúlt hatvanéves, és többségük a mai napig házastársi viszonyban él, lehetőségem adódott megismerni igen nagy mennyiségű, mostanáig az emlékezetükben élő egyházaskéri házasságkötési hagyományt, amelyet saját tapasztalatból – házasulandó felek, segítők (szomszédok, szakácsok, felszolgálók), vendégek, lakodalmi tisztségviselők (násznagyok, koszorúslányok, vőfélyek) lévén – vagy hallomásból ismertek, és a téma iránti rokonszenvük okozta lelkesedésük által készségesen a rendelkezésemre bocsátottak a gyűjtések alkalmával.

A házasság célja

Az egybekelés célja az utódok nemzése és a felnevelési körülmények biztosítása. A nevelési feladatokban biológiailag és a társadalmi munkamegosztás révén egymásra utalt férfi és nő neveltetésükből kifolyólag már gyermekkorban is, majd miután elérték a serdülőkort, igyekeztek kapcsolatba kerülni az ellentétes nemmel, s mielőbb párt találni. A lányos és a fiús szülők egyaránt segítették gyermekeiket ebben, hiszen az új családtag átfurmálja a család intézményét, szerepeket tölt be a munkavégzés szempontjából, s ezzel átveszi a terhet az öregedő édesapáktól, édesanyáktól, „ipáktól és napáktól”² (5). Ha több fiúgyermek volt egy családban, a szülői házba hozott első menyecskére a háziasszonyi feladatokat bízta, míg a soron következőkre a mezőgazdaság és az állattenyésztés feladatköréből osztották ki a munkát. A folytonosság biztosítása mellett a szülők részéről jelentős szempont volt gyermekük párválasztásának sürgetésénél, hogy lányuk és „mönyük”³ (1) a házasság szentségében férjük oltalma és kenyér-

² Após, anyós.

keresete mellett be tudják tölteni szükség esetén a gondviselői szerepet az öregedő családtagok, a szülők felett.

„Nagyon sok vót az olyan, hogy mögfogta a kezit, mikó möggyeztek: gyere, Kati, oszt gyerünk neki a szögénségnek! Vót, aki kimönt a tanyára bérösnek, vót, aki maratt a szüleiné” (1). Adatközlőm fenti példájából látszik, hogy a fiatalok a XX. század elején és közepe táján tudatlanul, úgymond „gyerökfejjel” (1) kötöttek házasságot és kezdtek új életet, egyik napról a másikra felnőtté kellett válniuk, ha szüleik úgy érezték, elérkezett az idő a párválasztásra. A férjhez menésre, illetve a nősülésre alkalmas életszakaszt népi szokásokhoz, szigorúan betartandó szabályokhoz kötötték. Az 1894. évi magyar alaptörvény a házassági jogról kimondja, hogy a legények 18, a leányok 16 év alatt fejletlen korukban vannak, s e korhatár alatt tiltották a házasságkötést, a nemi életet. Ennek tükrében és a népi szokásokhoz és értelmezésekhez igazodva Egyházaskéren 16 és 19 éves kor között adták férjhez a családok lányait, mivel úgy vélték, hogy a nő ez időben a legalkalmasabb a gyerekkihordásra. Ha viszont különféle okok miatt – válogattak az udvarlókban, esetleg testi vagy szellemi hátránnyal éltek – a lány mégsem hagyta el a szülői fészket az elvárt életkoron belül, akkor igencsak a rosszindulatú falusi beszélgetések témájává váltak. Öreglányoknak, zundra lányoknak nevezték őket.

– Amelyikök nem vótak szépek, vagy jóállásúak, azok nem köllöttek sénkinek, azokra aszonták, hogy a zundra lányok. Hiába vótak gazdagok, oszt ötöztek szépen, nem vótak csinossak. Azokat még csak e sē hította sēnki táncóni. Lénézték űket, mög öreglányoknak monták űket (1).

A faluközösség elvárásai és ítéletei az egyházaskéri férfiakat más-képpen érintették. Öreglegénynek csak a 35–40 év feletti férfi számított Egyházaskéren.

„Akkó számított legénnek, mikó mán 18–20 éves vót. De ekkó még csak legénke vót. Mikó létötötte a katonaidöt, akkó lött csak legén” (3). Az egyházaskéri férfiak a kötelező katonai szolgálat letöltése után (mely a visszaemlékezések alapján kezdetben három év, majd kettő és kevesebb) igyekeztek mihamarabb megnősülni. Adatközlőim szerint a férfiak esetében huszonnegyedik életévük betöltése után volt általánosan elfogadott a nősülés. „A férfinak 24 éves korba vót a normális. Hazagyütt a katonaságtú, betötötte a 24. évit” (1). Persze igen gyakran előfordult, hogy a fiatalok már korábban, a berukkolás előtt „jóba löttek” (2), a fiú már be is kéredzkedett a lányos házhoz, esetleg az eljegyzés, sőt a lakodalom is megtörtént. Esetenként a választott lány vagyoni helyzete siettette a korai lánykérést. Ilyenkor a szolgálatra vonult kedvesétől magára hagyott újasz-

szony az újdonsült anyósa, vagy saját szülei gondjaira volt bízva.⁴ Ha a bevonulás előtt valamilyen oknál fogva elmaradt az eljegyzés, a leány szülei gyermeküket férjhez adták, mire szerelme leszerelt, hiszen attól tartottak, hogy az „öreglányok” (1) sorsára jut majd. Példaként szolgálhat a szülői óvatosság bemutatására az egyik adatközlőmmel történt eset felidézése.

– Anyósom az együtt hozzám, oszt kérdezte, hogy emék-ë vele Andráshon. Me levélbe András nagyon kérte, hogy mönjenk e mögnézni. De nem möntem. Aszonta az én apám anyámnak, hogy në engedd, me még nem jegyözte e, oszt mit keresök én ott. Me maj mit mond a falu (5).

Megfigyelhető a fenti történetben az apa elővigyázatossága, hiszen abban az esetben, ha hagyja leányát a férjhez menni látogatóba, gyermeke elveszíti a jó híret a falu szemében, mert attól kezdve egy párként tekintettek volna rájuk, s ekképpen fennállt volna a veszélye annak, hogyha netalán a kiskatona nem tér haza, vagy időközben kiábrándul a lányból, udvarlója soha többé nem lesz a településen. Ezért is óvakodtak attól, hogy az eljegyzés⁵ előtt jelét adják annak a falu irányába, hogy a leány és a legény egy párt alkot. Adatközlőim még néhány esetről beszámoltak a berukkolás előtti és leszerelés utáni házasságkötés kapcsán.

– Nagy sakkba vót tartva a mönyecke, hogy nem szabad vót az utcára së kilépní neki, me az anyós annyira őrizte, hogy nëhogy epusztuljon. A zanyós vót a felelős érte három évig (1).

– Nem nagyon vót szokás katonaság előtt mögnősüni. János bátyád negyvenkilencbe berukkot, ötvenegybe hazagyütt, me elengették a harmadik évjít, me akkó mán az ipam nem vót annyira fiatal. Én mögvártam (5).

– Katonaság előtt férhön möntem hozzá. Itt laktunk minállunk, me úneki mustohája vót, oszt onnan úneki mönni is köllött, mikó mán elérte azt a tizenkilenc évet (7).

– Hét hónapig együtt vótunk. Aztán neki köllött mönni katonának, oszt monták a zannyáék, hogy mög kő nősüni, oszt engöm vögyön e (8).

– Én emöntem katonának, oszt mire hazaértem, a lán férhön mönt. Pedig mán disznótorba is jártam hozzájuk (10).

⁴ A mönyecke mögkérdezte az apósát, hogy a disznó më viszi szájába a szarat. Aszongya: azë, me keresi a kant. A lány is fogott egy szarizéköt a szájába, oszt ekezdött szaladgáni az udvarba körbe-körbe (1).

⁵ Az eljegyzés a komoly házassági szándék kifejezője, az első jelzés a település lakosai felé a lakodalomra készülő család részéről gyermekük második sorsfordulójának közeledtéről és az egyedülálló státusának megszűnéséről.

A férjhez menés sorrendje a családban

– Ha több gyerek van a családba, mindig az idősebb köllött, hogy előbb férhön mönjön (1).

– Szokás vót, hogy a legidősebb mën férhön elősző. Úgy vót a sorrönd, hogy az idősebb möhetött. A középső lán jóba vót egy fiúva, nagyon szerettek egymást, de nem möhetött férhön, me a nénje az nem mönt férhön. Én úgy ezt hallombú tudom (7).

A XX. század ötvenes éveiben a férjhez menés sorrendjének hagyományát már nem gyakorolták. Adatközlőim visszaemlékezéseiből mégis a nyomára bukkantam néhány adatnak. A második gyűjtésre került anyag a kérdéskörrel kapcsolatban jelzi, hogy a szokás létezik, sőt feltételezhető, hogy egyes családok még követik a hagyományt. Mivel kis településről van szó, a lakosság ismeretségben áll egymással, így a háztűznézés eredeti hagyománya már a század elején kiveszett (csupán néhány visszaemlékezés, szórakoztatási célzatú formája maradt ránk). Feltételezhetően ennek tudható be, hogy vele együtt merül feledésbe az eladó lányok szigorú férjhezadási sorrendjének hagyománya.

A házasságkötés előkészítési fázisai

A településen belül a lakosság elszigetelten élt. Kapcsolatait csupán utcájában – szomszédaival – a munkatársaival és a rokonság széles körében ápolta. Együtt töltötték a hosszú téli estéket az idősök meséit hallgatva, s velük tartottak össze a szórakozás, az ünnepek és a problémák idején. Megfigyelhetőek az utcák közötti ellentétek.

– Akkó mindön utcába mögvót a nép, oszt nem keverődött. Az vót a Kereksor, amaz a Makai sor, a Vasút utca mög a Birkasor. A mi sorunk a Kereksor vót. Nem möntünk mink el a birkasorra sosë játszani (1).

– A Makai utcán laktunk. Ott születtem én 32-be. Viharlámpáva möntünk mindig beszélgetni a szomszédba. Vót ott szentkönyv, oszt abbú olvastak fő, tē mög hallgattad. Gyerökök vótunk, mög aztán nagyobbcsákák. Itt is ismerködtünk (9).

A gyermekek a felnőttektől tanulva nem keveredtek még a játék idejére sem. Habár a párválasztást településen belül az utcák szempontjából nem szabályozták, a legtöbb fiatal mégis a környezetéből választott társat serdülőkorban. Általában olyasvalakit, akit már korábbról ismert.⁶ Szülei engedték csemetéiket együtt játszani az utcabeli gyerekekkel, különféle

⁶ Párhuzama: „az ismeretség sokszor már gyerekkori” – írja Hegedűs László a horgosi lakodalom leírásában. 1942. I–II. 31., Tóth Kálmán, 1943. 3. 107., Penavin.

közösen elvégzendő feladatokat bíztak rájuk, s ezzel előkészítették őket a házasságkötésre. A továbbiakban a házasságkötés előkészítési fázisait közlöm, amely általában kisgyermekkortól a serdülőkorig tartott.

A játék és menete

1. Bubázás

– Mindönkinek vót egy bottya, oszt e köllött a bubát ütni, hogy az edűjön. Akkó be köllött szaladni a botodë. A bubásnak az vót a dóga, hogy fölállítsa a bubát, mög vót egy hosszú nádácája, oszt akit avva elér, az kerüt az új helyibe. Ezt a gyerököktű fölnöttekig mindönki játszotta. A játék elejin a lábfejükre tötték a bottyukat, oszt aki legmesszebbre rúgta, az vót a király, aki a legközelebbre, az vót a kanász, a bubás (1).

– Bubáztunk. Akkó rengeteg gyerök vót az utcába (7).

2. Gombozás

– Vót egy luk, oszt bele köllött dobni a gombot. Ha bele tudat dobni, amaz mög nem, akkó enyerted a gombját. Ezt öregebben dínárosokka is játszottuk, egy vonal vót húzva, ahunnan dobtunk. Mög vót négy-öt méter a lukig. Kezdéskő egy összefogta az összes gombot, földobta, oszt akië a vonálra esött, az dobtott elsőbb. Vótunk nyóc-tízen (7).

3. Cikázás

– Azt kiabáták, hogy: Cika ide párom! Akkó összeszalattak, oszt egy csókot lehetött adni a másiknak. Aki kapott csókot, az nagyra vót ám. Ilyen helyön legjobban a fiatalok vótak. Olyan 16-17 fele mög főfele. Azok, akik mán kiszömeték egyik a másikat. Egy helyrű indútak, mikő összeért a párjáva, akkó mög vót szabad puszíni. Vót csósz a kör közepibe egy hosszú pácáva. Oszt mikő látta, hogy mos mán összeérnek, akkó közējük tötte a pácát, oszt emaratt a csók. Aki ügyes vót, az kijáccotta a csósz. Ezt az utcán jáccották (1).

– Tűri Jánosékná jáccottuk, me ott nagy vót az udvar. Kicsitű nagyig jáccották, de nem egybe. Olyan nagyobbak közé nem möhettek kisebbek. Azok nem köllöttek, me azok ebeszétek ezt-azt. Puszit nem olyan nagyon vót szabad adni (2).

– Möntünk cikázni a templomudvarba. Mögvót, hogy hány órára, oszt möntünk (5).

Munka

A szülők gyakran magukkal vitték gyermekeiket a mezei munkákra, tehát nem csupán a hosszú téli esteken tanulhattak a felolvasott vagy mesélt nevelési célzatú történetekből, hanem a munkavégzés idején is. A legtöbb

adatközlő arról számolt be, hogy habár az egészen kicsi gyerekeknek nem kötelezték a bekapcsolódást a munkába, jelen voltak, és ezzel akarva-akaratlanul előkészítették őket a paraszti életre, s mindemellett lehetővé tették számukra, hogy jó barátságot kössenek az egy bandában dolgozó családok csemetéi. Az évről évre együtt dolgozó gyermekek a kukoricarakás mellett cseperedtek fel és egymás mellett váltak nagykorúvá, majd egy párrá.

Kukoricafosztás és napraforgóverés

– Fosztókába jártak. Kukoricát fosztottak, vagy tányericát vertek éccaka éfélig. Vót két viharlámpa, oszt körülűtük a kazalt, oszt verögettük a tányericát. Oszt mindönki odaűt, aki mellé akart, hát nem olyan nagyon világított az a viharlámpa. Vót ahun gyërtya, petróléjum. A fiatalok, akik mán jóba vótak, nem sok tányericát vertek ki, vagy mikó fosztották a kukoricát (1).

– Nem engedték el a sütétbe a lányt sēhova, csak a fosztókába. Arra sēnkinek sē vót gógyija, hogy azok a legénnye ott ēgymás mellé űnek, oszt puszikodnak. Vót, hogy verték, punyēták a tányericát ēgyik kezükke, a másikka mög mást csinátak... (1).

– A fosztást kalákába csináták. Őnként. Amikó hallottuk, hogy azokná lösz estére fosztóka, akkó összekólimpáták a fiatalok ēgyik a másikat (1).

– A kukoricafosztás úgy vót, hogy szomszédok ēgymásnak segítettek jobban. Vót, hogy a fiú mög a lán ēgymás mellé kerűtek, de azok mán 18-19 évesek vótak. Ha annyáék möntek, akkó e vót szabad nekünk kisgyerököknek is mönni. A kukoricabahajba jáccottunk (2).

– Azelőtt lészödték hajastú, möntek este, és akkó bontották. Danótak közbe, mög fosztották. Mink mán nem csinátuk (3).

A bál hagyománya

A leánygyermek az édesanya gondjaira volt bízva. Az ő feladata volt lányának védelmezése, irányítása, és a gardemamai kölezettségek ellátása mellett gyermekének felvilágosítása is. A szülő igyekezett védelmezni a család és lányai jó hírét; a tisztatlanságot, a házasságon kívüli gyermekkel járó nagy szégyent próbálta elkerülni.

– Aszonták a lánnak, hogy ha léfekszik esküvő előtt a fiúva, akkó az oltár előtt az esküvön möggyullad a fejin a koszorú mög a slajer, oszt elég. Ez nem vót igaz, csak hiedelöm vót, de ettű mindön lány nagyon fēt, hogy mekkora szégyön lösz, ha ű kopasz lösz, mög az egész násznép mögtudja (1).

Az oltalmazás ellenére igen sok megesett lányról beszéltek, akik mellett a történetek ellenére kitartott kedvesük, vagy hirtelen találtak férjjelöl-

tet, és egy gyors lakodalommal sikerült elkerülniük a szégyent. Bár igen sok lányt magukra is hagytak a bajban.

– Vót olyan is, hogy tehörbe esött, oszt mög köllött szülje. Akkó még nem tutták etussóni. Azt is lénézték, me zabigyerököt szült (1).

A táncmulatságok alkalmával az eladó lányoknak és a párt kereső legényeknek lehetőségük adódott gyarapítani ismeretségi köreiket⁷, hiszen korábban a gyermeki játékok, a kisbálok és a munkavégzések során saját utcaközösségükben elszigetelt fiatalok itt komolyabban megismerhették az utcabelieket szórakozás közben, s ha ez idáig nem volt választottjuk, itt megtalálhatták. Ha pedig már volt párjuk, akkor ők az új párokhoz hasonlóan tánc közben, később a hazakísérés alatt, majd a lányhoz járás alkalmával ápolgathatták és csiszolgathatták szerelmi kapcsolatukat, mely idővel elvezette őket az egybekelésig. A folyamatok egymásra épültek. Néhány ballépés, egyes fázisok kihagyása mind befolyásoló erővel rendelkezett a végkimenetelt illetően. A fiatalság legtöbbje ismerte saját generációját már az iskolából, de mivel azonos korú fiatalok házasságkötéséről régen igen keveset lehetett hallani, ez nem volt különösen jelentős szempont. Már csak azért sem, mert bálba járni a fiúk és a lányok nem egy időben kezdtek: „Nem engették bálba a gyerököket. Csak mikó mán legénke vót, tizennyóc, húszéves. Akik benne vótak a korba, csak rászótak a kicsikre az ajtóba, hogy: ara hazafele! A lányok azok mán möhettek olyan idősen, hogy még gyerökök vótak. Vót, aki mönt a barátnőjeive, vót, aki az annyáva” (3).

A bálók elengedhetetlen résztvevői a fiatalok és a zenészek mellett a gardemamák voltak. Ők a bálozó lányok édesanyjai. Ritkábban előfordult az is, hogy szülei a lányt a barátnője édesanyjának vagy a nagymamák gondjaira bízták. A gardemamákat a bálozó fiatalok köréből senki sem kedvelte – több adatközlőm hangsúlyából és elbeszéléseiből bizonyosodtam meg róla –, hiszen feladatai között szerepelt lánya védelmezése, a lányának vagy a magának nem tetsző legény elküldése, gyermeke haza- és a bálba kísérése és a neki tetsző legénynek a lányhoz „boronálása” (1). Ennek ellenére elfogadták a gardemamára vonatkozó szokást, és a fiatalokból felnőtté, majd szülővé vált lakosság tovább folytatta a hagyományt, mert a faluközösség szokásrendjében szégyen volt, ha a lány egyedül érkezett a bálba. Sem a legények, sem a többi lány nem nézett rá jó szemmel, s ő maga is inkább kimaradt a bálból, esetenként édesanyját fenyegette – aki nem tudott, vagy nem akart vele tartani a táncmulatságra – azzal, hogy

még nagyobb szégyent hoz a családra. „Aszonták, hogy: ha nem gyün velem anyám, akkó mán mámma kutyaütöve gyüvök haza” (1).

1. Kisbál

Az adatok szerint a kisbált vagy más néven délutáni bált főként a fiatalabb korosztály számára rendezték a szülők annak érdekében, hogy a hagyományos táncokat megtanulják még azelőtt, hogy a serdülőkorba, a bálba járás időszakába lépnének. Rendszerint e gyermeki multságokat szűkebb körben, továbbra is utcáik határain belül maradván házaknál tartották a muzsikusként és a háziak jelenlétében. Gyakran néhány idősebb testvér is részt vett a kisbálon táncoktatóként. Általában a délutáni órákban kerültek megrendezésre, és sötétedésig tartottak.

– Csak délutáni bálba engedték a fiatalabbakat, nem engedték az esti bálba, me ottan sötét van (1).

– Az én apám tudott cituráni, oszt minállunk vót sok kisbál. Én annyit legént mögtanítottam táncóni, hogy csuda. Összegyütt egy pár lán, fiú, tanútunk táncóni, mög danótunk (4).

– Kerpenyieknek vót két fiuk. Ott únálluk összemöntünk tizenöten, oszt ott táncogattunk mög beszélgettünk. Az vót a kisbál (6).

A kisbálok másik jelentős formáját a serdülőkorú fiatalok részére rendezték. A megnevezésük azért nem változott – annak ellenére, hogy nem a „kisebkeknek csináták” (11) –, mert továbbra is szűkebb körben, kisszámú résztvevővel valósult meg. A résztvevők meghívásos alapon érkeztek az adott házba, ahol a bált tartották. Ekkor a fiatalok már jártak a vasárnapi nagybálba, s előfordult, hogy hétköznapokon, rendkívüli alkalmakkor hívták össze a társaságot az aktuális szervezők. Például nagy esőzések idején, vagy az aratási időny zárásaképp. Az utóbbi esetében a falutól tíz kilométerre elterülő mezőgazdasági birtokon tartották, ahol időny munkásként dolgoztak az egyházaskérik a XX. században, már 14–15 éves koruktól. A szóbeli meghívás előrejelzi, hogy a lány és a fiú viszonya ekkor már komolyabbra fordult.

– Kisbálba csak azok möhettek, akiket möghíttak (2).

– Vót olyan, hogy kint a Majerba tortottunk kisbálat (5).

– Vótak házibálat is mindég. A lányok rëndözték az ilyen találkákat. Hívogattak, nem möhetött mindönki (11).

2. Bálok a párválasztás jegyében – nagybálok

A XX. század elején az 1869 lelket számláló településen (ma 200-nál kevesebb) a vasárnapi bálok alkalmával a tánctermekek zsúfolásig megteltek. A 30-as, 40-es években előfordult, hogy a falu mindkét működő kocsmájá-

ban egy időben tartották a bálakat. Ez időben a Döpó- és a Lárënc-kocsmá működött, majd a második világháborút követően felépült a Nagyterem a falu központjában, melyet bálteremnek készítettek elő. A táncmulatságokra belépőt szedtek, az összeg a zenekar kifizetésére és a működési költségek fedezésére szolgált. Az italfogyasztás a bálozó fiatalokra nem volt jellemző. Az egyik adatközlőm kifejtette: „Aki akart inni, az emönt a kocsmába” (3), vagyis az épület másik helyiségébe, az ivóba, esetleg a falu két kocsmájába, ha éppen a Nagyteremben volt a mulatság.

– Bálak vótak a nagyterömbe is, mög a Döpóba. Színpad is vót. Falusi zenészők vótak. Fizettük a belépőt, oszt abbú fizettek únekik, mög a karbitosnak. Húsvétkó vót bál vasárnap is mög hétfőn is. Mikó bekiabáták, hogy valcer, hát akkó jártuk, űk mög húztak valamit. A mars vót a zárás, olyan ropogós. Az utolsó nóta (2).

– A gardimamák kísérték a lányokat. Űtek a padon sorba végig, egy része alutt. Mind a lányok anyja vót. Az asszon mönt a lánnya a bálba, az embörök mög möntek a kocsmába, pityizátak. Vót belépődíj. Aki szötte a pézt, az fizette a zenészőket. Ott nem mérték az italt (3).

– Mindön vasárnap vótak a bálak. Délután kezdődött, oszt éccakáig tartott (4).

– 14-15 évesen mán lehetött mönni a bálba. Ha az anyja nem ért rá, akkó rábízta másra a lányát. A Borcsa néni vót a gardimamánk. Az a barátnőm szüléje (7).

– Vótak gardimamák is. Űgy aluttak, maj lëbuktak. Az én anyám nem járt, hanem a szomszédasszonnya jártam. Végig ott vótunk, mikó a marsot húzták, möntünk haza (8).

– Alig vártuk, hogy vasárnap lögyön. Élő zene vót, még csak Lárënc bírta mindön vasárnap, mög mikó nagyobb ünnep vót, így húsvét mög állami ünnep (10).

– Tíz óráig tartott, de akkó mán mindönki pucót hazafele, me másnap vót dolog. Ott ismerköttünk mög mindëg, mög, mikó sétátunk az utcán (11).

– Mikó Lárënc ekezte mög a Pozsár a nótákat húzni, két lán összekapaszkodott azokbú, akinek nem vót még legényne. Aztán mink legényök válogattunk, hogy tē melyiket akarod, én melyiket. Összebeszétünk, oszt lëkértük űket egymástú. Ha lëát a zene, a lánnak lë köllött úni az anyja mellé. Nem vót ott, hogy maj beszéget a fiúva. Mikó mögkezdődött a zene, a legényök möntek, oszt kérték fő űket (11).

– Gardimamák nekü nem is vót bál. Űdögétek, oszt nézték, hogy kik hogy táncónak. A végén vót nőválasz is, a zenészők kijabáták. Alig vártuk mink a bálakat (12).

A bálokon a nőválasz a legényeknek és a lányoknak, de főképp a táncparkett körül üldögélő asszonyközönségnek az egyik legkedveltebb és legjobban várt mozzanata volt. Amikor a zenészek bekiáltottak a mulatozók közé – „nőválasz!” –, a lányok aktuális táncpartnerüket elengedve (táncba híváskor senkit sem utasíthattak vissza, hiszen aki így tesz, szégyenbe hozza magát, és elüldözi a további esetleges kérőket) igyekeztek a már korábban kiszemelt fiút „felkérni”. A leány bátortalanul közelített választottja felé, annak ellenére, hogy a kikoszarazástól nem kellett tartania, hiszen az est folyamán korábban táncoltak már együtt, és szemkontaktussal jelezték, hogy nem közömbös számukra a fiú. Az óvó édesanya – adatközlőim többségének elbeszélései ellenére – nem aludt mindig. Figyelte a mulatozókat, és a gardemamákkal igencsak kibeszélte a legényeket, s ezáltal tudomást szerzett múltjukról, szándékukról és tisztességességükről, ráadásul, mivel kis településről van szó, ismerte szüleiket és vagyoni helyzetüket is. Ezen információk tudatában pedig megállapíthatta, hogy gyermekéhez való-e annak választottja, és a bál végeztével, ha a legény azzal a szándékkal, hogy „leányát szívesen hazakísérné”, hozzá fordulna, nyugodtan felel majd neki igennel vagy nemmel.

– Mikó möntek széjje, mikó vége fele járt a bál, a Lárënc ekiabáta magát, hogy nőválasz. Akkó a lánnak, akinek tetszött a legén, főkértte. Még táncótak, a legén mögkérdözte a lántú, de azok nem merték ám rámondani, me köllött, hogy tudja az anyyuk. Ha a gardimamának nem tetszött a legén, akit a lán főkért, akkó kapott [értsd lehordta]. Mikó möntek haza, akkó mán az annya tutta, hogy kive akar a lán kezdeni, oszt nem engedte. A nőválasz az sokat elárút. Mikó kiértünk az utcára, akkó rëndösen el is kűdte a legént: eredjé té haza, fiam, nem kő nekünk kísérő, vagy: gyere tē csak énelem haza, nem legényözünk. Ha mög tetszött a legén, akkó fopták is űket, még jobban, mint a lányok (11).

A nőválasz általában a táncmulatság végén, közvetlenül a marsot, az utolsó nótát megelőző néhány percben történt. A marsot vagy menettáncot Egyházaskéren a mulatozók hazaküldése, a mulatság zárása céljából játszották a zenészek.

3. A lány hazakísérése

Mint említették adatközlőim, a nőválasz sokat elárult a lány szándékairól, és e fontos mozzanat befolyásolta az est további kimenetelét is, hiszen ha az édesanya rábólintott, akkor a legény hazakísérhette a nőválasz alatt megtáncoltatott partnert. Hazafelé tartva továbbra is a közösség hagyományaihoz kellett igazodni.

– Mikó möntek hazafele, akkó a gardimama elő mönt, me ha űk hátú möntek, hát ott jobban bírtak ölelközni. De vót, aki előretötte a lánt, hogy lesse, miccsinál a legénnye (4).

– Még újoncok vótak a fiatalok, addig a gardimama mindég hátú mönt, a gyerököknek köllött elő mönni. Mikó mög öregebbek vótak, akkó a gardimama mönt elő, akkó mán szabadabbak vótak (11).

4. Búcsú a kapuban

Az est utolsó mozzanata az elbúcsúzás. Amikor a lány házához érkeztek, rendszerint a gardemama bement a házba, ezzel néhány „nyugodt” percet hagyott a fiataloknak.

– A kapuba mögát a legén, ott maratt a lánnya, a mama mög kiszót, hogy „de nē sokáig!” (3).

– Mikó hazaértek, vót, akit bezavart az apja, ha nem tetszött neki a legény. De kinmaradhatott kicsit (4).

– Beszégettünk a kapuba. Nem lestek, énbennem mögbíztak. De vót, akit lestek (8).

5. Séta

A véletlenszerű és az egyeztetett (erre lehetőség a fenti pontokba foglalt mozzanatok idején) napközbeni találkozások alkalmával is mélyülhettek a kapcsolatok. Ilyenkor történtek a meghívások a kisbálba, a következő napi találkozás egyeztetése stb. Megfelelő alkalmak voltak a sétára, ha a lányt vízért küldték az artézi kúthoz, boltba vagy rokonaihoz. Ha a legény tudomást szerzett a lány úti céljáról, mellé szegődött.

– Hétköznaponkét, mikó legényök vótunk, möntünk sétáni. Mindig a nagylányokat lestük, akikke akartunk tanákozni. Akkó később mán lēbeszētük velük, hogy most itt tanákozunk, vagy ott tanákozunk. Vót itt ártézi kút, vót amott az állomás fele is, együtt möntünk vízé. Ha jelözte, hogy gyüvök előtte nap, akkó odacsapódtam mellé, oszt kicsit beszégettünk (12).

6. Bekéredzkedés

Amikor kapcsolatuk komolyabbra fordult, vagyis már 2-3 havi bálozás, hazakísérés és séta volt mögöttük, a fiatalok úgy vélték, itt az ideje – „az a szokás” (1) –, hogy többet találkozzanak. A lányhoz járás időszaka következett, melyet azonban megelőzött egy, a legény vagy legényke számára igen kellemetlen lépés, a bekéredzkedés, mely során megtudakolja a lány szüleitől, hogy befogadnák-e őt otthonukba gyermekük udvarlójaként. A szülők szava volt a döntő, s ha ők ellenezték a fiatalok kapcsolatát, bármikor véget vethettek viszonyuknak. Ha a bekéredzkedésre igenlő választ

kapott a legény, az nagy előrelépést jelentett a továbbiakra nézve. Bár ennél a fázisnál az elutasító válasz nem minden esetben jelentette a kapcsolat végét. Előfordult, hogy a szülők korainak tartották a lányhoz járást, mert még nem ismerték ki a legényt és szándékait.

– Az apát mög köllött tisztóni, hogy mögkérdozi a legény, hogy udvaróhat-ë a lányának. Oszt ha az mögengedte, akkó möhetött hozzájuk (1).

– Mikó komolyra fordút, akkó mán bekérecködhetött. Az apátú vagy anyátú köllött mögkérdozni (4).

– Andrásom az én anyámtú kérdozte mög, hogy begyühet-ë. Anyám mögkérdozte apámtú, oszt az aszonta, hogy jó van, gyühet (5).

– A legén mögbeszéte a lánnya, mikó mán komolyra kerút a sor, aztán mögkérdozte az anyát. Nagyobbrészt az vót a mögmondható. Az apja a lánnak nem olyan sokat törödött vele, me tutta ű is, hogy annak idejin hogy vót (12).

Bizonyos esetekben a lány saját feladatának érezte, hogy egyeztessen szüleivel a bekéredzkedésről.

– A lánnak előre e köllött ründözze az annyáva: hogy édösanyám, hát begyünne a Jóska vagy a Pista. Ha annak nem tetszött, akkó aszonta: nem löhet, van még erre idő (11).

7. Lányhoz járás

A bekéredzkedést követően a legény a kedveséhez hetente egyszer mehetett, kizárólag szombaton. Az együtt töltött idő múlásával a szülők engedélyezték a lányhoz járást kedden és csütörtökön. Amikor már heti háromszor találkozhattak, a legény a vasárnapi bál előtt elmehetett a lányhoz, s elkísérhette őt és édesanyját a bálba. Azt a fiút, aki nem tartotta be a lányhoz járás szabályait, például másik napon ment vendégségbe, nem engedték be a házba, és a háziak különféle szimbólumokkal jelezték, hogy többé nem kívánatos személy a családban. A munkaszezon idején a lányhoz járás csak szombaton volt lehetséges, vagy csupán a bál napján, hiszen a fiúk és a lányok egész héten dolgoztak. „Mikó gyütt fő a nap, akkó mán osztották ki a munkát, mikó mög mönt lé, akkó köllött befejezni, oszt hazamönni.” A vendégség időtartamát is szabályozták.

– Szombaton, vasárnap mög csütörtökön. De péntökön sëmmi esetre së, me aki péntökön mönt a nagylánhon, annak fokhajmát töttek a zsebibe. Kikosarazták, me nem értötte mög, hogy a lányos este az a másik három nap. Tudta ezt mindönki, de aki odakötötte magát másik napon is a lányos házhoz, akkó nem engedték be, hanem kimönt az anyuka, csak kilapút, oszt beletötte a zsebibe a fokhagymát, oszt többet oda mönni neki nem vót szabad, me nem tartotta be a tisztösségöt (1).

– Munkába mög vót az beszéve, hogy szombaton nem tanákozunk, hanem maj vasárnap. Me aznap nem dógoztak, aznap mindön áldott lélöknek a templomba köllött mönni aratásba is. Este mönt el, oszt ott vót 8-9 óráig. Tovább szó sē lehetött rulla. Akkó mindannyian ott útek a szobába, oszt beszélgettek. Mikó kikísérte a lány, akkó vótak együtt (értsd: kettesben) (1).

– Csak keddön, csütörtökön mög szombaton vót szabad a lánhon járn. Akkó sē vót szabad mindég, csak ha mán úgy vót, hogy jobban együtt vannak. Mindig aszonták, mikó tél vót is, hogy nyóc órakkó amelyik nem mén el, az nem röndös mán. Nem minállunk, hanem régebben (2).

– A legén szombat, vasárnap möhetött csak. Dógoztunk röggerű estig. Akkó értünk rá (7).

– Vasárnap a legén mönt a lányos házhon, oszt onnan möntek a bálba. Mikó mán egyezött az annya vele. De mönt az annya is velük (11).

– Ha még csak keztek, akkó csak szombaton. Amikó mán komolyabban vótak, akkó mönt keddön is, csütörtökön mög szombaton. Vasárnap mög emönt érte a bál előtt (12).

Ha a legény szabályt szegett, vagy csupán megváltozott róla a szülők véleménye, és el akarták küldeni, igyekeztek azt óvatosan a tudtára adni, mert ha őt megsértették, a legtöbb esetben a lányuk sorsa rosszul végződött. A férfi bosszút akart állni, nem törődött többé semmivel.

– Ha a fiút kiütáták, akkó az be akarta csapni a lánt, oszt ilyenökbü löttek a mögesött lányok. Az ilyen fiúknak möggyűlőtték, oszt mögkrétázták a hátát, oszt sēnki sē akart vele. Aztán abba a faluba nem kapott lánt, mög ha köze vót a másik falu, oszt emönt a híre, akkó még ott sē. Az olyan mögmaradt öreglegénynek (1).

8. Kikísérés

A 4. fázistól annyiban tér el a kikísérés mozzanata, hogy itt már nagyobb szabadságot, kissé több időt kapott a két fiatal arra, hogy a kapuban elbúcsúzzanak egymástól. Ellenben még ennél a lépésnél sem beszélhetünk nyugodt együttlétről – kivételekről az engedékeny gardemamak kapcsán beszélhetünk. Az édesanya óvó intézkedései ideális esetben a lány megszületésétől a házasságkötéséig tartottak.

– Mikó a lán kikísérte a fiút, az annya ki-be járkát. Kimönt pisáni, bemönt kakáni. Az én anyám példájú kinyitotta az ablakot, oszt fület. Ha nyafogtattad a lányát, akkó odaszót, hogy lassabban. Az embörnek nem vót kötelessége figyelni erre. Az asszony vót a felelős a lányé. Az apa jobban a fiút irányította, aztat okosította (1).

– Vót olyan is, hogy az annyát mögcsalta [értsd becsapta]. Abbú lött a mögesött lány, me akkó még nem tudták epucóni, me ha véletlenü epucóta, akkó vallószínü, hogy belehalt a nagylán⁸ (1).

– A lánynak szabad vót kikisézni. De nem vót szabad sokáig, me akkó kopogtatták mán az ablakot, hogy „befe, me mögfázó”; „Ilonka, befele”. Ott a sütétbe azé lopva szabad vót ezt-azt. Mögöleni, mögcsókóni (2).

A párválasztás szempontjai

Endogámia

Más falvakkal kapcsolatban az endogámia⁹ ismeretes volt Egyházaskéren, a település utcái tekintetében viszont nem. Annak ellenére, hogy a szülők szemében előnyben részesültek a szomszédságok gyermekei, hiszen jobban ismerték őket, kevés adatot sikerült feltárni az egy utcabéli fiatalok házasságáról. A falubeliek igen ritkán vettek részt más települések báljain, nagyobb ünnepein, így ismerkedési alkalmakra vidéki lányokkal és fiúkkal nem volt lehetőség. Egyik legkedvesebb adatközlőm szavai e kérdéskörben a következők:

– A vérbicaiak azok vérbicaiakhon möntek hozzá. Mán aztán később gyütt az, hogy inkább csak në vérbicai lögyön, hanem vidéki. Neköm mindég mondák gyerőkkoromban is, hogy „ha a faluba tanász lószart, akkó në mönjë e vidékre tehénszaré”, így monták. Kint űtek az öregaszonyok az utcán, oszt kibeszéték azt, aki emönt, mög ezt a mondást is hozzátötték (2).

A gyűjtőmunka során sokat hallottam vidéki fiatalok jelenlétéről az egyházaskéri bálban, azonban az a tény, hogy kevés verbicait vittek el, és alig néhány leány költözött a településünkre, annak tudható be, hogy a falubeliek nevelésükből adódóan egymást többre tartották a vidékieknél. Erről volt szó az iménti megnyilatkozásban is. Általában megtűrték a szomszédos települések fiataljait az egyházaskéri bálokban. Adatközlőim csak néhány esetről tudnak, amikor a helyiek összefogtak a vidékiek eltávolítása céljából. Ami pedig külön jelentős volt számomra, hogy a lányok is közbeavatkoztak.

– Veszeködtek a vérbicaiak is, ha vidéki gyütt, akkó azt biztos mögverték. Nem tűrték űket, me egyik së tudott táncóni. A lányok së tűrték a vidéki

⁸ A terhességmegszakításról bővebben a *Híd* 2013. júliusi–augusztusi számában. 2013. 136.

⁹ „A szegedi népet az endogámia jellemezte...” – írja Bálint Sándor (1968. 147). A szegedi kirajzáskor Egyházaskér területére települt falualapítók leszármazottai sokáig megtartották ezt a szokást.

lányokat, möggombostúzták őket. Az öregebb lányok csináták. Mikó két lány össze vót kapaszkodva, oszt táncót a többi közt, akkó beleszúrt amabba. Me ugyë, ha gyütt egy vidéki lán, aztat mingyá jobban körüdongták a férfiak (2).

A vagyon szerepe

A vagyon igen nagy szerepet játszott a párválasztásban a szülők részéről, hiszen akinek sikerült nagyobb jövedelmet megvalósítania, igyekezett egyben is tartani azt, sőt gyarapítani a gyermekéhez adott, anyagi szempontból hozzájuk hasonló falubeli legénnyel, lánnyal. „Nem a gyerökök házasodnak, hanem a két vagyon” (1). Az érzelmeiket másodlagosnak tartották, gyakran a szülők döntöttek gyermekük párjáról. Az eljegyzéshez érve megbizonyosodhatunk majd arról, hogy a családok hozományként csupán a legvégső esetben adtak földterületet lányaik mellé, hiszen azzal csökkent a legnagyobb mértékben a családi vagyon. Főként a múlt században a nagycsaládosok esetében fordult elő, hogy nagybirtokos nemzedék vált kisbirtokossá birtokaik feldarabolása és szétesztása által.

– Olyan is vót, hogy még a legén katona vót, a szülők kiválasztották azt a lánt, akit jónak láttak. Figyettek messzirű, hogy az nagyon jó viselkedik, nem szögény, oszt épp a fiukhon való. Mire hazaért a katonaságú, a fiúhon is csatóták, oszt leütötték, -verték az életöt azé gyütt (1).

– Olyan is vót, hogy a fiú szülei nem engedték, hogy összegyűjjön a lánna, me az nagyon szögén vót. Szétmarták őket. A lánt ejavasóták egy gazdag öreglegénnek (1).

– Ha a legény nem tetszött, me sokszó vót, hogy nézték a vagyonát. A gazdag nem möhetött a szögénhön (7).

A bátrabbak, a „nagyon szerelmesek” lányszöktetéshez folyamodtak.

Vallási ellentétek

Egyházaskéren római katolikusok és reformátusok éltek. Az emberek nem tettek különbséget vallásuk szempontjából egymás között. Ha más felekezetből házasodott a két fél, akkor megegyezés alapján döntöttek gyermekeik vallásáról, a templomi esküvő kiválasztásáról. „A polgári házasságról szóló törvény arról az esetről is intézkedett, hogy ha a házasulandó felek a törvényesen elismert különböző vallásfelekezetekhez tartoznak, a házasságuk megkötése előtt megegyezhetnek, hogy gyermekeik az apa vagy az anya vallását kövessék. A megegyezés azonban csak akkor volt érvényes, ha a királyi közjegyző, főszolgabíró előtt jött létre. A megállapodást később csakis abban az esetben változtathatták meg, ha az egyik házastárs áttért a másik házastárs vallására, és ezáltal a házasság egyvallásúak házasságává vált” (14).

Ma már csak három református család él a településen, a vegyes házasságok ezen formájára pedig csupán egy példát találtam.

– Mikó összegyűttünk, anyám nem engedte, hogy átmönjek a réformátus vallásra, me akkó apám vallását is mögtagadnám. Az a szabály, hogy réformátus mög katolikus összekerúhet, de az egyiknek engedni kő, hogy melyik vallású lösz a gyerök (1).

A párválasztásnál a jövődöbeli személyes tulajdonságai is számításba jöttek: egészsége, munkabírása, szorgalma, józansága (férfinál), erkölcsőség (nőnél). Külső megjelenése is: mennyiben felel meg a helyben kialakult elvárásoknak.¹⁰

A lányok házasságjölő műveletei

A lányok a házasságjölő műveleteket főként nagyszüleiktől tanulták. A gyermek már egészen kicsi korától a vallási ünnepek és a hozzájuk fűződő szokások tisztelete révén részt vesz az ünnepkörhöz kapcsolódó hagyományok ápolásában, majd ahogy a lányka növekszik – bálba jár, esetleg már hódolója is van – egyre jobban kezdni érdekelni jövője, férje.¹¹ Hallottam néhány történetet arról is, hogy kártyajöshöz fordultak a fiatalok, hogy megtudják, elveszi-e őket a kedvesük.

A fennmaradt és begyűjtött házasságjölő szokások az alábbiak voltak Egyházaskéren:

Luca-napi jóslás

– Lucacédulák vótak. Mindögyikre ráírtak egy nevet. Mindönnap bedobtak egyet a tűzbe. Ami maratt karácsonyra, olyan nevű lösz a zura vagy a felesége (2).

– Lucapogácsába is neveket írtak, belegyugdosták a pogácsába, amelyet kivötte oszt mögötte, avva akkó össze fog gyünni (2).

– Csinátunk cédulákat. Írtunk 13 nevet. Mindig egyet elégettünk. De nem olyan nevű lött az ényim (7).

Karácsony böjti jóslás

– Vót a faluba a mese, hogy karácsony büjtin, mikó kifőzik a mákos tész-tát, oszt mikó még nincs lémákozva, kiszalatsz egy marék tész-táva az utcára. Amilyen nevű emböört látsz, olyan nevű lösz a párod. Az én anyám mögkapta a tész-taszűröt mindönöstü, oszt kivitte az utcára. Látott egy Gyurka nevű csúnya öregemböört, oszt aszonta, ú nem is mén sosé férhön, ha ilyen ura lösz. Szülém mög közbe szidta, hogy hun ösz a fene a tész-táva (1).

¹⁰ Dömötör Tekla, Hoppál Mihály, *Magyar Néprajz VII.* 1990. 43.

¹¹ Többnyire a lányok tettek kísérletet a jövőjük megtudakolására, hiszen kiszolgáltattott helyzetükben nemigen volt lehetőségük férjük választására: „Amit isten ád.”

– Aszonták, hogy mikó anyja csináli a mákos tésztát, keveri össze, akkó szaladjunk oda, në is szójunk hozzá, csak vögyünk ki egy kicsit, oszt ögyük, oszt mönjünk ki közbe a zútcára. Vörös Pista sógor gyüött hazafelé Györmajorbú¹², oszt ütöt láttam mög. Más nem nagyon gyüött arrú, me hát ugye tél vót, karácsony búttye. Oszt látod, Pista lött az uram. Pedig akkó aszontam, hogy na mondom, ebbú nem lössz sémmit sè (6).

– Karácson búttjin főzték ki a galuskát, oszt ami legelősző főgyüött a tetejire, az lösz az ura. Me mindbe vót cédula (7).

– A templomba a szentöltvízbe a mákos tésztát is beledobták. Luca után mindig ki köllött pucóni. Mit tudom én, micsinátak, de én ott takarítottam lánkoromba, oszt mindig tele vót (4).

Kártyavetés

– Vót a Császár Irma nénijék tanyája. Ehányta a kártyát, èccő egy aszszon lémönt ehányatni, hogy a szerelme evöszi-è vagy nem (4).

– Neköm aszonta, hogy „tudja-è, hogy magának félárva ura lösz, de soha nem lösz családja. Lopjon valakitű egy gyerököt, me maga ilyen szép barna hajú kék szömű”. Oszt igaz lött mind. Gyerökünk mög nem lött (6).

– Vót kint a tanyán egy javasasszon. Irma néni. Mink a Rózsiva mindön nap kijártunk. Ott mink főtakarítottunk, ű mög ehánta a kártyát. De mink mindönnap akartuk, egyre azt mondogatta, hogy nem érvényös az mindönnap. De mikó hánta, mindig azt hánta, hogy félárva lösz az uram. Az begyüött. Kártyát hánt, mög amit látott a kártyábú (7).

A házasságkötés szokásköre

A házasságkötésben minden szokás és szabály felett állt a közeli rokonok házasságának tilalma. „A negyedik, ötödik unokatestvérre mán lehet összegyünni. A harmadikig tartsák a rokonságot” – számol be egyik adatközlőm az általánosan elfogadott és betartott szabályszerűségről. Ennek áthágásáról keveset hallani Egyházaskéren.

Lányszöktetés

Az adatközlőim ekképpen magyarázták a házasságkötés ezen formáját:

– Az én anyámat azt úgy uskucsíták e. Az olyan, hogy hazaviszi a legén, beér, oszt aszongya: Jó estét, hoztam az asszont (8).

Lányszöktetésre többnyire minden adatközlőm emlékezett. Általában két esetben fordult elő, hogy a házasságkötés szokáskörének ezt a módját választották: ha a házasulandó felek szülei nem rendelkeztek a lakodalmi ünnepszög megrendezéséhez elegendő pénzüsszeggel, akkor közös meg-

¹² Győr(gy)major Léderer György birtoka volt. Az 1900-as évek elején épült az Aranka mentén. Böngyik–Bogdán–Fehér: *Egyházaskér monográfiája*. 1999. 50.

egyezőssel¹³, illetve, ha a fiatalok szülei nem hagyták jóvá a románcukat, akkor a fiatalok titokban, az apai tilalom ellenére vitték véghez a szokás-cselekményt.

– Bálba jártunk mindön vasárnap. Az egyik lányát evitték. A legén úgy szöktette mög. Nem tetszött, és nem akarta, hogy az ő lánnya mönjön hozzá (3).

– Akkó úgy monták, hogy eluszkucsít. Mink is 52-be. Möntünk mink a bálba, oszt aztán nem möntem haza, hanem emöntem, oszt kész. Aztán gyüttek édöspálinkára.¹⁴ Az én anyám mán akkó öreg asszon vót, nem kísért engöm bálba (9).

Abban az esetben, ha a fenti körülmények és az érintettek mindkét feltételnek megfeleltek, a lányszöktetést a berukkolás és a lakodalomszervezésre alkalmatlan évszak egybeesése okán is véghezvihették.

– Hazaállított, ha tél vót, oszt nem bírtak lakodalmat csináni, oszt ott is szorút mán a helyzet, hogy férhön köllött mönni, me berukkótak, vagy me terhös vót mán (8).

Háztűznézőben

A település lakosai ismerték egymást. Ha a fiatalok nem is, a szülők igen, és ez persze akkoriban elegendő volt. Háztűznézőbe a század elején még jártak néhányan, de ahogy csökkent a lakosság létszáma, úgy veszett ki a szokás is. Csupán néhány visszaemlékező maradt, egy-két humorosabb kedvű fiatal, akik az ötvenes években felelevenítették a hagyományt. A háztűznézés célja a lányos ház vagyoni állapotának feltérképezése volt. Általában a házasulandó legény édesapja, keresztapja, keresztanyja kíséretében indult háztűznézőbe.

– Háztűznézőbe nagyon nem jártak Vérbicán, me régön is ismerte a falu a falusi lánt. Jobbadán vidékre möntek háztűznézőbe (1).

– Möntek régön lánkéőbe. Azt sē tudták, hogy kihön, csak möntek. Tutták, hogy hun van lány, oszt möntek oda. Osz nem baj, ha lēmönták, gyerünk a másik helyre. Möntek, mint a kőringyálók. Ez még a harmincas évekbe vót. Dezső sógor úgy tudta, me az kántor vót. Aszongya, hogy ezök úgy möntek, hogy beszótak az ablakon: Bikhatnék-ē a kentők lánya? Nem így vót ez, csak sógor monta (3).

– Beszótak az ablakon, hogy bemöhetnek-ē a gügyűk? Ha aszonták, hogy nem eladó a lány, nem is möntek be (3).

¹³ Párhuzama a valkói lakodalomleírásban, Nagy Jenő, 1943. 3–4. 3.

¹⁴ A cukros vagy mézes pálinka a fiatal párra váró édes életet szimbolizálja. Párhuzama uo.

– Meséték, hogy valamikó történt olyan is, hogy nézték, hun van eladó lán. Me valamikó hét-nyóc család is vót egy házba. Oszt mögtörtént, hogy előtte sosë nem is látták egymást a fiatalok. Csak amikó odamöntek, oszt mögkérték a szülőtű (7).

– Húsvéthétfőn mög mán együttek locsózkodni az öreg is mög a fia is. Mán kísérgette. Én hallottam, hogy több helyre is emönt az öreg. Így a vagyont is főmérte, hogy kit vögyön e a gyerök. Édösapám mönt az öreg után az istálóba: Mit akarsz itt, még mögrontasz valamit. Me akkó télleg a rontásra is főfigyetek (8).

Eljegyzés, leánykérés

Az eljegyzést előre megbeszélt időpontban tartották. A legény feladata volt „egy lányos este” alkalmával bejelenteni a lány szüleinél eljegyzési szándékát, és meghatározni annak dátumát. Bizonyos esetekben a lány közvetítő szerepet töltött be, és ő tolmácsolta szüleinek leendő párja bejelentését.

– Űtünk a patkán, mint a szénátorok, fiatal gyerökök vótunk, eszünk së vót rëndös. Hát mán biztos álmosak is vótak anyámék, ëccő aszongya édösanyám: Feri, té akarsz valamit mondani? Tutták úk, hogy më ül ott. Oszt monta, hogy akari, hogy lögyön ejegyzés (8).

– Előre mögbeszéték mán a lány mög a legény, hogy mostan hogy csinájjuk, hun tanákozzunk, mikó lösz az ejegyzés (11).

Az eljegyzésre nem családostul jártak. Csupán a legény, az édesanya vagy az édesapja és a „gügyű”¹⁵ (aki rendszerint a násznagyné, ő kérte meg a lányt a szüleitől¹⁶) ment a lányos házhoz lánykéréskor. Az ünnep alkalmával megtárgyalták a lakodalom időpontját, a hozományt. Nem volt szokás ebédrel várni az érkezőket még a gazdagabb családoknál sem. A későbbiekben az eljegyzést csupán a hagyományápolás végett tartották meg. Általában a két család már mindent megbeszélt.

– Az uram gyütt, Kati néni gyütt, az vót a gügyű¹⁷ asszon, mög anyósom. Sütöttünk egy tepszi kalácsot. Apó mög hozott egy liter bort áldomásnak. Kati néni vót a násznagyné, az monta a verset¹⁸ (1).

¹⁵ Párhuzama: Hegedűs L. 1942. 1–2. 31.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Párhuzama: Bálint S. 1968. 147.

¹⁸ „Nekünk van egy páratlan galambunk, annak a párja valahun itten tanyáskodik, mink eddig azt a páratlan galambot kerestük, de most tán rátanátunk.” Válasz: „Minekünk sémmink nincs, csak ez az egy lányunk” – válaszóta a lány anyja. A régi háztűznéző hagyományból merítették. Az eljegyzés alkalmával inkább szórakoztató szerep volt. Muzslyai változata: „Én látom a pajta tetején a galambot: párossával öszi az a búzát. Az öregök is aszonták, hogy: páros ökör, páros ló, páros élet a legjobb!” A válasz a siralomanya részéről: „Az a, egy kúdsbul kettől!” Nagy János, 1934. I. 7. 3.

– Mönnek a lánhon: Az egyik a legén kíséretibű, legtöbbsző ilyen nagyszájú asszon¹⁹ csináta, kinyitotta a kemönce száját, oszt benézött. Ha tiszta a kemönce szája, akkó a lányod is rönödbe van. Ahun csúnya vót a kemönce szája, ott nem vitték el a lánt²⁰ (1).

– Eljegyzést mögbeszéték előre, hogy melyik napra lösz. Mög vót beszéve, hogy mikóra akarjuk a lakodalmat (2).

– Körösztanña, az annya mög a gyerök. Nem montak nagyon sëmmit, mikó odaértek. Egy sütemén várta őket. A komasszon emonta, hogy gyüttek lánkérböbe, de mög vót mán beszéve előre mindön. Az ejegyzésön mögbeszéték, hogy mikó lösz a lakodalom. Három héttü nemigen vót hamarább, me a templomba e köllött mönni, mög háromszó a pap möghirdette, hogy ez mög ez jegyössek (3).

– Nálunk möglött eljegyzés napján mán beszéve, hogy mikó lösz. Januárba vót az ejegyzés, oszt augusztusba lakodalom. Köllött készüni birkákat, mindönt, oszt nem vót annyi pénz, hogy éccöre. A másik mög, hogy a sátort is mán télön lë köllött foglalni, me akkó mindön szombatra mögvót mán (7).

– Ejegyzés mög vót előre beszéve. Gyüttek körösztanñamék is mihozzánk. Aztán mög az uramék gyüttek keresni a fehér galambot. Nem tudom mán emondani a verset, csak azt tudom, hogy én galamb vótam. Vagy Feri bácsi vót a galamb, aki a párját kereste. Én e vótam bújva a tisztaszobába. Mikó mögbeszéték, akkó kigyühettem. A násznagy kérdözgette a menyasszonyos násznagyot, hogy hun a galamb. Mutogattak itt mindönre (8).

– Én be is möntem éppen, a komasszonyék möggyüttek, az ejegyzésön mögbeszéték, hogy újkó²¹ lösz a lakodalom. Vót, amikó még évek is emútak, mire lött. Vót szöllösse mindönkinek (9).

Jegyajándék

A század eleji visszaemlékezésből kiderül, hogy akkoriban nem volt szokás jegygyűrűt ajándékozni. A lány kendővel²², jegykendővel ajándékozta meg kedvesét, míg a leendő vőlegény nem ajándékozott.

¹⁹ „Lánykérböbe rendszerint az örömanya és valami jó nyelves nagynéni vagy sógorasszony indul.” Nagy János, 1934. I. 7. 3.

²⁰ A családfő piszkafát vitt magával, a lányos háznál a szabad tűzhelyhez ment és megpiszkálta a tüzet, majd ezt követően tudatta a ház népével jövetelük célját. Bóna Júlia Harasztiban gyűjtött tanulmányából, 1954. 374.

²¹ Lakodalmat régen csak újságkor, holdújuláskor ültek, hogy a hold módjára a fiatal pár is gyarapodjék. Bálint S. 1968. 148.

²² Hegedűs L. 1942. 1–2. 31.

– Mikó mögkérték a lán kezit, elejibe még régön még kendőt²³ adott neki. Ha véletlen összevesztek, oszt szétmöntek, a fiú kettőbe hasította a jegykendőt. Arra aszonták, hogy az a kapca a csizmába. Ha nem marattak szét, akkó mög mindön ünnepkó azt a kendőt köllött a lánnak a templomba mönéskó a fejire kötni, me az vót a jegykendője, oszt az nagy tisztöletbe vót. Emlékszök, hogy milyen szépek vótak azok a fiatalasszonyok. Gyerök még nem tud úgy imátkozni, hát én is gyönyörköttem a virágos kendőkbe (1).

– Az én anyámnak, mikó möghalt, még mögvót a jegykendője. Az vót a kérése, hogy ű ha möghal, tögyük oda hozzá a kendőt, me ű vinni akarja magáva (1).

– Régebben vótak jegykendők. Kivarta a lán. Anyám tudott szépen varni (9).

Az eljegyzési gyűrűvel egy időben jelentek meg az eljegyzési dobozok és a további ajándékok az ötvenes években. Az eljegyzés végén gyűrűt húzott a legény kedvese ujjára, míg a lány az eljegyzési dobozzal ajándékozta meg a fiút, amelybe néhány kendőt, zsebkendőt csomagolt a jövődöbeli ara, ezzel tisztelegve a régi hagyománynak.

– Én gyűrűt kaptam, mög attam zsebkendőket mög egy fejre való kendőt egy kutiba. Még most is mögvan az a virágos kuti 64 év után. Egy rózsaszín szallaga be vót kötve. A tetejin vót egy mögszárított piros rózsá, egy rózsabimbó vót pirosba. Kínlódtam egy hétig a rózsabimbókka, mire sikerűt egyet lépésöni paraszas vasalóva. De sok rózsabimbóba kerűt a mi lakodalmunk... (1).

– Az én időmbe mán gyűrű vót. Mög jegykendő, egy dobozba vót kendő mög egy-két zsebkendő, oszt kész. Amikó az ejegyzésön mögvót, hogy lehet, akkó elővötte a gyűrűt, oszt főhúzta az ujjára, és aztán hordozta, hogy lássa mindönki, hogy mán foglalt (3).

– Mikó menyaszony, akkó jobb kezín, utánna mög a bal kezín. Aki még csak ejegyzött vót, az a jobb kezín horta a lakodalomig (4).

– Mikó ejegyzés vót, akkó gyűrűt kaptam. Mög egy pár mönyecskepapucsot is (5).

– Zsebkendő is vót a dobozba. Kendők. A völegényingöt is a lán vötte. Akkó ejegyzéskö adta oda (8).

– Ejegyzési láda. Ez vót az ejegyzési zálog. Ezt ha mán odaatták a völegénnek, akkó mán biztosítva vót, hogy a menyasszon az üvé. A zsebibbe a zsebkendőt én akkó attam, amit az öltönybe tött (8).

Hozomány

Minden édesapa igyekezett stafíringot²⁴ biztosítani leányának. Éveken át takarékoskodott a lakodalomra és a hozományra.

– Tehenet, földet, pézt. Amit bírt adni a lány mellé. Úgy kérdozték, hogy mi lösz a möring? Az vót az ajándék. Nem írták lè a möringot, hanem elég vót a szent szó. „Kezet rá, komám”, összecapták a kezüket, oszt kész. Itt a szomszéd mikó férhön atta azt a hat lányát, mindnyájinak adott egy hátas csikót (1).

– A fiús apának nem köllött adni sëmmit, csak a lányos apának a lán mellé. Ha a lán möghalt pár év múva, akkó az nem járt vissza, előrköte a család. Az az emböré vót, me ũ kapta a zasszon mellé pótléknak. De a babát fő köllött, hogy nevejjék, oszt ha új asszont vött el, akkó is az üvé vót, neveni köllött (1).

– Hálószobabútort, négy hokedlit mög egy asztalt kaptam én a szüleimtű. Szögényök vótunk, de azé kaptunk hozománt (6).

– A szobabútort mögvót, hogy a lányos szülönek azt kő biztosítani. Tollneműn iparkodtak, me más sëmmink nem vót, de valamit köllött, hogy mégis az életnek ebocsássák (7).

– Két dunna, négy vagy két párna vót a stafíring (11).

Jegyben járás

Az eljegyzést követő héten a jegyben járók életében a beiratkozás időszaka következett a templomban és a hivatalban. „Mukrinba vótunk iratkozni, me ott vót a paplak. Vonatta möntük e, visszafele mög gyüttünk gyalog” (1). „Akkoriban még kötelező volt az ún. kihirdetés. Az anyakönyvvezető Feketetőről elküldött Egyházaskérre egy okmányt a házasulandó felek adataival és a felhívással, mely szerint ha valakinek »a nevezett házasulókra vonatkozó valamely törvényes akadályról vagy a szabad beleegyezést kizáró körülményről tudomásuk van«, jelentsék azt be az anyakönyvvezetőnek vagy a »kifüggesztési helyi községi elöljáróságának«, azaz Egyházaskéren a bírónak. Két hétig volt a hirdetőtáblán az okmány, majd utána írásban rögzítették, hogy volt-e a felhívásra bármilyen bejelentés. 1936-ban lett önálló anyakönyv-vezetői körzet Egyházaskér. Ettől az időtől kezdve a házasságkötések lebonyolítása a helybeli anyakönyvi hivatalban történt” (14).

Amíg a fiatal pár jegyben járt, továbbra is a lányhoz járás hagyományát folytatta. Ez idő alatt sem volt lehetőség mindennap találkozni. Gyakran

²⁴ „Stafír” (2), „félretett ágynemű, törölköző, sok esetben hálósobabútor volt a hozomány”. Tóth Glemba Klára, 2000. 31.

előfordult, hogy az eljegyzés és a jegyben járás között több hónap is eltelt, a fiatalok pedig ez alatt az idő alatt az eljegyzés előtti életükhöz hasonló életet éltek, s közben a lakodalomra, de legfőképp a házasesetre készültek. Ebben nagy segítségükre volt a jegyesoktatás.

– Mikó mögvót az eljegyzés, akkó aztán jártunk misére. A katolikus pap három héttel előtte mindön vasárnap kihirdette, hogy összegyűvünk. A harmadik hét mán az esküvő vót (1).

– Oroszlámosra köllött mönni hitoktatásra a házasság előtt. Öreg pap vót akkó. Köllött mönni kétszö-háromszó, hogy főkészítsön bennünket. A pap hirdette a misén, hogy egybekelnek. Azë csináta, hogy ha ellenkőzik valaki, akkó az lépjön, mög, hogy tudjon rulla mindönki (4).

– Vót hitoktatás is előtte. Háromszó e köllött mönni Gumigyuráhon. A násznagyoknak is ëccő e köllött mönni gyónni (10).

Ajándékok a jegyben járás ideje alatt

A *Magyar Néprajzi Lexikon*ból kiderül, hogy tükröket szerelmi ajándékkul vásároltak. Egyházaskéri szokás szerint az eljegyzés ideje alatt a legismertebb ajándék, mellyel a legény kedveskedhet a párjának, a búcsúban vásárolható mézeskalács szív.

– Mihály enneköm vött egy nagy szívet a vërbicai búcsún. Akkó még nem vótunk együtt. Lakodalom előtt vót (1).

– Ha búcsú vót, akkó mézeskalácsokat attunk a lányoknak. Mézeskalács szívet, tükrös szívet, egy kis darab kocka tükör bele vót hímözve. Mög cukrot attunk. Vót a faluba egy cukrasz, a Vilof. Vót sodrott cukor mög pipacukor (3).

– Ajándékozaskó igencsak a mézesszívbe vót kis tükör. Szív vagy kis kocka alakú vót az is benne. A jegyöspár adott ilyet egymásnak. Ez egy nagyon-nagyon régi hagyomány mán (4).

A cukor, a mézeskalács szív és a rézgyűrűk²⁵ mellett kevés ajándékról tudunk. Részben azért, mert az anyagi helyzet nem tette lehetővé az efféle „haszontalan” költekezést, másrészt Egyházaskéren nem volt szokás, sőt egyes tárgyakhoz – amelyeket ha a jegyben járás ideje alatt ajándékoztak a jegyesek egymásnak – negatív jelentéseket tartalmazó hiedelmek fűződtek.

– Nem jó vót vönni brossot, me az szétszúr bennetöket, az mindég szúri az életötöket, nem jó vót vönni láncot, me ha eszakar, akkó szétszakar az életötök, akkó szétmarattok. Akkó ez vót a slágër (1).

Irodalom

BÁLINT Sándor

1968 *A szegedi nép*. Gondolat, Budapest, 147–153.

BORÚS Rózsa

1981 *Topolya népszokásai*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 115–131.

BÖNGYIK Árpád–BOGDÁN József–FEHÉR Mária

1999 *Verbica – Egyházaskér*. Újvidék

BONA JÚLIA

1954 Lakodalmi szokások Harasztiban. *Híd*, XVIII. 374–377.

DÖMÖTÖR Tekla–HOPPÁL Mihály (szerk.)

1990 *Magyar Néprajz VII*. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Akadémiai Kiadó, Budapest

FEHÉR Viktor

2013 Születés és csecsemőkor. Az emberélet első fordulójához kapcsolódó szokások és hiedelmek Egyházaskéren. *Híd*, 7–8. 130–150.

HEGEDŰS László

1942 Horgosi lakodalom. *Kalangya*, X. 1–2. 31–41.

JUNG Károly

1978 *Az emberélet fordulója*. Gombosi népszokások. Forum, Újvidék

NAGY János

1934 A falu. Lakodalom Múzslán. *Híd*, I. 7. 3.

ORTUTAY Gyula

1966 *Kis Magyar Néprajz*. Gondolat, Budapest

1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest

PENAVIN Olga

1983 *Néprajzi tanulmányok*. Értekezések, monográfiák 7. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 61–75.

PETERCSÁK Tivadar

1985 *Népszokások Filkeházán*. Debrecen

SZŐKE Anna

2012 *Örökbe hagyom*. Fejezetek Kishegyes társadalomnéprajzához. Szabadka

TÓTH GLEMLA Klára

2000 „Mindönki Múzslára akar mönni”. Tóthfalu, 43–87.

TÓTH Kálmán

1943 Szeremlei lakodalom. *Kalangya*, XII. 3. 107–112.

Adatközlők

1. Hézső Mihály (1927) és Hézsőné Fajcsák Piroska (1935). Egyházaskéren születtek, földműves, vasutas családban. Földműveléssel foglalkozva éltek le életüket, a családfő évtizedeken át a falusi közigazgatás aktív tagja, illetve a falu községi képviselője volt. 1951-ben Egyházaskéren kötöttek házasságot.

2. Barna Mihály (1938) sokgyermekes földművescsalád legfiatalabb gyermeke. Munkaévei alatt a helybeli mezőgazdasági birtok mezőgépezkezője. Neje, Rúzsa Ilonka (1940), szegény földművescsalád gyermeke. Tizenhat éves korától a mezőgazdasági birtokon idénymunkásként dolgozott leánytársaival. 1950 és 1960 között a helybeli Arany János Művelődési Egyesület amatőr színjátszó körének aktív tagja. 1958-ban Egyházaskéren kötöttek házasságot.

3. Özveggy Mihók István (1928) és felesége, néhai Csorba Irénke 1951-ben kötöttek házasságot. A helybeli mezőgazdasági birtok egykori munkavezetője. Sok éven át a falu társadalmi-politikai és sportéletének oszlopos tagja.

4. Bálintné Mihók Margit (1933). Szegényparaszti származású földművescsalád tagja. 1950 és 1960 között a helybeli Arany János Művelődési Egyesület amatőr színjátszó körének oszlopos tagja. Mezőgazdasági vállalatnál dolgozott idénymunkásként. Jelenleg az egyházi kórus tagja. Bálint Józseffel 1955-ben kötött házasságot, majd elváltak.

5. Özveggy Péterné Rúzsa Julianna (1927). Szegényparaszt család gyermeke. 1947-ben Egyházaskéren férjhez ment Péter Andráshoz.

6. Ágoston István (1933) Majdányról költözött Egyházaskérre. A helybeli mezőgazdasági birtok állattenyésztőjeként vonult nyugdíjba. Neje Mihók Julianna (1936). Szegényparaszti származású földművescsalád tagja. 1963-ban kötöttek házasságot. Napjainkban az egyházi kórus tagja.

7. Vörös István (1937) sokgyermekes szegény földművescsalád gyermeke. Édesanyját fiatalon elvesztette, ezért a körülmények, azaz a mostohája miatt már tizenkilenc évesen családot alapított. A mezőgazdasági birtokon volt traktorista. Neje Ambrúzs Erzsébet (1938). Földművescsaládból származik. Fokhagymatermesztéssel foglalkozott, és a háztartást vezette. Napjainkban az egyházi kórus tagja. 1956-ban Egyházaskéren kötöttek házasságot.

8. Özveggy Kataróné Csorba Katalin (1946). Földművescsaládból való, háztartásbeli. Az egyházi kórus tagja. 1963-ban ment férjhez.

9. Peckáné Kormányos Rozália (1932) „uszkucsilt” (egy vasárnapi bál után nem ment haza, hanem a legénynél aludt. Másnap házasságot kötöt-

tek a hivatalban). Szülei 1906-ban esküdtek. Egy rövid ideig külföldön is munkát vállalt.

10. Csorba Mihály (1945) a mezőgazdasági birtok traktoristája. Neje Vörös Ilonka (1948), a helybeli vegyeskereskedésben eladóként dolgozott, majd a mezőgazdasági birtokon. 1967-ben kötöttek házasságot Egyházaskéren. A férfi legénykorában több mint hatvan lakodalomban látta el a vőfélyi szerepet.

11. Nagy József (1930) az egykori helybeli földműves-szövetkezet könyvelője, majd a beszerzési és eladási osztály szakmunkatársa. Évtizedeken át a falutanács, valamint a társadalmi-politikai élet aktív tagja. 1950-ben Egyházaskéren kötött házasságot Búró Erzsébettel. Vőfélykedett nőülése előtt.

12. Sári János (1937) a helybeli földműves-szövetkezetben a beszerzési osztály szakmunkatársa. A falutanács, valamint a társadalmi-politikai és sportélet aktív tagja évtizedeken át. Neje Horvát Piroska (1942) házaszszone. 1961-ben kötöttek házasságot Egyházaskéren. A fiuknak 450 személyes lakodalmat szerveztek Egyházaskéren 2001-ben a régi hagyományokat ápolva. A férfi igen sokat volt vőfély legénykorában.

13. Bálintné Vénus Ilonka (1930). Egyházaskéren született. Paraszti származású nyugdíjas háztartásbeli. 2013 decemberében hunyt el.

14. Fehér Mária (1957) egyházaskéri születésű. A falu nyugalmazott anyakönyvvezetője.

15. Sári Antal (1935). Feleségével, Sáriné Kocsis Eszterrel (1938) 1954 októberétől, édesapja halála után, „illegálisan” együtt éltek. Akkor tizenkilenc éves volt. Egyházaskéren kötöttek házasságot 1956 májusában.

Szemléleti láncszemek egy tanulmánykötetben

(*Óbecse a polgárosodás útján.*
Főszerkesztő Glässer Norbert. Óbecse Község, 2013)

Kétnyelvű, vastos kötetet tart az olvasó a kezében. Bőségét a többnyire terjedelmes tanulmányok, a két nyelven megjelentetett szövegek és a sok fénykép adja. Tartalmára pedig Knézi Péter, a volt polgármester be-
köszöntő szövege tesz utalást: „A tanulmánykötet – bár nem léphet fel monografikus igénnyel – különböző diszciplínákat képviselő szerzői által ad betekintést az elmúlt korok óbecsei lakosainak életébe!” Ehhez annyit kell még hozzátenni, egy bizonyos társadalmi réteg életéről van szó, a polgárság kialakulásáról.

Az *Előszó* említést tesz kötelességünkről, mely szerint apró láncszemek vagyunk abban a sorban, amit az idők folyamán a község lakosai alkottak, akik ránk hagyták a bennünket körülvevő világot. A múltban is és a jelenben is az ember a világmindenségben belül csak egy apró láncszem, de ez a láncszem-mivolt arra kötelez bennünket, hogy az utókor számára őrizzük és adjuk is tovább a létrehozott értékeket. Ezt tették a szervezők, akik valószínűleg szakmai szempontokat vettek figyelembe (s ez természetes), amikor felkérték az egyik-másik szakembert, vegyenek részt a kutatásban. A projektben résztvevők, szakmai irányultságuk folytán, azt a területet választották, amely hozzájuk közel áll, így tanulmánykötetté vált a könyv, s inkább egy konferencián elhangzott előadások kötetbe való rendezéséhez hasonlít, mint monográfiához. „A szemléleti különbségeket nem kívántuk megszüntetni, ezek a tanulmányok a szerzők problémalátásának szerves részét képezik” – írják a szerkesztők. A XVI. oldalon erre utalás is történik: tanulmánykötet. S ez így van jól, mert monográfiát csak az tud írni, aki beleszületik a közösségbe, akinek rálátása van a dolgokra, aki együtt lélegzett a település láncszemeivel. Itt most nem ez volt a cél. A cím is mondja: *Óbecse a polgárosodás útján.* A történelemnek e szeletkéje igazán fontos, mert nélküle a város nem vált volna azzá, amivé lett, s e szeletke nélkül mi is szegényebbek lennénk.

Az előszó, amely a szerkesztők tollából született, a legkiválóbb útmutató, amilyennel ritkán találkozunk, s itt nem csak a terjedelemtől van szó, tartalmában történelmi áttekintést nyújt azoknak is, akik kevésbé ismerik a térség történelmét.

Arról is tudomást szerezhethetünk, mi nem került be a kötetbe, például a felekezetről szóló monografikus írások, de úgy érzem, legyen ez külön tanulmánykötet, hiszen a téma időben és terjedelemben is önállóságot követel.

Az önálló felekezeti, de akár más témakör feldolgozását előzze meg egy projektterv, mert, mint az előszóból is kiderül, Óbecsének igen gazdag társadalmi élete volt.

A tanulmánykötet három nagy fejezetre tagolódik: *Mérföldkövek Óbecse történetében; A modernizálódó Óbecse; Ünnepek és hétköznapok.*

Mérföldkövek Óbecse történetében

Pejin Attila tanulmánya az újdonság erejével hat, hiszen az egykori hódoltsági területek újratelepítését részletezi, visszavezetve a gyökerekhez. Sokan gondolhatjuk, ez egyszerű folyamat lehetett, a török kivonult erről a területről, a magyar őslakosok pedig visszafoglalták a tőlük elvett szülőföldet. Sajnos, nem így történt. „Bécs a töröktől visszafoglalt területeket új szerzeménynek tekintette, amellyel a fegyver jogán rendelkezett.” Az újratelepítés részleteinek ezeket a momentumait ily részletességgel kevesen ismerjük. Az újratelepítésnek ezt a részét valahogy mindig átugrották a kutatók. Legalábbis a többségük. A konzervatív Bécs minden lehetséges módon hátráltatta e területek reinkorporációját, illetve arra törekedett, hogy a visszakebelezés korlátozott jogú legyen. Így jöttek létre a különféle kiváltságokkal és státussal rendelkező kerületek, mint amilyen a Tiszai koronakerület is volt.

Olvasási (siker)élményemet a szerző is alátámasztja, s hiszem, ezzel nem vagyok egyedül, amikor azt írja: „A történelmi Magyarország más kerületeivel ellentétben a történetírás mindmáig tartozik a Tiszai koronakerület múltjának átfogó, elemző-részletező ismertetésével.” A Tiszai koronakerületet Mária Terézia királynő 1751. június 28-ai adománylevele hívta életre. A tanulmányból megtudhatjuk, Óbecsére miért nem németeket telepítettek, mivel indokolta a királyi kamara a magyar és katolikus tótok idetelepítését. A kiváltságlevelek ismertetése jogi szempontból is érdekes. Harmadik pontja kimondja, idegen nem telepedhet le a kerület előzetes engedélye nélkül. Pejin Attila feldolgozása színes, olvasható, szinte minden bekezdése újat hoz. Nem viszi túlzásba az adatközlést, nem ostromol bennünket számadatokkal, a bemutatott néhány táblázat átte-

kinthető, értelmezhető. A kor gazdasági-társadalmi fejlődésének körvonalazása mellett figyelemre méltó a kisszámú zsidóság jelenlétére történő utalás, illetve az a tény, hogy a szerzőnek erre is kiterjedt a figyelme. Amit még fontosnak tartok e tanulmányból kiemelni – az identitás kutatójaként – a szerző nem feledkezett meg a Tisza menti községek koronakerületi múltjával kapcsolatban feltenni a kérdést: volt-e kerületközösségeinek valami közös önazonossága? Ez persze, már egy külön kutatás tárgya lehetne.

Az első tanulmány a Tiszai koronakerületről (Pejin Attila) a szerkesztők odafigyelését dicséri, hiszen felvezeti a tájékozódást Óbecse polgári társadalmát illetően.

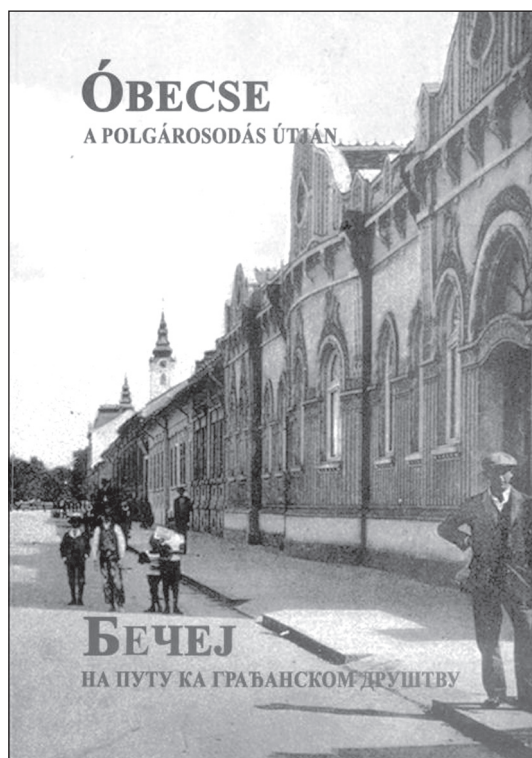
Talán az a leghelyesebb, ha fejezetről fejezetre haladva mutatjuk be az igen vaskos tanulmánykötet anyagát.

Óbecse polgári arculatának kialakulását Glässer Norbert és Zima András dolgozta fel.

Bevallom, számomra sok újat hozott a polgári társadalom kialakulásáról szóló témakör. Bátorkodom azt a kijelentést tenni, hogy középiskolásaink számára kötelező olvasmánnyá tenném, hiszen az 1800-as évek rendi társadalmának átalakulása – ily részletességgel és közérthetőséggel – ismeretlen. A tanulmány fontos dolgot tudatosít a jelen emberében: a rendi társadalom a testületiségen és testületi kiváltságokon nyugodott, míg a modern polgári társadalom individuálisan kezelte tagjait. Ez nagyon lényeges szempont a korszak megértéséhez.

A magyar korona országaiban a rendi kiváltságok mentén húzódtak a társadalmi csoportok közötti törésvonalak. Az etnikai háttér nem játszott szerepet, viszont szerepet játszott a vallás. Eltérő vallásúak házasságát ismerhetjük meg több család genealógiai bemutatásán keresztül. A szerzők feltárják a „HUNGARUS” tudat alapjainak gyökerét. A Magyar Korona területén (1842-es felmérés) a lakosság 37%-ának volt magyar az anyanyelve, ezért a liberális magyar politikai elit számára már akkor fontos volt a nem magyar anyanyelvűek asszimilációjának felgyorsítása. A rendi társadalom megannyi példáját mutatja be a két kutató, az olvasónak néha nehéz eligazodnia a családnevek felsorolását illetően, de nem kell az olvasónak mindezt megjegyeznie, jól jöhet viszont a jövő kutatóinak, éppenséggel egy olyan tudósjelöltnek, aki a piacgazdálkodást szeretné feldolgozni évszázadokra visszamenően.

A szerzők óriási szakirodalmat, levéltári anyagot, sajtóterméket tanulmányoztak át ahhoz, hogy képet tudjanak adni az 1700-as évek közepétől az első világháborúig kialakult polgári rétegről.



A polgári réteghez tartozó család- és keresztnevek vizsgálata megerősít bennünket abban, amit már korábbról is tudtunk, hogy a polgári társadalmi rétegnél nem a nemzeti hovatartozás játszotta a főszerepet. Ugyanakkor elindul a tömeg tagjainak a „megmunkálása”: a kitűzött szerződéses céloknak megfelelően formálni az individuális öntudatot. A két szerző alapos kutatásának köszönhető, hogy figyelmük erre a tényre is kiterjedt, amiről egyébként keveset olvashatunk a történelmi témájú könyvekben.

Sok szálon, sok irányba tevékenykedett az akkori óbecsei kormány. Mobilitásukat igazolja az 1896. évi budapesti ezredéves kiállításon való megjelenésük is.

Túlzás lenne azt állítani, hogy a történelem ismétli önmagát, de vannak jelenségek, ezzel együtt párhuzamos célkitűzések, amelyek manapság is gyakran felmerülnek – főleg politikusok részéről –, hogy polgári társadalmat kell létrehozni. Ugyanis egy polgári nemzetállamnak legfontosabb (legnagyobb adófizető, fogyasztó, érték-előállító, mecénás, az államot működtető stb.) társadalmi csoportja a polgári középosztály. Ennek ereje, vagyoni tőkéje meghatározza a polgári állam erejét. Glässer Norbert és Zima András tanulmánya korhű példákkal és hiteles archívumi levelekkel teljes mértékben tükrözi Óbecse közel két évszázadát.

Szinte ismeretlen tényeket tár fel Klamár Balázs az impériumváltásokban. Aprólékosan, részletekbe menően ismerhetjük meg az 1918 novemberében lezajlott változásokat. A történelemtanárok előtt a téma nem ismeretlen, de az egyszerű földi halandó meglepetten áll a tények előtt. Az első világháborút követő hatalomváltásokat levéltári anyagokra, a szerb ortodox és a római katolikus egyházak plébániai irattáaira, a helyi sajtóra és az „oral history” módszerére építette. Megvallom, engem a szájhagyomány által még megmaradt emlékek közreadása ragadott el. Az interjúk, a visszaemlékezések minden hivatalos adatot felülmúlnak. Olvasva az impériumváltás sokszínűségét, Šešelj vajda juthat az eszünkbe, amikor az 1990-es években Szerbia új határát északról a Szeged–Baja–Pécs–Varasdnonaltól délre képzelte.

A Községi Nemzeti Tanácsok létrehozása és megszüntetése nem csak Óbecse községre vonatkozott, ez a jelenség akkor általánosnak mondható a Délvidéken.

A második impériumváltás 1941. április 11-én kezdődött. A szerzőnek, Klamár Balázsnak csak gratulálni tudok, amiért a legapróbb részletekre is kitért, hogy minél hitelesebben hozza közelebb a térfoglalás, az emberi megalázás eseményeit.

A modernizálódó Óbecse

Mód László a település gazdálkodását járta körül két évszázadra visszamenőleg. Ebben Óbecse Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei nyújtottak számára segítséget és kiváló tudóskollégáinak (Paládi-Kovács Attila, Bellon Tibor és Szilágyi Miklós) tanulmányai. A jegyzőkönyvek adatai alapján számszerűsíteni tudta a jószágállományt évekre lebontva, egészen 1766-ig. Feldolgozta a pásztorok fogadását, azt, hogyan alakult a bérezés és a legeltetési rend az ármentesítési munkálatokat megelőzően és azt követően. Mód László tanulmányában rávilágít az óbecsei lakosság gazdálkodásának egyik fontos alappilléreire, az állattartásra.

Hogy mi az a járásosztás, megtudhatjuk Mák Ferenctől. Lábjegyzetében utalást tesz a tanulmány kidolgozásának alapelveire, vagyis, a szerző „nem a járásosztás menetének és társadalmi hatásainak elsődleges levéltári és földhivatali forrásokon történő vizsgálatát választotta, hanem a járásosztás visszhangját elemezte”. Írása ettől válik olvasmányossá, érthetőbbé és mégis tudományossá. A közjavak felosztását illető pró és kontra vélemények az 1883-as év legvitatottabb sajtótémái között vannak. Tudomást szerezhethünk három vajdasági újságról is. Ezek a *Bácska*, az *Óbecse és Vidéke* meg a *Bácskai Gazda*.

A kor szellemiségét idézi a *Bácska* szó (terminológia), amely mára már megkopott, súlyát veszítette. Mindemellett kiemelném a járásosztás előzményeit, megvalósítását és utóhangját, mindezt a Mák Ferenctől már megszokott pontossággal, alaposággal feldolgozva.

A céhek és az ipartestületek közötti különbséget mutatja be Kulik Melinda. Az ipartörvényre vonatkozó törvénycikkeket, az ipartestület ügyeit, a közgyűlések jegyzőkönyveit és a testület sokrétű tevékenységét ismerheti meg az e téma iránt érdeklődő kutató. Az inasiskolák elődei az ún. tanonciskolák voltak. Az 1884-es törvény kötelezővé tette a tanonciskolák működtetését. Új információt jelentenek számunkra ezek működtetésének feltételei.

A szerző, hasonlóan Mák Ferenchez, az akkori sajtóból meríti a kutatáshoz szükséges alapokat. Mint látjuk, az írott sajtónak a múltban is óriási szerepe volt abban, hogy valami maradandóvá váljék. Egy következő kutatási terület lehetne az *Óbecse és Vidéke* című hetilap feldolgozása. Ezen keresztül is megismerhetnénk Óbecse múltját.

Az óbecsei piacok és vásárok arculatát megismerve láthatjuk, mennyire szabályozottan, s remélhetőleg törvényileg is mindent betartva (korrupció nélkül) működött a társadalmi élet ezen része. Silling Léda tömören, csak a lényegre fókuszálva adja az olvasó tudtára a vásárok helyszínének megválasztását, azok törvényesítését, s „[b]ár leginkább Zentát szoktuk úgy emlegetni, mint a Tisza-vidék központját, de kereskedelmi szempontból sokkal jelentősebb helyet foglalt el Óbecse. A Tisza, az utak, de legfőképpen a Ferenc-csatorna szerepe az, ami a környék települései közül kiemeli.” A mai vásárlátogató számára egy megdöbbentő adatot is közöl: a júliusi nyári vásárnak volt a legnagyobb a forgalma: 2000 marhát és juhott hoztak fel.

A vízi közlekedés töltötte be az egyik legfontosabb szerepet az árucserre-forgalomban. Különösen a 19. század második felében alapított gőzfűrésztelepek munkája lendítette fel a tutajozással, elsősorban a faúsztatással kapcsolatos feldolgozóipart. E fontos iparág összefüggéseit elemzi a történeti Magyarországon belül Szerda András. Írása folytatása is lehet az előző tanulmánynak (Silling Lédáénak), hiszen a teherszállítás tutajon történő árucserre és kereskedelem lebonyolítását írja le sok új, ismeretlen elemmel színezve. Az egyik kiváló adatközlője a szerzőnek Sárkány László, akinek visszaemlékezéseivel betekintést nyerhetünk a tutajkészítés fortélyaiiba. Ismeretlen emberi sorsok kerülnek felszínre, tájak és etnikumok közötti kapcsolatok, az „erdélyi temető”. Rendkívül olvasmányos írás, időnként lélekbe markoló.

A tutajozás gazdasági és társadalmi jelentőségére a Bognár Károlyra való visszaemlékezés ad választ (Fárbás József idézi őt): „Benne kihalt városunkban ez az ipar, amely egy évezreden át tisztességes kiszolgálója volt a termelő gazdaközönségnek. A kanyargós Tisza szabályozásával, az ármentesítés nagy munkálataival (az itteni Bács Tiszai Ármentesítő Társulat 1848. alakult) pusztulás lepte meg a vízi malmokat.”

Óbecse város építészeti szerkezetét, benne a parasztpolgári házakat, valamint azokat az épületeket, melyeket a népi építészet emlékeként szoktak emlegetni, a kiváló műemlékszakértő, Dévavári Beszédes Valéria vizsgálja. A belváros 18. századi utcahálózatát, tereit a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet az 1970-es években műemlékké nyilvánította. Utcákat megnevezve szól a legkiválóbb építmények fontosságáról, szakrális tárgyak jelenlétét, festményeket és palotákat nevesít, amelyekről a Vajdaságban élő magyar etnikumnak illene tudnia, vagy legalább a tanulmánynak köszönhetően művelődéstörténeti ismereteiben elraktározni.

A szűkebb városközpont utcáiban található városias épületek utcájának névmegjelölése és házszáma mellé kívánatos lett volna egy belvárosi (mai) térképet is megjelentetni. Nem mellékelt adaléokra gondolok, hanem közvetlenül a tanulmány folytatásaként. Dévavári Beszédes Valéria tanulmánya ízelítőül szolgál egy újabb tanulmány megírásához Óbecse építészetéről.

E fejezetet a szecesszióról írt tanulmány zárja Jasmina Jakšić tollából. Megtudhatja az olvasó, hogy az óbecsei szecessziós építészet jórészt vidékies jellegű volt, mégis a helyi polgárok azon igényéről tanúskodott, hogy anyagi lehetőségeik és igényeik szerint kövessék a nagy központok modern irányzatait.

Ünnepek és hétköznapiak

A tárgyi emlékek mellett ugyanilyen fontosak a polgári kultúrát alakító szellemi jelenségek, de ennek bemutatásához szintén a tárgyi kultúrához kell nyúlnunk. Általuk tudjuk rekonstruálni a köz- és a magángyűjteményekben fellelhető jegyzőkönyvek, hetilapok, fotók és minden más fennmaradt emléktárgy sugallta polgári értékrendet. Glässer Norbert és Zima András erre jól ráérezett, és részletes ismeretszerzéshez segíti az olvasót. Jómagam e fejezetet úgy olvastam végig – miközben jegyzeteltem –, mint egy lexikon egyik szócikkének ismeretterjesztő anyagát.

Közép-Európa – a fogalom jelentését, tartalmát Gerő András történész definiálja – szintén fontos szerepet játszott a polgári társadalom háttérében meghúzódó történelmi-földrajzi (politikai) tényezőket illetően. A nyugat-

európai polgári államok kialakulásakor a polgárság járt elől. Ez egyúttal a modern tőkés ipari társadalom és a modern nemzeteszmék létrejöttének időszaka is. Magyarországon azonban nem alakult ki egységes polgárság. „Óbecse egy általános birodalmi, országos és megyei keretekbe illeszkedett.” E háromdimenziós alap sajátos városi polgárságot alakított ki, többségük idegen eredetű mintát véve alapul, előtérbe helyezve a német nyelvű szituációt.

A polgári család és a közélet elkülönülése is egy új mozzanat a tanulmányban. A családon belül is elkülönült a polgári életmód stílusa. A nő az, aki a magasabbrendűség jelképévé válik. Az újságokból a latinos műveltség imitálása a követendő példa. Egyébként a sokat idézett és hivatkozási alapot szolgáló *Óbecse és Vidéke* (1888–1918) hetilap korhű dokumentációja a kutatásnak. A kor szokásairól az idézett visszaemlékezések festenek filmvásznonra illő, tartalmas, hiteles képet, elsősorban a közéletben részt vevő polgárok: az orvos, a takarékpénztár igazgatója, az ipari létesítmények tulajdonosainak életmódja, viselkedése. Itt kell megemlítenünk a társasági élet polgári alapjait szolgáló fogyasztás és reprezentáció időszakát is. A filantróp cselekedetek, a modern iskolarendszer alapjai, a lokális horizontok lebontása, az utazási kedv növekedése a modern Európa önképében tetszelgő polgárság kialakulását jelentette.

Óbecse szakrális emlékeivel, vallási életével három fejezet foglalkozik.

Rokay Zoltán a két világháború és egy további háború távlatából tekint vissza a múltra. Írása bevezetőjében szigorúan elhatárolja magát a történelmi, egyháztörténelmi irányultságtól. Közlése az egyházközségi jegyzőkönyveken, irattári anyagokon és korabeli publikációkon alapszik. Néhány fogalmat is tisztáz, amire valóban szükség van, hiszen egyházi vonatkozásban mást jelent a kegyúr szó, mint társadalmi vonatkozásban. Kit neveztek kegyúrnak, teszi fel a kérdést. Mi volt a „kemény” valuta? Óbecse esetében a nádkéve, illetve annak ára. Az adat 1827-ből származik. És még sok érdekes tudnivalóra bukkanhat az olvasó mindazon túl, hogy megörökíti a keresztállítás hagyományait, hol emeltek kápolnát, és a Nepomuki Szent János-kápolnának milyen összefüggése van a Tiszával.

A másik vallási élettel foglalkozó tanulmány az egyleteket és egyesületi életet dolgozza fel a 20. század közepéig. Az értekezés kiemeli a kutatási terület fogalomrendszerét, a közösségek létrejöttének jellemzőit a szociológia és a szociálpszichológia irodalmára támaszkodva. A bevezető jellegű mondanivaló segíthet abban, hogy a kétfajta közösség (Céhek, polgári és laikus vallási társulatok) fogalmát harmóniába hozzuk. Barna Gábor és Pernye-Klamár Sára szerint a kvalitatív és kvantitatív módszerek együttes alkalmazása a legcélravezetőbb. Témaválasztásuk indokolttá is teszi a ku-

tatási módszerek ismertetését. A bemutatott egyesületek, vallási csoportok, társulatok a kulturális antropológia szemszögéből is elfogadhatóak, hiszen nemcsak leírják a létezésüket, hanem megfelelő magyarázat is kíséri az értekezést. Pl. „A rózsafüzér társulatok esetében a vallási csoportszerveződésnek azt a formáját ismertük meg, amelyben az egyházi irányítás és a laikus kezdeményezések, azaz a felülről és az alulról jövő kezdeményezések egymást erősítik, így az egyéni kezdeményezések megvalósítására lehetőség nyílik.” Külön szeretném kiemelni a tanulmány komplexitását, a részletező lezárást szakirodalmi hivatkozásokkal megalapozva. Értékelő fejezetek: Szerepek, Tanulságok és az egyesületeket bemutató kronológiai táblázat.

A magyar nyelvű sajtó bemutatása számba veszi a 19–20. századi óbecsei sajtó vizsgálatát. Kevés olvasmányos, a kor szellemiségét felidéző írást, tudósítást említ a szerző, feldolgozásában inkább a nevekre és a velük kapcsolatos történésekre fókuszál, sajtóvállalkozókra, szerkesztőkre és szerzőkre helyezi a hangsúlyt. Mák Ferenc mellőzi a kulturális kontextust. Az elemző idegen maradt a honi történetektől. Nem tűnik ki belőle a közvélemény-teremtő és közvélemény-formáló viszonya – ha volt ilyen – az akkori sajtónak. Társadalomtörténeti elemzésekkel tisztábban láthatnánk a lapok politikai önállóságát. Arra sem kapunk választ, hogy mire szolgált a sajtó a maga korában, ehelyett valóban a nevek (szerkesztők, tulajdonosok) a fontosak. Nincs párhuzam a szerb és a magyar nyelvű újságok között, hiányzik a számbeli összehasonlítás is, hogy hány napilap és hány hetilap jelent meg egyik és másik nyelven. Viszont köszönet a sok fotóért, amelyek a lapok fejlődését örökítik meg.

Frauhammer Krisztina egy korszak hobbiját mutatja be, nem hobbi szinten, hanem tudományosan. A képes levelezőlap a múlt század legsikeresebb vívmányai közé tartozott. A képeslapok gyűjtése és küldése a család társadalmi hovatartozását is dokumentálta. Hasznos tudnivalókat sugalltak, és ismeretterjesztésül is szolgáltak. A híres Dúngyerszky család utódja, Dušana asszony az utazásai során összegyűjtött és rendezett képeslepegyüttest Pulai Andrásnak ajándékozta. E hagyaték segít bennünket a család múltjának megkonstruálásában, megidézi a múltat annak számos aspektusával. A Frauhammer Krisztina által bemutatott album anyaga kivételes, hiszen a 389 képeslap mindegyikén egy-egy művészeti alkotás reprodukciója látható. Dušana asszony gyűjtési céllal vásárolta őket. Ezt támasztja alá a képek egységes tematikája. A hagyaték alapján a 19. század végének és a 20. század elejének legkedveltebb témái jelennek meg, tükrözve a kor és egyben tulajdonosának ízlését. Külön témakörként említi a romantikus párokat megjelenítő zsánerképeket, meghitt

együttléteket. Emellett az allegorikus alakokat, az úri középosztály lakáskultúráját tükröző szalonábrázolásokat. Ez a tanulmány egy letűnt világ hétköznapijaiba kalauzol el bennünket képeslapokon keresztül. A mellékelt reprodukciók olyan érzést keltenek bennünk, mintha tulajdonosuk egy álmvilágban élt volna, olyanok, mintha egy lelkileg sérült egyén vágyait fejeznék ki. Természetesen ennél sokkal többről van szó.

Ennek a tanulmánynak a folytatásaként találjuk meg a *Képekbe zárt mindennapok* című tanulmányt, ahol Frauhammer Krisztina mozaikkockákkal egészíti ki a századforduló és a huszadik század első évtizedeit, egy családi irattár több száz darabos képeslapgyűjteményét felhasználva.

Pejin Attila tanulmánya szorosan kapcsolódik az előzőhöz, azzal a megkülönböztetéssel, hogy itt a szerző a képeslapok megjelenéséről történelmi áttekintést nyújt. Megtudhatjuk, hogy a Monarchia magyarországi felében a képeslapkiadás csak 1896-ban kezdődött, és azt is, hogy a települések kulturális igényeit miként befolyásolta a vasút megjelenése, az addigi súlypontok hogyan helyeződtek át más városokra, függetlenül a vízi utaktól. Hogyan keresnek más hajtóerőt, mi mindent befolyásolt a vasút megjelenése Bácskában? Ezekre a kérdésekre válaszolnak a különféle céllal alakuló társadalmi egyletek. Az egyletek tükrözték a gazdasági-társadalmi életben lejátszódó rétegződést. Megmutatva, hogy ez a rétegződés hogyan hat ki a képeslapok fejlődésére, a szerző precízen elvezet bennünket a nyomdák megjelenésének kezdetéig. A kronológiai sorrendben bemutatott nyomdák megjelenésénél a negyedik helyen említi a Lux nyomdát, amely (nincs róla említés) napjainkban újra működik. A piacgazdálkodás törvényei a képeslapkiadást illetően is felfedezhetőek: állandóan új motívumokat kellett keresni a nyomdatulajdonosoknak. Szerzőnk a társadalmi élet változásaira is felhívja a figyelmet, például arra, hogy az óbecsei képeslapok esetében háttérben marad a Tisza, ellentétben a zentai képeslapokon megjelenő fontossági sorrenddel. A két világháború közötti motívumok politikai értelemben hűen tükrözik a változásokat, pl. Péter király szoborábrázolása a képeslapokon. Az óbecsei képes levelezőlapok üzeneteit látva, ihletet kaphat az olvasó saját települése képeslapjainak gyűjtésére, a lapok üzenetének megfejtésére.

Források híján igen nehéz hiteles képet festeni arról, hogyan éltek egy polgári családban az emberek, és hogyan egy bérlakásban. Kulik Melinda a szájhagyományra alapozva interjú segítségével eleveníti fel két család mindennapjait. A családok bemutatásánál a leíró módszert alkalmazza, leírja a család tagjait. Egy grafikusán ábrázolt családfa segítségével áttekinthetőbb képet kaptunk volna a családról. A születési és elhalálozási adatközlés is segítené a tájékozódást. A téma feldolgozása még izgalmasabb lenne a két

család házáról készített alaprajzok mellékletével. Ezt a fényképek is „igényelnék”, és az igényességhez tartozik az évszámok feltüntetése is. A házat bemutató képek közül csupán egy esetében szerepel évszám, a családi fotóknál pedig sehol. A portrék alá (mellé) szükséges lenne feltüntetni a személy adatait. A fénykép így nagyon sokat veszít értékéből. Maga a téma izgalmas, csak kiegészítésre szorul.

Óbecse híres szülöttjét Glässer Erik mutatja be sok új adattal, a nagyközönség számára sok esetben eddig ismeretlen életrajzi kiegészítésekkel. Than Károly személyét, érdemeit, egyéni magatartását az akkori sajtóból vett idézetek teszik magasztossá. Közülük egyet ki kell emelnünk: „Hogy ez az ünnepélyes elismerés érdemeimet meghaladja, nem álszerénységből mondom. Hosszú időn át egyszerűen kötelességemet iparkodtam a tanítás és a tudomány művelése terén tőlem telhetőleg teljesíteni és ez által hazámat tisztességesen szolgálni...” (*Vasárnapi Újság*, 1902. június 22.) Az idézetekhez hozzátartozik az eredeti dokumentumok fénymásolata és a fotóanyag.

Simon András a polgári gasztronómiával összefüggő tényezőket tárja fel sokoldalú megvilágításban. Felvezetőjében a gazdálkodás feltételeivel ismerteti meg az olvasót igen sok mindenre felfigyelve. A határ (mező) minőségére, a nagyállattartásra, a „bolgár-rendszerű zöldségtermelő telepek” létrehozására, a szőlőtermesztésre és minden egyébre, ami feltétele a táplálkozásnak. Óbecse élelmiszeripara szorosan összefüggött az értékesítéssel. Egy 1899-es, az *Óbecse és Vidéke* című hetilap írásából vett adat szerint az óbecsei piac felettébb drága. A kutatás szempontjából megszívlelendő idézetet közöl a szerző ennek okairól. A tanulmánynak – attól függetlenül, hogy sokrétű és színvonalas – kicsit hosszúra sikeredett az élelmezéssel, az élelmiszerekkel kapcsolatos részlete. A polgári életmódhoz közelebb áll a társasági élet fogyasztási szokásainak a bemutatása, a kocsmák, vendéglők, közösségi alkalmak ismertetése. Magáról a polgári életvitelről ez a fejezet szól a legszínesebben, azt is mondhatnánk, ez nyújtja a polgári életmód igazi képét. Simon András figyelmét dicséri, hogy minden közölt fényképet, illusztrációt évszámmal látott el.

A magyar személynevek kutatása nem tekint vissza hosszú múltra. Az 1990-es években kapott igazi lendületet. Erre különösen a vegyes etnikumú közösségek szolgáltatottak jó alapot. Szügyi Ferenc az adatgyűjtés módszertanát alkalmazva és néhány, de igazán alapos szakirodalmat felhasználva végezte kutatásait két különböző etnicitású egyházi közösségben: a Római Katolikus Plébániahivatalban és a Szerb Ortodox Plébánián. Mindkét helyen majdnem azonos időpontban, a 18. század közepén kezdték vezetni az anyakönyveket. Következtetéseket a Tárkány Szűcs Ernő által ismert

szabályok alapján vont le. Ő maga is megjegyzi, hogy idő- és helyszűke miatt nem törekedhetett a teljességre. Ettől függetlenül alaposan feldolgozott táblázatokat készített, amelyeket statisztikailag is feldolgozott. Egy következő kutatás alapjául is szolgálhatnak ezek a táblázatok, mint például egy-egy név gyakorisága – a családi örökségen túl – mennyiben függött a vallási szokásoktól. A Szent Anna-kultusz késői kialakulása mennyire befolyásolta a név előfordulását? Ezek természetesen már egy következő kutatás tárgyát képezhetik.

A térkijelölés erősen összefügg az etnikai térszerkezettel. Az etnikai terméjelölés pedig a felekezeti, kulturális és államhatalmi elemektől függ. Ezeket a szempontokat járja körül Klamár Zoltán, amikor kronológiai rendben végigjárja Óbecse nemzeti összetételének külső jegyeit. Többnemzetiségű településről lévén szó, nézete szerint az együttélésnek egyik fontos eleme a környezet otthonossá tétele, verbális és tárgyasult megjelölése. A „térfogalás” legfontosabb jele a tárgyasult felekezeti – szakrális – kisemlékek megléte egészen a második világháborúig. Ezt kiegészítve: többnemzetiségű környezetben mindig az adott objektum felirata nyomatékosította a terület/tér nemzeti hovatartozását. Élményszerű történelmi ismertető ez Óbecse múltjáról. Arról, hogy a politikai hatalmaváltások milyen eszközöket használtak a város hovatartozásának, illetve annak a tudatosításában, hogy mely nemzet itt az uralkodó. Ilyen eszköz az utcanevek megváltoztatása, a terek szobrainak kicserélése, és sok más példát is felhozhatnánk egész Vajdaság területéről. Klamár Zoltán Óbecse arculatának színeváltozását dolgozta fel alapos körütekintéssel.

Néhány szerb nyelvű tanulmány is helyet kapott a kötetben. Dušan Opincal az óbecsei egyletekről értekezik sajátos szemszögből megközelítve a témát. Megállapítja, hogy a két világháború között mintegy ötven nemzeti-kulturális és egyéb egyesület működött a városban, s hogy ebben az időszakban a város művelődési életének fő hordozói a helyi szerb egyesületek voltak. Tanulmányát terjedelmes képanyag egészíti ki, amelyek közül figyelemre méltóak a tablóképek, illetve a képek alatti személynevek. Érdemes lenne egy külön tanulmányt írni ezekről.

*

A kötet jellegéből következően megtudhatjuk, mely erők segítették elő a város fejlődését. A feldolgozott témakörök sok olvasónak szolgálhatnak ösztönzésül a saját (szűkebb) páttriája egy-egy szeletkéjének alaposabb feltárására.

E terjedelmes, alaposan kidolgozott tanulmánykötetet senkinek sem ajánlom egyszerre, elejétől végig elolvasni, mert tömörsége, egy-egy szak-

terület mindenre kiterjedő prezentációja megkívánja a gondos összpontosítást. Példának ismét felhozhatnám a polgárság életmódját bemutató tanulmányt, ahol szó esik még a kor költőjéről, festőjéről és így tovább. Tudom, hogy napjainkban minden pénz kérdése (talán erőteljesebben, mint valaha), én mégis két kötetbe foglaltam volna ezt a hatalmas és gazdag anyagot. A megjelenő sorozat első két köteteként, hiszen a tanulmányok olyan alapos feldolgozásúak, hogy a könyvet nem elég egyszer kézbe venni, különösen akkor nem, ha valaki forrásanyagként szeretné felhasználni. Ajánlom a jövő kutatóinak a folytatást. Ha több kötetre tervezték volna a tanulmányok megjelentetését, akkor talán a gazdag fényképanyag is közvetlenül az érintett publikációknál jelenhetett volna meg. Hatékonyabb és az olvasó számára kényelmesebb is a képekkel való találkozás, a szembe-sülés a „helyszínen”.

Óriási munka eredménye ez a kiadvány, Óbecse polgárai büszkék lehetnek rá. Jó lenne, ha minden családhoz eljutna. Gratulálunk a főszerkesztőknek, a szerkesztőknek és a tanulmányok készítőinek.

Illúzió, álom vagy kényszer

Major Nándor: *Egy állameszme tündöklése és bukása*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2013

Három tanulmány egésszé áll össze, hogy a vajdasági szellemi élet jelentős termékeként, a bennünket körülvevő világ, a körülöttünk lejátszódó események megértését megkönnyítő alkotássá váljon. Így kötetbe gyűjtve derül ki, hogy e tanulmányok szerves egészet alkotnak. (Valószínűnek tartjuk, hogy Major a harmadik szöveget már ennek az egésznek a kialakítása érdekében írta.)

1.

Még nem ébredtünk tudatára, sőt mivel az a szabály érvényesül, hogy a letűnt rendszerről rosszat vagy semmit, nem is akarjuk tudatosítani, hogy a vajdasági magyarság életében az elmúlt évtizedekben lejátszódott egy történelmi fordulat: egy erős, népes vajdasági magyar értelmiség született. A fordulat méretének érzékeltetésére elég elmondani, hogy a hazai (magyar és szerb) és a magyarországi, kisebb részben más külföldi egyetemeken évente sokszorosan több diplomás embert adnak ennek a közösségnek, mint ahány egyetemi végzettségű ember összesen élt itt a II. világháború előtti korszakban. Azt már nem is említjük, mennyi az érettségizett ember. Mindennek eredményeként olyan erős és népes értelmiségünk van, mint még soha a történelemben.

Ezt a tényezőt Major könyve jelentőségének kiemelésére említettük. Mert ennek a jelentős értelmiségi rétegnek a beérése már érezteti a hatását. Itt már nem csak egyszerűen mennyiségről van szó. (Ma már ott tartunk, hogy a doktoranduszok külön jegyzéket szeretnének készíteni, hogy legalább róluk tudjuk: hányan vannak, és mit csinálnak.) Ez a népes értelmiségi réteg alkotni kezd. Nem csak az iskoláknak, községeknek adnak jelentős segítséget. Nem csak az irodalomban tartunk ott, hogy egy-egy

vidéki tanító-tanár kész regénnyel robban be az irodalomba. A vajdasági szellemi élet legnagyobb alkotásai ugyan egy régebben kialakult értelmiségnek tulajdoníthatók. Ám a helytörténeteink meg az 1944–45. évi magyar tragédia feltárása már jelentős mértékben ennek az értelmiségnek az érdeme. Ez az értelmiség számos más formában is mind több jelét adja annak, hogy létezik, dolgozik, mind több alkotással gazdagít bennünket.

Ugyanakkor mintha a társadalomtudomány nem létezne. E téren alig akad jelentősebb mű. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság évi tanácskozásain éppen az ilyen tárgyú értekezésekből van a legnagyobb hiány. Szinte már az a benyomásunk, hogy a vajdasági magyar értelmiséget nem is érdeklik a társadalomtudományok, vagy legalábbis még sokat kell várni arra, hogy ez az érdeklődés új alkotókat és új alkotásokat hozzon létre. Major alkotómunkája általában és ez a műve – éppen ezért – hiánypótló alkotásként is jelentős. Mert amiről ő ír, nem egyszerűen történelem, hogy a történelmünkkel kapcsolatosan olyan gazdag irodalomnak egy újabb terméke legyen. És ami e műben történelem, az is csak úgy jelenik meg, mint ahogyan a társadalomtudomány nagy alkotói foglalkoztak a közelmúlttal vagy az éppen akkor lejátszódó eseményekkel. Amiről Major ír, számunkra nem történelem, hanem az életünk. A múltnak is csak annyi szerepe van, hogy segít megérteni azt a világot, amelyben éltünk, azokat az eseményeket, amelyek az életünk részét képezték tegnap és képezik még ma is, amelyeket a holnapunk érdekében meg kell ismernünk és meg kell értenünk. Major azok felé is közvetíti az ismereteket, akik számára mindez már történelem. Mert – ahogyan az ókori rómaiak mondták – a történelem az élet tanítómestere. És nagy árat fizet az, aki nem tud vagy nem akar tanulni ettől a tanítómestertől.

Azt már nem is kell hangsúlyozni, hogy az is, ami ebben a könyvben történelem, az csak a társadalomtudomány prizmáján keresztül jelenik meg. Mert e tudományágnak az igazi témája, hogyan alakítja az ember a történelmét. Ez a tudományág nem más, mint válaszkérés a legemberibb kérdésre: hogyan születnek a történelmet formáló eszmék, az eszmék hogyan határozzák meg az ember tevékenységét, és ez a tevékenység hogyan érvényesül az adott körülmények által determinált helyzetben. Mert a történelemalakítással kapcsolatban a társadalomtudomány nem azt adja, ami a történetírás tárgya, tehát magát az eseményt, hanem a bizonyos eszmék és elképzelések alapján folytatott tudatos emberi tevékenységről beszél.

2.

Illúzió, álom vagy kényszer – ezt a címet adtuk Major könyvének bemutatására szánt szerény kísérletünknek. Ez a három lehetőség merül fel ugyanis a könyv tárgyát képező „jugoszláv állameszmével”, sőt általában a „jugoszláv” nemzet fogalmával kapcsolatban. A „háromnevű, de egy nemzet”, vagy általánosabban „egy nemzet három törzse” elképzelés nem csak a délszláv nemzetek illúziója volt történelmük egy korszakában. Kisebb különbség is, mint amilyen a szerb és a szlovén nyelv között van, elegendő két különböző nemzet kialakulásához. A szerbhorvát vagy Horvátországban a horvátszerb nyelv létezésének illúziója azonban életben volt a titói Jugoszláviában, hogy a boszniai nyelvet, amelyre a föderáció minden okmányát le kellett fordítani, így nevezzék: „a Bosznia-Hercegovinában hivatalos használatban lévő szerbhorvát, illetve horvátszerb nyelv”. Napjainkban külön nemzetként és nyelvként kivált a montenegrói is – még külön ábécét is készítettek. És ott vannak még a macedónok is. Annak az eszmének az illúziója, hogy a három délszláv nemzet (a szerb, a horvát és a szlovén) egy nemzet azonban élt, és tevékenységet befolyásoló erő volt a Major által vizsgált korban.

Ezt az illúziót táplálta a nemzetközi közösség is. A békeszerződésekkel megteremtett és a népszövetséggel fenntartani próbált, két világháború közti rendnek a kiindulópontja ugyanis az volt, hogy a két nagy, soknemzetiségű birodalom (az Osztrák–Magyar Monarchia és az Ottomán Birodalom) helyén nyugat-európai típusú nemzetállamokat kell létrehozni. (A II. világháború után már belső törvénykezéssel helyettesített „védhatalmat” is beépítve, annak alapján, hogy egy nemzetállam bizonyos hatáskört kaphat nemzetének más államok területén élő részei felé.) Ebbe az elképzelésbe azonban beleépült két illúzió is. Az egyik: a délszláv és a csehszlovák egy nemzet. A másik: a most megteremtett nemzetállamokban a kisebbségek éppúgy elnemzetietlenednek, mint ahogyan a nemzet alakulásának korábbi szakaszában ezek a kisebbségek beolvadtak Nyugat-Európa nemzetállamainak nemzeteibe.

Major az általa taglalt eszmének illúziós jellegét vizsgálja legkevésbé, mert ez kap legkisebb szerepet annak a célnak a szempontjából, amelyet könyvének előszavában így fogalmaz meg: „Tisztánlátásunk előmozdítása érdekében fontosnak találtam áttekinteni azt, ami mögöttünk van.” Ahogyan mi fogalmaztunk: abból a szempontból, hogy megértsük a körülöttünk, velünk lejátszódó eseményeket, a bennünket sújtó tragédiák hajtóerőit, rugóit. Sokkal nagyobb szerepet kapott azonban az, ami a jugoszláv állameszmében álom volt. És ez az álom: a délszláv nemzetek felszabadí-

tása, egy olyan államnak a megteremtése, amelyben ők egyenrangú nemzetként élhetnek.

Ezzel kapcsolatban csak röviden utal arra, hogy ennek az álomnak a valóra váltására két elképzelés létezett. „A horvát politikai elit ausztrószláv áramlatával szemben, akik a Habsburg-monarchia keretében, trializmussal szándékoztak egy nagy délszláv államot teremteni, a Jugoszláv Bizottságban a horvát elitnek másik szárnya jutott szóhoz, amely a Habsburg-monarchián kívül, minden délszlávot és Szerbiát is felölelő, új független államot kívánt létrehozni.” Major elmondja azt is, hogy az új állam végül két állam: a néhány állam, köztük Magyarország által elismert Szlovén–Horvát–Szerb Állam és Szerbia egyesülésével jött létre. De nem részletezi, hogy a Habsburg-monarchiában a baloldal, a szlovén és horvát szociáldemokrácia is sokáig a monarchia keretében képzelte el a délszláv kérdés megoldását. Ahogyan a szlovének fogalmaztak: „a nemzeti elv és a horvát állami jog alapján a Habsburg-dinasztia égisze alatt egy önálló, idegen nép minden uralmától mentes, szabadon és demokratikusan felépített állami testben kell egyesülnie a Monarchia minden területének, amelyen szlovének, horvátok és szerbek élnek”. Sőt ezenfelül a szlovének attól féltek, hogy a monarchia szétesése rájuk nézve súlyos következményekkel jár. A horvát szociáldemokráciában pedig létezett egy elképzelés, hogy a „magyaronok” elleni harc helyett össze kell fogni a hasonlóan elnyomott magyarokkal.

Mint mondtuk, Major nem foglalkozik részletesebben a jugoszláv állameszmének e vonatkozásaival, mert a későbbi fejlemények értelmezéséhez és megmagyarázásához elsősorban ennek az álomnak a szerb vonatkozását kell taglalnia. Ez a szerb álom viszont nem más, mint az, hogy minden szerb egy államba kerüljön. Ez az álom ugyanis Szerbia részéről az alapvető hajtóereje annak a kényszernek érzett eltökéltségnek, hogy ezt a délszláv államot megteremtsék. De ez a kényszer jelentkezik akkor is, ha azt akarják, hogy a délszlávok jelentősebb szerepet játsszanak a nemzetközi életben. A monarchiában élő délszlávok kényszerítő szükségletnek érzik már az „egy nemzet” felfogásnak az érvényesítését is. Ahogyan Major idézi a Jugoszláv Bizottság állásfoglalását: „A jugoszlávok egységes nemzetet képeznek, nyelvük azonos, és vitathatatlan földrajzi adottságaik és nemzeti tudatuk szerint is egységesek. Ez a nép majd csak akkor rendelkezik a független létezésforma szükséges eszközeivel, miután egyesül.” Szerb szempontból azonban az egységes államra szükség van már azért is, hogy a délszláv állam nemzetközi súlyt kapjon. Szerbia miniszterelnöke, Pašić szerint – szintén Majort idézve – „egy minél nagyobb és minél erősebb nemzeti államot kell teremteni”, mert csak egy ilyen állam „garantálhatja a tartós békét”. Ezért „Szerbiából egy erős délnyugati szláv államot terem-

tenénk, amely felölelné az összes szerbeket és az összes horvátokat és az összes szlovénokat”.

Ezzel már el is jutottunk oda, amiben Major az utóbbi majd száz esztendő eseményeinek eszmei rugóját találja meg: ezek a nemzetek csak egy egységes államban lehetnek mindannyian együtt, ennek az államnak minden feldarabolása azzal jár, hogy mindhárom nemzetnek, de elsősorban a szerbeknek és a horvátoknak egy része egy másik nemzet uralma alá kerül, amit a nacionalizmus e nemzeteknél egymás gyilkolásának mozgatóerejévé tesz. Az e gyilkos magatartások megértéséhez szükséges kiegészítő vizsgálatot is elvégzi Major. A létrejött délszláv államban ugyanis az illúzió és az álom szertefoszlott. Kiderült, hogy a három nyelv nem egy nemzet, sőt közöttük ugyanolyan, ha ugyan még nem nagyobb gyűlölet támadhat, mint bármelyik másik két nemzet között. A felszabadulás álma helyébe pedig szerb dominancia, sőt diktatúra lépett. Igazolva a társadalmi mozgások megértésének egyik vezérfonalát: nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom.

Az ebből felhalmozódó robbanóerőt a nacionalizmus alakította gyilkolássá. Mert a nemzetben általában benne van az a mechanizmus, amely tagjait arra képesíti, hogy a nemzet nevében és érdekében ölni legyenek képesek és halni legyenek készek. És benne van az is, hogy minden nemzet más népekkel szemben határozza meg a maga identitását. A nacionalizmus ezeknek a tényezőknek a felfokozásával válik gyilkolássá. És már Major kezében is van a magyarázat kulcsa. Jugoszlávia feldarabolása a fasiszta megszállás alatt így teszi tömeggyilkosságok színterévé ezt a területet. Mellékesen magyarázatot adva a népfelszabadító háborúnak arra a paradox jelenségére is, hogy a szerbek adták a partizán egységek lényeges erejét, többek között azért, mert – a szerbekkel szemben kialakult ellenséges hangulatot is meglovagolva és a diktatúrák alapvető törekvését érvényesítve – minél több embert bűnrészessé tenni – leggyakrabban ők voltak a gyilkolások áldozatai. Mégis – ahogyan Major fogalmaz – „Szerbia pacifikált terület volt”, és a népfelszabadító antifasiszta tanács Szerbiában alakult meg legutoljára. Az országon belül kialakult ellenállási mozgalom pedig végül nemcsak a megszállók szövetségese lett a partizánok elleni harcban, hanem addig is a magyarországi Pécs, Baja és Mohács meg a romániai Temesvár és Resica térséget is felölelő Nagy-Szerbiáért harcolt.

Mindezek után Majornak könnyű megfejtienie és az olvasó elé tárnia a miloševići korszak igazi titkát és politikájának lényegét. A miloševići rendszerben ugyanis már könnyű felismerni annak a törekvésnek a kísértését, hogy minden szerb kerüljön egy államba. (A rosszmájúak szerint ez majdnem sikerült is neki, hisz a határon túli szerbek jelentős része me-

nekültként Szerbiába települt át.) Miloševićnek és Tuđmannak Bosznia felosztásáról kötött megállapodásában pedig azt a törekvést is, hogy a horvátok is egy államba kerüljenek. Azzal, hogy a területgyarapítást mindig etnikai tisztogatás is kíséri. Így bontakozik ki előttünk a Major által felvázolt kép: a jugoszláv állameszme a délszláv nemzet létezésének illúziójából és a délszláv nemzetek felszabadításának álmából született. Az illúziót már az első közös állam szétzúzta. Egy gyilkolással teli világháború és a még borzalmasabb délszláv háborúk ennek az álmát is elsöpörték. Mert igaz, hogy csak egy ilyen államban élhetne együtt minden szerb és minden horvát. Még kegyetlenebb igazság, hogy ha nem élnek egy államban, akkor a „három nyelv egy nemzet” illúzió gyorsan a három – elsősorban a két, de itt már új tényezőként csatlakozva a harmadik, a bosnyák, amelyet sem a szerbek, sem a horvátok nem ismernek el külön nemzetnek – nemzet közötti kegyetlen gyilkolássá válik, hogy a többségi területeket megkaparintsák, sőt onnan a másik nemzetet elűldözzék, kiirtsák. És ennek az elképzelésnek a végleges bukása a miloševići kudarcban vezet el a mai helyzethez: nem egy, hanem hat délszláv nemzet van (az akkor emlegetett három mellé még felsorakozott a bosnyák, a macedón és a montenegrói), közülük egyik sem teremthet etnikailag tiszta területet. Tehát meg kell tanulniuk együtt élni. Major arra tesz kísérletet, hogy ne csak egy viharos történelem számos titkát fejtse meg, hanem megkönnyítse annak megértését is, mi történt velünk a közelmúltban. És mindezen felül a történelemalakítás titkának a megfejtését, az embereket irányító eszmék kialakulásának és ezen eszméknek az emberekre gyakorolt hatás mechanizmusát is feltáró remekművet adjon az olvasó kezébe.

3.

A regényíró Major az egymást követő nemzedékek közti viszony két vonatkozását látta. (Major az 1950. áprilisi *Híd* nemzedékének tagjaként írónak indult. Elbeszéléskötetei jelentek meg. Két figyelmet érdemlő regénye is napvilágot látott: a *Dél* 1965-ben és a *Hullámok*, amellyel az 1968. évi regény pályázaton második díjat nyert. Utána lett szemleíró, majd ezzel a könyvével már mint a könyvtári olvasótermek asztala mellett újabb adatok után kutató tudós szerepében jelenik meg előttünk. Ez a műve más körülmények között akár doktori értekezés is lehetne: a felhasznált források gazdag jegyzékét tartalmazza.) Az egyik a hála, mert mi már a tőlük kapott dolgokból élünk. Ahogy a *Dél* egyik hőse fogalmaz: szinte hullarablók vagyunk. „Elvégre – mondja – hullarablás az is, ha az előttünk járó emberöltőtől – apánk, ránk ne sújts! – eltulajdonítjuk összes javaikat, ma-

gát a világot, mihelyt meghalnak.” Mire lassan ő is „előttünk járó emberöltő” lesz, ebből lesz a mi nemzedékünknek az a feladata, hogy minél többet hagyjunk az utánunk jövőknek. A másik viszonyulás a *Hullámok* hőséé: a számonkérés, mert az elődök megalkudtak, esetleg még árulók is lettek, „folyton ribilliót csaptak, kínlódtak, szenvedtek, keseregtek, mártírkodtak, de sohasem cselekedtek”, ami azt jelentette, hogy mi is felelősségre vontuk elődeinket, és bennünket is elszámoltatnak az utánunk következők.

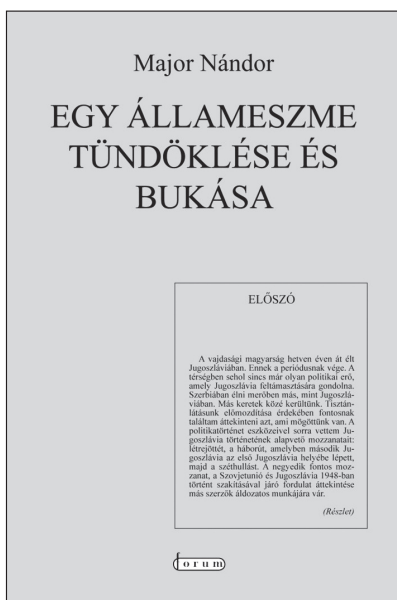
Major tudatában van annak, hogy számot kell adnunk és felelősek vagyunk, főként a „hullarablóknak”, a jövő nemzedékeknek kell sokat adnunk. Elsősorban az a feladatunk, hogy megkönnyítsük számukra annak a kornak a megértését, amelyben mi éltünk, amelyben ők már nem is annyira az öngazgatás és a testvériség–egység álmának kudarcát, hanem csak az árnyoldal kinövéseit látják. Tisztábban kell, hogy lássák azokat a borzalmakat, amelyeknek ők már csak a következményeit, utóhatásait érzik. (Ahogyan Major fogalmaz ennek a műnek az előszavában: feladatának érzi, hogy előmozdítsa tisztánlátásunkat.) De nekünk kell képet adnunk arról a korról is, amely számukra már történelem. Major igyekszik eleget tenni ennek a kettős feladatnak. A mi korunkban végrehajtott fordulatok, nagy nekilendülések ábrázolására ott van az 1950. évi áprilisi *Híd* körüli történésekről és annak koráról eddig legteljesebb képet adó *Kényszerhelyzetben árnyalatokért* című könyv. A *Szerbia Milošević után* címen kiadott cikkgyűjteménye – a szerkesztés és a csoportosítás jóvoltából – egészen összeálló képet ad a legújabb folyamatokról. A *Kisebbségi breviárium* című könyvében kisebbségi kérdéseinkkel is foglalkozik. Most e munkásság koronájaként itt van ez a társadalomtudományi kép egy viharos korszak mozgatóerőiről.

Major tudatában van annak, hogy még vannak feladatai, és hogy nem sok ideje van arra, hogy eleget tegyen ezeknek a feladatoknak. Mert még rengeteg mondanivalója van. (Ebből valamit megérezhetünk, ha felfigyelünk arra, hogy a most ismertett könyv harmadik fejezetéhez csatolt Jegyzetek hosszabbak, mint maga a fejezet: 37 oldalt tesznek ki a fejezet 27 oldalával szemben.) Ígéretet is tett arra, hogy még sok mindent elmond majd erről a korról.

A mi korunk történéseivel kapcsolatban ezt az ígéretét konkrétan meg is fogalmazta. „Ezúttal ennyire futotta. De nem gondolok itt megállni. Folytatom ezt az elkésett őrzőjáratot” – írta a *Kényszerhelyzetben árnyalatokért* című művének utószavában. És most, hogy a múlttal való leszámolásnak a hevülete elmúlt, ideje is lenne végre objektívan szólni egy egyedülálló, a vajdasági magyarság számára soha vissza nem térő történelmi korszakról. Amikor a vajdasági magyarság a világ magyarságának élvonalában állott.

Amikor a Forum regény pályázatán a modern regény minden kísérlete felvonult, Bori Imre új fejezetet nyitott a magyar irodalomtörténetben, a *Magyar Szó* volt a világ legjobb magyar napilapja. Ukrajnáig szívesen hallgatták az Újvidéki Rádiót, kicsempésztük a *Híd* magyar szerzők írásait tartalmazó számaint, a magyarországi színészek, énekesek, újságírók nálunk keresték meg a nyaralásra, bevásárlásra valót, Kun Béláné nem hagyhatta el Magyarországot, és így fia vette fel helyette itt a tiszteletdíjat stb. (Vajda Gábor hatalmas jelentőségű szellemtörténeti művet írt erről a korszakról. De őt már a nemzedéki ellentétek és a Bori Imrével való ellenséges viszony megakadályozta, hogy minderről képet adjon.)

A Majorra váró másik feladat vállalásáról már nincs ilyen konkrét ígéretünk. Csak a miloševići korszakról szóló cikkekben van több utalás arra, hogy „e sorok írójának” vannak exkluzív értesülései. És az itt ismertetett mű előszavában tesz említést arról, hogy „[a] fentiek áttekintésére személyes indítékaim is voltak: 1974-től kezdve ebben a második Jugoszláviában – Vajdaságban és a föderációban – felelősségteljes posztokat töltöttem be. 1988-ban, amikor Vajdaság autonómiáját megdöntötték, a tartomány »állandamelnöksége« elnökének a posztján voltam”. Mindez azonban csak arra utal, hogy Majornak sok mondanivalója van arról a korszakról, amikor ő is a „nagypolitika” formálói közé tartozott. Ebben csak a baráti jóakarát lát ígéretet, hogy Major szólni fog még erről a korszakról is. Most nem marad más hátra számunkra, mint hogy üdvözöljük a vajdasági magyar szellemi életnek ezt a remekművét, és reméljük, nem ez Major utolsó könyve.



Jaj Szophoklésznek, ha kontextualizálni akarják

A Kosztolányi Dezső Színház *Antigoné/Iszméné* című előadásáról

Több kérdőjel is maradt bennem a Kosztolányi Dezső Színház *Antigoné/Iszméné* című előadásának megtekintése után. Az első kérdés rögtön a címre vonatkozik. Miért *Antigoné/Iszméné*?

Mint tudjuk, Szophoklész drámájának címe pusztán – *Antigoné*. *Antigoné* az az antik hős, a tragédia központi figurája, aki az istenek íratlan törvényeit többre tartja az emberi törvényeknél, ezért elhantolja fivérét, Polüneikészt, megszegve így a király, Kreón parancsát, aki hazaárulónak bélyegezve a halottat, megtagadja tőle a végtisztességet, vagyis megtiltja, hogy eltemessék.

Iszméné, *Antigoné* húga viszont csak egy mellékszereplő. Mindössze két jelenetben tűnik fel: egyszer, amikor megalkuvó magatartásával, bele-törődésével *Antigoné* ellentétpárját képezi a darab elején, egyszer pedig, amikor nővére után őt is elővezetik, és immár bátran vállalja bűnrészes-ségét fivérük eltemetésében, tudván tudva, hogy így ő sem kerülheti el a halálbüntetést.

Iszméné az előadásban egy csöppet sem kap hangsúlyosabb szerepet annál, mint amekkora szerepet Szophoklész szánt neki. Pedig az előadás címe épp azt sugallja, hogy kidomborodik majd itt egy olyan ellentét vagy párhuzam, amely mentén eltolódnak az eredeti mű hangsúlyai, esetleg kikapinthatóvá válik a színpadra állított darab aktualizálásának indokoltsága, amiről sokat lehetett hallani az előadást beharangozó nyilatkozatokban. Erről azonban szó sincs. Akkor viszont mit keres Iszméné neve az előadás címében?

Antigoné megmaradt ugyanis origónak. Az ő tiszta hite, eszménye, eltökéltsége és igazságérzete áll a centrumban, a konfliktust az ő magatartása szüli, a hősök személyiségfejlődését, színéváltozásait, cselekedeteit ez befolyásolja.

Ha már föltétlenül Antigoné ellenpólusát kívánjuk megnevezni, sokkal inkább Kreón tűnik kézenfekvő választásnak, hiszen ő a darab eszmei hajótöröttje, aki az Antigoné képviselte isteni rend zátonyára fut. De attól még, hogy az általa képviselt hatalmi eszmény elbukik, eszmény volta megkérdőjelezhetetlen marad. Hol van itt a „morális relativizmus tragédiája”, amit az előadás alcíme hirdet? Hiszen egy kőbe vésett erkölcsi renden nyugvó eszmény diadalmaskodik, az erkölcsileg megkérdőjelezhető attitűd pedig vereséget szenved. Ez a diadal, illetve vereség valóban tragédiában teljesedik ki, de a morális relativizmusnak ehhez vajmi kevés köze van.

Az előadás megtartotta a darab linearitását és a Trencsényi-Waldapfel-féle magyar fordítást, amely archaizáló stílusával határozottan elüt a jelenetek közé beiktatott metatextusoktól. Ezek, a dialógusokat megszakító szövegrészek valójában a kardalokat helyettesítik vagy egészítik ki, és posztmodern gesztussal élve átmesélik az egyes jeleneteket, illetve olyan narrációkként vannak jelen, amelyek a kar hiányzó énekeiről szolgáltatnak információkat. Nagyjából ebben ki is merül a drámaszöveg jelenre hangozlása – ha nem számítjuk az előadás végén, mintegy epilógusként elhangzó modern siratóéneket.

Márpedig jobban járunk, ha nem számítjuk, mert ez az előadás leg-problematisabb része – már ha az előadás részeként tekintünk rá. Mert nem az – de az akar lenni. A legfőbb gondom vele, hogy nincsenek kapcsolódási pontjai a drámával. A színre vitt darab, mint már mondtam, az ógörög tragédia vonalán halad, a szövegben és a karakterformálásban sincs meghatározó szerepe az aktualizálásnak, így aztán egy archaikus siratót imitáló tömény globalizációkritikának a darab végén nem sok értelmét látom. Agyoncsapja a katarzisélményt a recitatív formában és sok jajongás közepette a nézőkre zúduló fogalomkavalkád facebookostul, tálib terroristástul, biometrikus útlevelestül és klónozott birkástul – miközben a háttérkivetítőn a *Samsara* című film elcsépelet képkockái pörögnek. Mindezt tetézi, hogy a szophoklészi időmértékes verssorokat kiválóan befiflázó színészek egyike-másika itt csak imitálja, hogy szöveget mond, valójában csak össze-vissza tátog. Ó, jaj és ajjaj, ez botrány!

A rendezőnek, Jelena Bogavacnak voltak jó megoldásai: hogy Kreón, a népétől elidegenedett, gögös uralkodó szinte folyamatosan a hátát mutatja azoknak, akikkel beszél; hogy a kutyáktól marcangolt temetetlen holttest a színpad közepén éktelenkedik, és a maga naturalisztikusságában mutatja meg a király döntésének embertelen mivoltát; vagy hogy a társulat öt színésze alkalmassá válhatott mintegy tucatnyi karakter megformálására. De ezek csak részsikerek. Szophoklész művének kontextualizálásában, a mai korra alkalmazásában a rendező nem járt sikerrel. Ami nem lenne akkora baj, ha ezzel egyáltalán nem is próbálkozott volna. De próbálkozott.